

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Björn Johnson: Aktörer, strukturer och sociala konstruktioner

ÖVERSIKTER

Tom Bryder: Motivational Approaches to the Study of Political Leadership

Gunnel Gustafsson – Olav F. Knudsen – Leif Lewin: Sakkunnigutlåtanden över de sökande till Lars Hiertas professur i statsvetenskap i Stockholm

LITTERATURGRANSKNINGAR

Christer Karlsson: Democracy, Legitimacy and the European Union. Anm. av Kjell Goldmann

Karin Bäckstrand: What Can Nature Withstand? Science, Politics and Discourses in Transboundary Air Pollution Diplomacy. Anm. av Gunnar Sjöstedt

Carl Melin: Makten över trafikpolitiken. Korporatism, Lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut. Anm. av Lena Wängnerud

Joakim Johansson: SAF och den svenska modellen. En studie av upprottet från förvaltningskorporatismen 1982-91. Anm. av Jonas Pontusson

Christopher W Hughes: Japan's Economic Power and Security: Japan and North Korea. Anm. av Linus Hagström

NOTIS

ABSTRACTS

INNEHÅLL

UPPSATSER

Björn Johnson: Aktörer, strukturer och sociala konstruktioner 97

ÖVERSIKTER

Tom Bryder: Motivational Approaches to the Study of Political Leadership ... 115

Gunnel Gustafsson – Olav F. Knudsen – Leif Lewin: Sakkunnigutlåtanden över de sökande till Lars Hiertas professur i statsvetenskap i Stockholm..... 138

LITTERATURGRANSKNINGAR

Christer Karlsson: Democracy, Legitimacy and the European Union. Anm. av Kjell Goldmann 153

Karin Bäckstrand: What Can Nature Withstand? Science, Politics and Discourses in Transboundary Air Pollution Diplomacy. Anm. av Gunnar Sjöstedt 161

Carl Melin: Makten över trafikpolitiken. Korporatism, Lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut. Anm. av Lena Wängnerud 167

Joakim Johansson: SAF och den svenska modellen. En studie av uppbrottet från förvaltningskorporatismen 1982-91. Anm. av Jonas Pontusson 172

Christopher W Hughes: Japan's Economic Power and Security: Japan and North Korea. Anm. av Linus Hagström 179

NOTIS 187

ABSTRACTS 191

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Vetenskapsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Stockholm: Rune Premfors
Umeå: Gullan Gidlund
Uppsala: Jörgen Hermansson

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjödes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 2002

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

Prenumerationspris 2001 320 kr.

Pris för enstaka nummer 90 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8939
(Sannerstedt), 222 1071 (exp), telefax 222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Aktörer, strukturer och sociala konstruktioner

Björn Johnson

Inledning*

Människorna gör själva sin historia, men de gör den inte efter eget gottfinnande, inte under omständigheter som de själva valt utan under omständigheter, som är omedelbart för handen givna och redan existerande. Traditionen från alla döda släktled trycker som en mara på de levandes hjärna. (Karl Marx 1852)

Relationen mellan aktörer och strukturer är en mycket betydelsefull aspekt av den samhällsvetenskapliga ontologin. All samhällsvetenskap bygger, vare sig forskaren inser det eller inte, på metateoretiska förutsättningar som kan formuleras i termer av aktörer och strukturer. Många författare har i det sammanhanget understrukit betydelsen – nödvändigheten – av att uttryckligen utgå från en *aktör/strukturansats* (se till exempel Bauman 1973, Bhaskar 1978, Giddens 1979, Lundquist 1984, Rothstein 1988 och Archer 1996), något jag gärna vill instämma i.

Det inledande 150 år gamla citatet är hämtat från *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, Karl Marx berömda essä om Napoleon III:s statskupp i december 1851 (Marx 1981:11). Citatet fångar på ett kärnfullt och välformulerat sätt den bärande tanken – det *ömsesidiga beroendet* mellan aktörer och strukturer – i aktör/strukturansatsen.¹ Gemensamt för de författare som nämnts ovan är att de menar att begreppen aktör och struktur inte kan förstås meningsfullt annat än i relation till varandra. Aktörer konstitueras av strukturer, som i sin tur genereras och reproduceras av aktörer. Syftet med denna artikel är att utveckla och argumentera för en distinkt syn på aktör/strukturproblemet, och därefter relatera denna till den vetenskapsteoretiska riktning som brukar kallas *social konstruktionism*.²

Konstruktionismen är en mycket kontroversiell företeelse inom den moderna vetenskapen. Den motvilja konstruktionismen allt som oftast väcker beror dock ofta, vill jag mena, på begreppsmässig förvirring och olika missförstånd kring vad konstruktionismen innebär. I artikeln kommer jag därför att redogöra för ett antal olika konstruktionistiska ståndpunkter. Jag ska därvid argumentera för att om man betraktar konstruktionismen i första hand som ett kunskapsteoretiskt förhållningssätt – vad Bourdieu (1995:84) kallar en *epistemisk radikalism* – så blir den en naturlig, om än inte ofrånkomlig, följd av den tidigare presenterade synen på aktör/strukturproblemet. I grund och botten vill jag alltså hävda att aktör/strukturansatsen är konstruktionistisk.

Det är min övertygelse att det finns ett stort behov av att avdramatisera frågorna kring aktörer, strukturer och sociala konstruktioner. Med denna artikel hoppas jag kunna lämna ett litet bidrag till en sådan avdramatisering. Artikeln är uppdelad i två avdelningar. Den första avdelningen ägnas uteslutande åt en diskussion av aktör/strukturansatsen. I den andra avdelningen behandlas först konstruktionismen, varefter jag återknyter till aktör/strukturansatsen och försöker relatera denna till konstruktionismen.

Aktör/strukturansatsen

Aktör/strukturansatsen har växt fram i polemik mot perspektiv som ensidigt framhållit aktörer *eller* strukturer som grundläggande ontologiska kategorier. Det är möjligt att kritiken av dessa ”reduktionistiska” perspektiv – en kritik som ofta varit obarmhärtigt gränsande till förintande – delvis har varit överdriven och obefogad. Det kan naturligtvis ifrågasättas om det är rimligt att ta heder och ära av samhällsforskare som i ett historiskt perspektiv varit oerhört framstående och lämnat betydelsefulla bidrag till vår kunskap om samhället. Värdet – inte minst det pedagogiska – av att ha en tydlig fiende kan dock knappast underskattas, och aktör/strukturansatsen har säkert vunnit mycket på att kunna ta spjärm mot olika varianter av funktionalism, strukturalism, voluntarism och individualism.

I det följande avsnittet kommer jag att diskutera några av de allvarligaste problemen med de reduktionistiska perspektiven. Diskussionens slutsats är att såväl strukturreduktionistiska som aktörsreduktionistiska ansatser bör förkastas till förmån för någon form av integrerad aktör/strukturansats. För att en sådan integrerad ansats ska kunna fungera som ontologi måste emellertid de båda grundläggande ontologiska kategorierna, aktörerna och strukturerna, vara uttömmande, det vill säga kunna innefatta alla sociala företeelser. Aktör/strukturansatsen måste dessutom inbegripa en föreställning om hur dessa båda kategorier relaterar till varandra, det vill säga hur aktörer påverkar strukturer och vice versa. I avdelningens andra avsnitt diskuteras strukturbegreppet och frågan om hur strukturer påverkar aktörer. I det tredje avsnittet är ämnet det omvända, det vill säga aktörsbegreppet och frågan om hur aktörer påverkar strukturer. Slutligen avslutas avdelningen med en fördjupad problematisering och relativisering av begreppen struktur- respektive aktörsautonomi.

Problem med reduktionistiska ansatser

I Lennart Lundquists (1984) översiktliga diskussion av aktör/strukturansatsen utgör begreppet *aktörsautonomi* startpunkten. Med autonomi avser Lundquist en reell handlingskapacitet, eller vad Anthony Giddens skulle kalla förmåga att handla annorlunda (*'could have acted otherwise'*). Den reella handlingskapaciteten förutsätter både handlingsutrymme och handlingsförmåga. Det är lätt att instämma när Lundquist utnämner frågan om aktörsautonomi till ett av

de mer fundamentala samhällsvetenskapliga problemen (jmf Berger 1969, särskilt kapitel 5-6).

Aktörsautonomin kan även fungera som lämplig utgångspunkt för en kritik av de renodlade aktörs- respektive strukturperspektiven. Om man antar att aktörsbegreppet kan innefatta såväl enskilda människor och grupper som organisationer, nätverk och stater blir det tydligt att frågan om autonomi kan uppkomma på alla analysnivåer. På en mycket elementär nivå manifesteras den i den klassiska antagonismen mellan *determinism* och *voluntarism* (Lukes 1977, jmf Lundquist 1984):

I den ena extremen betraktas människan som bunden av förhållanden – det må vara gud, produktivkrafterna eller ödet; lagbundenheten eller slumpen – vilka hon överhuvudtaget inte eller i ringa mån förmår påverka (determinism) eller ens har kännedom om. Hennes handlingar blir därmed enbart en manifestation av dessa opåverkbara krafter. Den andra extremen innebär, att människan uppfattas som en fri varelse, som suveränt eller med små restriktioner kan forma sin tillvaro (voluntarism). (Lundquist 1984:1f)

Det är visserligen osäkert om dessa renodlade perspektiv verkligen förekommer inom modern samhällsvetenskap (jmf Rothstein 1988), men även en fingerad motståndare kan fylla sin funktion. I vår sekulariserade värld är det varken Gud eller Ödet som står som symboler för det opåverkbara i de deterministiska åskådningarna, utan olika typer av superstrukturer. *Kapitalismen* har länge fungerat som en sådan superstruktur, som förses med i det närmaste övernaturliga krafter att bestämma historiens utveckling. Andra exempel är *teknologiutvecklingen* och *globaliseringen*. Gemensamt för denna typ av strukturer är att de betraktas som fenomen som antas kunna förklara allt från McDonalds utbredning över världen till varför svenskt medlemskap i EMU är oundvikligt.

Bildt-regeringens argumentation för den ”enda vägens politik” är ett annat exempel i raden på tankar som hämtar näring i resonemang om nödvändigheten i och ofrånkomligheten av vissa åtgärder. Problemet med detta synsätt är att om strukturerna är fullständigt determinerande så har inte aktörerna någon betydelse, och då försvinner all dynamik i systemet. Man kan ju fråga sig vad det finns för anledning att byta regering, när det bara finns en möjlig politik.

Ett annat problem uppkommer när strukturerna förses med egna behov, behov som antas vara oberoende av de aktörer som bär upp strukturerna (funktionalism). Paradoxen brukar hämtas från socialantropologins studier av ”traditionella” samhällen, där funktionalistiskt sinnade forskare haft för vana att förklara förekomsten av vissa riter och sedvänjor genom att hänvisa till de funktioner de fyller i samhället (i allmänhet att bidra till samhörighet och gemenskap). Ett mer konkret exempel är Ernest Gellners (1983) välkända bok *Nations and Nationalism*, i vilken han argumenterar för att en viktig förklaring till nationalismens uppkomst är att industrialiseringen förde med sig *behovet* av en gemensam kultur eller statsideologi. Gellners analys är givetvis betydligt mer sofistikerad än vad jag därmed låter antyda, men poängen är den att Gellner faktiskt framhåller det *funktionella* sambandet mellan nationalismen och industrialiseringen. Jag har själv låtit mig övertygas av Giddens, Elsters och

andras kritik av funktionalismen och krav på att alla resonemang om behov måste föras ner till individnivån – det är endast människor som kan ha behov.³

Idag har kanske *voluntarismens* bärande tanke sin främsta betydelse genom föreställningen – *myten* – om den rationella individen. Det finns förmodligen fog för att argumentera för att individuell rationalitet är västvärldens mest dominerande samhällsnorm. Idag anses det närmast självklart att människan förverkligar sig själv genom att i varje situation bedöma konsekvenserna av olika handlingsalternativ och välja det alternativ som för till Målet. Rationell i denna ekonomistiska kontext är nämligen endast den individ som strävar efter att maximera sin nytta. Föreställningen om *homo æconomicus*, människan som rationell aktör, har övertygande kritiserats av olika författare, och några har till och med gått så långt som till att hävda att individen som sådan är ett sentida fenomen utan motsvarighet i historien (se till exempel Asplund 1983).

I voluntarismen och individualismen härleds strukturerna direkt ur aktörernas handlingar, och reduceras därmed till produkten av dessa handlingar. Strukturerna kan i och med det inte ges någon oberoende ontologisk status. Huvudproblemet inom de aktörsdominerade synsätten är emellertid inte att man avstår från att beakta strukturella förhållanden, utan att man tar dessa förhållanden *för givna*. Individer utrustas med mål och preferenser – ofta då någon form av ”maximering”, till exempel av ”vinst” eller ”nytta” – utan att dessa preferensers *ursprung* problematiseras. De är *exogent givna*, det vill säga ingångsvärden med främmande ursprung. Med en aktör/strukturansats blir det naturligt att istället anta att preferenser *skapas endogent*, det vill säga formas i en strukturell kontext. Detta är en uppenbar och obestridlig poäng som även neoklassiska nationalekonomer, rational choice-företrädare och spelteoretiker måste acceptera.⁴

Bruce Mayhew (1980, jmf Rothstein 1988) har emellertid pekat på ännu ett grundläggande *epistemologiskt* problem som är giltigt även om man antar att aktörpreferenser verkligen är oproblematiska. Om individpreferenserna är givna av slumpen, det vill säga inte utsatta för strukturell påverkan, och dessa preferenser sedan direkt styr individernas beteende, så ”lyckas man inte säga något annat än att människor gör som de gör för att de vill göra som de gör. I stort sett är detta att säga att människor gör saker för att de gör saker” (Rothstein 1988:29).

Strukturer och deras påverkan på aktörer

Med strukturer menar man vanligen någon form av mönster med en viss varaktighet (Rothstein 1988), men hur detta mönster vidare preciseras och vad som anses karakterisera det växlar mellan olika författare. Anthony Giddens (1979, 1984) har till exempel begränsat strukturbegreppet till att gälla *regler* (ofta förstått som icke-formaliserade riktlinjer för det sociala samspelet) och *resurser* (i betydelsen kapaciteter för förändring), medan mer permanenta samhällseliga mönster förpassas till ”systemet”. Sociologen Margaret Archer (1996) väljer i sin tur att framställa sitt kulturbegrepps strukturella karakteristika som en serie av (mer eller mindre) logiska idérelationer (med poängen att

en hög grad av logisk inkonsistens är en egenskap som kan bidra till socio-kulturell förändring).

Jag kommer istället att använda mig av Lennart Lundquists strukturbegrepp, vilket han framför allt utvecklat i en artikel från 1984. Lundquist har vid ett senare tillfälle refererat till samhällsstrukturerna som samhällsvetenskapens ”osynliga värld” och i det avseendet – endast i det avseendet – liknat dem vid naturvetenskapens (eller kanske snarare fysikens) naturlagar. ”Det är nämligen inte möjligt för någon att se själva samhällsstrukturen men väl dess uttryck i aktörers attityder, beteenden och åtgärder. Med aktör-struktur-tänkandet avtäckes en osynlig värld” (Lundquist 1998:35).

Lundquist definierar samhällsstrukturer som ”mönster av handlingar och idéer med till dessa knutna resurser”. Strukturerna kan ha två olika former; *idéstrukturer* består av olika verklighetsuppfattningar och värderingar, medan *beteendestrukturer* är de mönster som uppstår till följd av människornas individuella och kollektiva handlande.

Idéstrukturer och beteendestrukturer kan i Lundquists modell ha antingen *socialt*, *ekonomiskt* eller *politiskt* innehåll (det handlar givetvis om en analytisk indelning). Lundquist fortsätter genom att resonera om hur det är möjligt att ytterligare precisera strukturbegreppet genom att lyfta fram egenskaper hos olika strukturer; stabilitet-förändring, homogenitet-mångfald, strukturerad-anarkisk, knapphet-överflöd och enkelhet-komplexitet är fem egenskapsdimensioner han nämner.

En så vid definition av strukturer som Lundquist föreslår kan naturligtvis kritiseras för att vara för disparat och allomfattande. Bo Rothstein har till exempel undrat ”om en social process som kännetecknas av förändring, mångfald, anarki, överflöd och komplexitet överhuvudtaget skall ställas ut på samma zoo som en som kännetecknas av stabilitet, homogenitet, strukturering, knapphet och enkelhet” (1988:33). På en ontologisk nivå ser jag emellertid inte detta som ett problem. Problemen uppkommer istället på den operativa nivån, då forskaren måste välja vilka strukturella variabler som är så viktiga att de måste inkorporeras i analysen.

Det strukturbegrepp som förespråkas här innebär alltså att strukturer kan syfta på utomordentligt olikartade typer av fenomen. Den minsta gemensamma nämnaren är dock att de antas påverka aktörer på olika sätt, och jag övergår därmed till att diskutera strukturernas påverkan på aktörerna. Scott (1995) menar att denna påverkan sker på tre olika nivåer, som kan kallas reglerande, normativa respektive kognitiva.⁵ På den *reglerande nivån* påverkar strukturerna aktörerna att inte handla på ett visst sätt genom att de omöjliggör eller försvårar denna handlingslinje. Samtidigt kan reglerande påverkan även verka positivt (befordrande), genom att anvisa eller gynna vissa andra handlingslinjer. Reglerande påverkan är ofta förknippad med någon form av sanktions- och belöningmekanism. Som exempel på strukturer med tydlig reglerande verkan kan nämnas lagar, konstitutioner och formella standardprocedurer (rutiner). På den *normativa nivån* påverkar strukturerna aktörerna genom att de ger upplysning om vad som är rätt, riktigt och lämpligt att tänka och göra i en viss situation. Normativ påverkan anger både passande mål och lämpliga vägar att nå

dessa mål. Exempel på strukturer som huvudsakligen fungerar normativt är roller, ideologier, regimer och värderingar. Även olika typer av sociala nätverk påverkar ofta aktörer på den normativa nivån, vilket Peter Berger uppmärksammat med sina slående kommentarer om ”det förtretliga sambandet mellan vad vi tycker och vem vi äter middag med” och om att ”man väljer sina gudar genom att välja sina lekkamrater” (Berger 1969). På den *kognitiva nivån*, slutligen, påverkar strukturerna på ett mycket fundamentalt sätt hur aktörerna uppfattar och tolkar verkligheten. Det var främst denna nivå Karl Marx syftade på när han skrev att människans medvetande bestäms av hennes samhälleliga vara. Som exempel på strukturer med kognitiva effekter förtjänar kategorier och tankescheman att nämnas, liksom sociala identiteter (vad Bourdieu skulle benämna sociala dispositioner eller *habitus*). Sociala identiteter uppstår i kulturella kontexter, och få har beskrivit detta så uttrycksfullt som Ruth Benedict (1961:2):

/F/rom the moment of his birth, the customs into which /an individual/ is born shape his experience and behavior. By the time he can talk he is a little creature of his culture, and by the time he is grown and able to take part in its activities, its habits are his habits, its beliefs are his beliefs, its impossibilities his impossibilities.

”Samhället är alltså de murar som håller oss fångslade i historien”, som Peter Berger (1969:86) uttryckt det. Eftersom strukturernas påverkan på den kognitiva nivån är så grundläggande att den ofta tas för given underlåter man emellertid många gånger att uppmärksamma den i statsvetenskapliga analyser. Det *förutsätts* till exempel ofta, medvetet eller omedvetet, att individer har intressen och mål, rättigheter och skyldigheter (Scott 1995). Inom andra samhällsvetenskapliga discipliner – till exempel etnologi, socialantropologi en del sociologiska subdiscipliner som den sociologiska nyinstitutionalismen – diskuteras emellertid denna nivå oftare.

Aktörer och deras påverkan på strukturer

I förhållande till strukturbegreppet förefaller aktörsbegreppet något mindre problematiskt, vilket inte hindrar att det kompliceras av ett antal omständigheter – att aktörer kan vara både individer och kollektiv, frågan om aktörernas medvetandenivå samt förekomsten av oavsiktliga och oförutsedda konsekvenser.

Inom många grenar av samhällsforskningen, exempelvis statsvetenskapen, är olika typer av organisationer de ojämförligt mest betydelsefulla aktörerna, och aktörsteorin måste därför vara kapabel att hantera såväl individuella som kollektiva aktörer. Jag vill därför använda samma typ av aktörsuppfattning som Giddens rekommenderat, nämligen att se aktörskap som en *förmåga att handla annorlunda*. Förmågan att vara aktör blir alltså avhängig av att det finns en verklig handlingskapacitet (jmf Lundquists autonomibegrepp ovan).

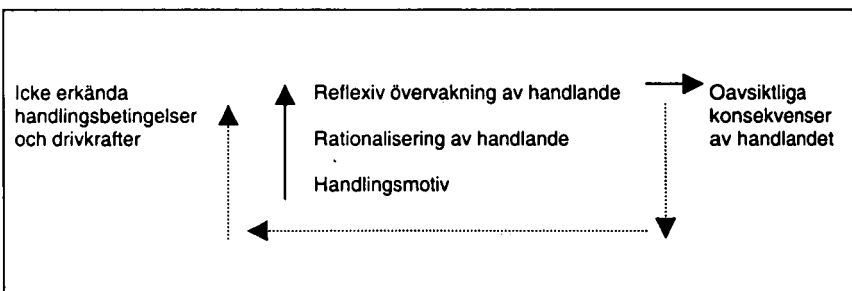
Om man betraktar aktörskap som en förmåga att handla på mer än ett sätt blir frågan om *hur* aktörer väljer mellan olika åtgärder ytterst viktig. James March och Johan P Olsen (1989) har i det sammanhanget kontrasterat en *konsekvens-*

logik baserad på instrumentell rationalitet i Webers (1983) mening med en *lämplighetslogik* baserad på ett sorts regelföljande i mer allmän mening. Konsekvenslogikens rationella aktör väljer därvid mellan olika alternativ genom att i varje valsituation fråga: Vilka är mina handlingsalternativ? Vilka konsekvenser får de olika alternativen? Vilka är mina preferenser och mål? Valet sker därefter så att det alternativ väljs vars konsekvenser bäst överensstämmer med aktörens mål. För lämplighetslogikens regelföljande aktör blir de relevanta frågorna istället: Vilken typ av situation är det här? Vem är jag? Vad gör en sådan som jag i en situation som den här? Regelföljarens valsituation "löses" istället genom att det alternativ väljs som bäst förmodas motsvara situationens krav. March och Olsen gör gällande att de konsekvenslogiska tankegångarna varit alltför dominerande inom samhällsvetenskapen i allmänhet och statsvetenskapen i synnerhet, åtminstone sedan 1950-talet. De föreslår därför att konsekvenslogiken *kompletteras* med lämplighetslogiken.

Lundquist (1998:39) menar emellertid att det inte kan vara fråga om att aktörer handlar *antingen* enligt den ena typen av logik *eller* enligt den andra; för Lundquist är konsekvenslogiken istället ett särfall, låt vara betydelsefullt, av lämplighetslogiken. Hur går detta ihop? Jo, med hänvisning till den tidigare diskussionen om rationalitet som en dominerande samhällsnorm. Om det stämmer att rationalitet är en sådan norm finns det naturligtvis goda skäl att anta att svaret på frågan "Vad gör en sådan som jag i en situation som den här?" ofta blir: "Försöker handla rationellt."⁶

Förekomsten av kollektiva aktörer är naturligtvis avhängig av att det finns olika människor som handlar i deras namn. Det är därför inte alldeles lätt att veta var gränsen går mellan individuellt aktörskap och kollektivt aktörskap (Argyris 1982, jmf Lundquist 1984), vilket säkert redan framgått av diskussionen om val av handlingsalternativ. Av den anledningen kan man argumentera för att distinktionen mellan de båda typerna av aktörskap är aningen konstlad, varför jag väljer att hålla den fortsatta diskussionen om aktörskap på individnivån. Därvid kan det finnas anledning att anknyta till Giddens handlingsmodell. Denna kan sammanfattas genom figur 1.

Det som försiggår inom den streckade fyrkanten kan kallas avsiktligt handlande. Detta avsiktliga handlande är inte i första hand styrt av rationella överväganden, utan motsvarar förmodligen bättre den mycket abstrakta föreställning om regelföljande som jag redan argumenterat för. Att människor i allmän-

Figur 1. Giddens handlingsmodell, lånad från Giddens 1979:56.

het brukar kunna presentera mer eller mindre rationella skäl till varför de handlat på ett visst sätt ser inte Giddens som skäl nog för att anta att handlandet verkligen skulle vara styrt av dylika överväganden. De skäl som människor anför har snarare karaktären av efterhandskonstruktioner och *rationaliseringar*, menar han.

Giddens kopplar samman frågan om *handlingsmotiv* med ett resonemang om olika grader av medvetande. Han skiljer i det sammanhanget mellan tre medvetandegrader: det omedvetna, det praktiskt medvetna och det diskursivt medvetna. Med det *omedvetna* åsyftar Giddens ungefär samma sak som Freud gör med samma term, det vill säga förträngda minnen och undertryckta motiv. Det *praktiskt medvetna* utgörs av "minnen och kunskaper som individen har tillgång till och som används i det dagliga livet för att hantera olika situationer" (Johansson 1995:43). Dessa minnen och kunskaper hjälper människan att rutinartat kunna utföra ett stort antal handlingar utan att närmare behöva reflektera över hur och varför. Det som utmärker människan som samhällsvarelse är emellertid just hennes förmåga att reflektera över sina handlingar; det är då, genom detta reflekterande, som människan använder det *diskursiva medvetandet*. Giddens betraktar det diskursiva medvetandet som de delar av det praktiska medvetandet som aktiveras när människor ägnar sig åt att reflexivt övervaka sitt handlande.

Giddens koncentrerar sig på det diskursivt medvetna och framför allt det praktiskt medvetna, medan det omedvetna, till skillnad från hos Freud, spelar en betydligt mer undanskymd roll. Giddens människor är med andra ord relativt välinformerade och insiktsfulla. De känner och har förmågan att reflektera över de strukturer som påverkar dem, vilket innebär att det nästan alltid finns en möjlighet att handla annorlunda, att vara en *aktör* i enlighet med den terminologi som används här. Detta har lett till att Giddens anhängare kallat struktureringsteorin för en "möjligheternas ontologi" (Cohen 1989, Johansson 1995), medan kritikerna snarare velat se den som en sorts "s sofistikerad intentionalism" (Hay 1995, Thompson 1989). Att Giddens tecknar en så positiv bild av människans möjligheter att "hävda sig" gentemot strukturerna beror delvis på hans okonventionella strukturbegrepp. Med det strukturbegrepp som jag vill använda blir emellertid möjligheterna att utöva ett *meningsfullt* aktörskap ofta väsentligen kringskurna. Icke desto mindre ligger det fortfarande en del i Bergers iakttagelse om att "/p/åståendet 'jag måste' är falskt i nästan varje social situation (1969:128).

Det sista elementet i handlingsmodellen är begreppet *oavsiktliga handlingskonsekvenser*. En konsekvens av en handling är för Giddens något som inte skulle ha hänt om aktören hade handlat annorlunda. Giddens antagande är att människornas handlingar ofta leder till oavsiktliga resultat (ett antagande som i sig givetvis är fullständigt okontroversiellt). De oavsiktliga handlingskonsekvenserna är emellertid en mycket väsentlig komponent i Giddens struktureringsteori, eftersom begreppet används för att klargöra länken mellan människornas handlingar och struktur-/systemnivåerna.

Människans reflexiva och rutiniserade handlingar leder /.../ i sin förlängning i regel till uppkomsten av sociala och kulturella mönster som kan vara svåra att

härleda till några ”ursprungliga” intentioner och motiv. — /H/andlandet bidrar således till uppkomsten och reproduktionen av i tid och rum mer eller mindre avlägsna institutionella arrangemang och sociala system. (Johansson 1995:52)

Relativ autonomi

De olikartade synsätt som här lite vårdslöst klumpats ihop och benämnts aktör/strukturansatsen har det gemensamt att de, till skillnad från de reduktionistiska ansatserna, ger både aktörerna och strukturerna status som *grundläggande ontologiska kategorier*. Trots detta är frågan om autonomi, som hittills väglett den övergripande diskussionen, fortfarande oerhört problematiskt. En form av strukturautonomi kan, som tidigare antytts, härledas ur Giddens resonemang om oavsiktliga handlingskonsekvenser. Kombinerar denna tankegång med det faktum att de sociala strukturerna i hög grad reproduceras oberoende av enskilda aktörer kan detta möjligen kallas strukturautonomi. Problemet med detta är dock att även om människorna delvis är utbytbara är de samtidigt omistliga; strukturer kan inte existera utan aktörer som bär upp dem. Är det då rimligt att tala om strukturautonomi? I så fall endast om en *relativ* sådan, det vill säga en autonomi från *vissa* men inte *alla* aktörer.

Aktörsautonomi har definierats som en möjlighet att handla annorlunda. Samtidigt har jag argumenterat för att aktörernas uppfattningar och preferenser påverkas av strukturerna. Om man tänker sig att det finns en grundstruktur, som omfattar allt som påverkar aktörerna (jmf Lundquist 1998), måste då inte denna grundstruktur logiskt sett bestämma såväl *innehållet i* som *värdet av* dessa uppfattningar och preferenser (Rothstein 1988:30)? Jo, rimligen måste det förhålla sig på det sättet, och därmed måste till och med nihilismen vara ”förutdefinierad i enlighet med de strukturer som den drivs att förneka – innan man kan få ateism t ex måste det finnas en idé om Gud. Varje frigörelse från sociala roller sker inom gränser som själva är sociala” (Berger 1969:125). Även aktörsautonomi kan således bara vara *relativ*, en autonomi från vissa givna strukturer. Det närmaste frihet vi kan komma utifrån ett socialt perspektiv är därför att ”påvisa en viss frihet *från* social kontroll i vissa situationer; vi kan omöjligt upptäcka frihet *att handla socialt*” (Berger 1969:127).

Diskussionen om aktör/strukturansatsen mynnar alltså till sist inte ut i en lösning på aktör/strukturproblemet, utan i något som vi, för att återigen tala med Berger (1969:118), kan kalla *den sociala paradoxen*: samhället definierar oss som människor men definieras i sin tur av oss. Bergers allegori om samhället som de murar som håller oss fångslade i historien kan därmed utvecklas ytterligare ett steg: ”Vår fångenskaps murar fanns innan vi uppträdde på scenen, men de byggs ständigt om av oss själva” (Berger 1969:112).

Om sociala konstruktioner

Konstruktionismen är som nämndes inledningsvis en av den moderna vetenskapens mest kontroversiella företeelser. Att säga att man är konstruktionist är

att signalera att man är radikal och kritiskt sinnad; de facto innebär detta tyvärr inte sällan också en sorts koketteri med radikaliteten. Att kritisera konstruktivistiska resonemang innebär på motsvarande sätt ofta att man vill signalera att man slår vakt om vetenskapens saklighet och vederhäftighet, annorlunda uttryckt om dess *vetenskaplighet*. Personer som framför konstruktivistiska argument beskylls i det sammanhanget inte sällan för att vara en sorts postmoderna relativister, och därmed underförstått ett hot mot både vetenskaplig strängens och god ton. Konflikten om konstruktivismen finns i centrum för 1990-talets stora amerikanska kontroverser mellan natur- och samhällsvetenskapsmän, de så kallade kultur- och vetenskapskrigen (se t.ex. Hacking 2000, Flyvbjerg 2001).

Aktör/strukturansatsen som den beskrivits i det föregående avsnittet är definitivt inte okontroversiell, men det är svårt att tänka sig att den skulle kunna väcka lika mycket förgelse som man riskerar att göra genom att säga att man är konstruktivist; "Pratet om sociala konstruktioner" är nämligen "ett moln av smitta, en böljande dimma där det svävar irrbloss som lockar oss i fördärvet." Så skriver i alla fall den engelske filosofen Ian Hacking (2000:139), med glimten i ögat, det är sant, mer ändå med en inte obetydlig del allvar.

I nästa avsnitt kommer jag, genom att anknyta till Hackings forskning, dels diskutera varför konstruktivismen blivit en så kontroversiell företeelse, dels försöka visa att kontroverserna till en inte ringa del beror på utbredda missförstånd och vanföreställningar om vad flertalet konstruktivister egentligen hävdar och argumenterar för. Diskussionen utmynnar i det följande avsnittet i en precisering och typologisering av olika typer av konstruktivism, som huvudsakligen utgår från den danske samhällsvetaren Søren Barlebo Wenneberg (2001). I det avslutande avsnittet relateras slutligen konstruktivismen till den tidigare diskussionen om aktör/strukturansatsen, varvid jag argumenterar för att en aktör/strukturansats som tar sin utgångspunkt i att strukturerna även utövar en kognitiv påverkan på aktörerna, att de "trycker som en mara på de levandes hjärna", på många sätt är ekvivalent med den ontologiska grundsyn som många (men inte alla) konstruktivister hävdar.

Den kontroversiella konstruktivismen

Social konstruktion av vad? är utan tvivel en ovanligt klumpig boktitel, men Hackings (2000) fråga är annars påfallande välfunnen. Den sätter nämligen fingret på ett betydande problem hos en stor del av den konstruktivistiska litteraturen: oförmågan att precisera *vad* det egentligen är som är "socialt konstruerat" (jmf Wenneberg 2001). Svepande formuleringar om att det är kunskap, fakta eller, som i Berger och Luckmans (1979) klassiker, verkligheten, kan vara nog så riktiga på ett filosofiskt plan, men de för sällan diskussionen många steg framåt. Ibland kan sådana vaga utsagor faktiskt vara mer förvirrande än klagörande.

Hackings bok har med rätta blivit väl mottagen. Med humor och en för filosofer ovanlig tydlighet guidar Hacking läsaren genom såväl kultur- som vetenskapskrig. Diskussionen fokuserar mycket på konstruktivismens användande

inom studiet av naturvetenskaperna, men detta minerade område, vetenskaps- krigens viktigaste slagfält, finns det lyckligtvis ingen större anledning att gå in på här. Jag ska istället fokusera Hacking's diskussion av *samhällsvetenskaplig konstruktionism*.

De som talar om sociala konstruktioner inom samhällsvetenskapen är ofta kritiska mot rådande förhållanden, säger Hacking. Den primära användningen av begreppet social konstruktion har således varit att höja medvetenheten om att sociala fenomen inte är naturliga eller oundvikliga. Flertalet konstruktionister nöjer sig därvid med att hävda vad Hacking kallar lokala teser, det vill säga att något *visst* fenomen (till exempel klasser, nationalism, genusrelationer eller ålder) är konstruerat. Hävdandet av den lokala tesen bygger visserligen i allmänhet på en mer generell vetenskapssyn, men poängen med den lokala tesen är att påtala något särskilt (Hacking 2000:19f).

Hacking's försök att bringa ordning i diskussionen kring vad det egentligen är som är socialt konstruerat utgår från en grundläggande distinktion mellan lyftarord, objekt och idéer (2000:37ff). *Lyftarord* är ord som i den filosofiska diskussionen "lyfter samtalsämnet till en ny nivå", till exempel "fakta", "kunskap" och "verkligheten". Hacking är själv mycket kritisk mot hävdandet av en universell konstruktionism, och menar därför att konstruktionistiska resonemang inte bör utgå från de ofta relativt svårdefinierade lyftarorden. *Objekt* är sådant som "finns i världen", och kan vara allt från materiella föremål till institutionella praktiker, relationer och människor. *Idéer* handlar om betydelser, och omfattar idéer, uppfattningar, begrepp, trosföreställningar, attityder, teorier och så vidare. Möjligen skulle man, med de aktör/strukturteoretiska distinktionerna i färskt minne, kunna säga att objekt syftar på beteendestrukturer medan idéer syftar på idéstrukturer. Hacking menar att det konstruktionister oftast syftar på när de hävdar att något är konstruerat är inte i första hand objekten, utan idéerna om objekten och kategoriseringarna.

Att säga att konstruktionism *enbart* handlar om betydelser och kategoriseringar innebär dock ett förvanskande av de konstruktionistiska argumenten;

Distinktionen mellan objekt och idéer är visserligen vag men borde nu kunna användas ganska obesvärat. /.../ Och ändå döljer denna distinktion en mycket svår fråga. Problemet är att idéer ofta *växelverkar* med tillstånd, villkor, beteenden, handlingar och individer (Hacking 2000:139).

Just detta problem är emellertid ofta *själva poängen* med att tala om social konstruktion. Hacking kallar fenomenet "återkopplingseffekter på mänskliga kategorier" (2000:52f) eller, kort och gott, *interaktiva kategorier* (2000:50). Kategorier inom samhällsvetenskaperna är, till skillnad från kategorier inom naturvetenskaperna, i allmänhet interaktiva. I aktör/strukturtermer innebär interaktiva kategorier att idéstrukturer och beteendestrukturer, via aktörernas förmedling, kan växelverka med varandra.

Interaktiv växelverkan sker i sociala matriser som består av relationer mellan såväl sociala som materiella element (Hacking 2000:50). Ett exempel på interaktiv växelverkan är Erving Goffmans (1973) berömda arbete om totala institutioner, i vilket Goffman visar hur institutioner som fängelser och mentalsjukhus, genom det sociala tryck som skapas av matrisernas kategoriseringar och

rollförväntningar, bidrar till att skapa och vidmakthålla de intagnas identiteter som "kriminella" respektive "mentalsjuka".

Hacking nämner själv konstruktionen av autism som ett av många exempel. Det konstruerade fenomenet skulle i detta sammanhang kunna vara kategorisering och idé om autism och vad det innebär. Vi kan kalla detta *konstruktion-som-tolkning*. Men det skulle också kunna vara autistiska barns sätt att vara, eftersom detta till en del är konstruerat genom växelverkan inom den matris som utgörs av samhällets attityder och handlingssätt i förhållande till autism. De autistiska barnens beteenden uppfattas därmed, åtminstone delvis, som en *produkt* av interaktiv växelverkan, varför vi kan kalla denna typ av resonemang för *konstruktion-som-produkt*. Konstruktivistiska resonemang om den process genom vilken den interaktiva växelverkan sker kan analogt med detta kallas *konstruktion-som-process*. "Konstruktion-som-tolkning, konstruktion-som-process och konstruktion-som-produkt är ofrånkomligen sammanflätade", skriver Hacking (2000:62), "men att inte skilja mellan dem är att falla offer för glömda etymologier." Däremot kan rimligen inte den bakomliggande neurologiska orsaken vara konstruerad, vilket jag snart ska återkomma till.⁷

Konstruktionister kritiserar som redan nämnts ofta för relativism och "post-modernism" (detta förfärliga uttryck!). Denna kritik, i allmänhet tämligen högröstad, tar ofta sin utgångspunkt i en föreställning om att konstruktionisten ifråga tycks hävda att det konstruerade fenomenet, vilket det nu må vara, inte skulle vara riktigt *verkligt*. Så är dock sällan fallet, och den konstruktionistiska metaforen lämnar strängt taget inte heller utrymme för sådana slutsatser. Det som en gång konstruerats är verkligt och existerande, så vida det inte därefter blivit *dekonstruerat*.⁸

Olika typer av konstruktionism

I redogörelsen för Hackings arbete har ett antal olika ståndpunkter framskymtats. Konstruktionismen verkar kunna uppfattas som ett kritiskt metodologiskt förhållningssätt, som en radikal kunskapsteori eller som en ontologi, eller kanske som allt detta samtidigt. Den danske samhällsforskaren Søren Barlebo Wenneberg har skrivit en innehållsrik översikt över konstruktionistisk forskning i vilken han identifierar sex olika typer av konstruktionistiska ståndpunkter (Wenneberg 2001). För det första kan konstruktionismen vara ett *kritiskt samhällsvetenskapligt perspektiv* där syftet är att ifrågasätta sociala företeelser som förefaller vara naturliga; poängen är att det "naturliga" skulle kunna vara annorlunda. Detta är, som vi redan sett, också en av Hackings huvudpoänger.

Konstruktionismen som kritiskt perspektiv är en förhållandevis oförarglig och självklar inställning, åtminstone för forskare skolade i en tradition av kritiskt tänkande. När denna typ av konstruktionism faktiskt *används* för att studera sociala situationer eller institutioner aktualiseras emellertid nya frågor: Om inte sociala företeelser är naturliga, vad är de då? Och hur uppkommer de? I och med detta aktualiseras emellertid nästa typ av konstruktionism, konstruktionism som *social teori*. Denna typ av konstruktionism syftar framför allt till

att producera teoretiska förklaringar av den sociala verkligheten; ett välkänt exempel utgörs av Bergers och Luckmans redan nämnda arbete (se not 8).

Om denna typ sedan används för att studera kunskap och vetande förvandlas den, nästan per automatik, till en tredje typ av konstruktionism, nämligen en *kunskapsteori om samhället*. Mänsklig kunskap är (bland annat) beroende av de språkliga kategorier vi använder, och språket är per definition något socialt. Som kunskapsteori syftar konstruktionismen ofta till att visa att antagandet om att sociala fakta är konstruerade inte behöver föra med sig några kunskapsteoretiska problem, eftersom sociala fakta i allmänhet är *intersubjektiva*, de upplevs på ungefär samma sätt av det stora flertalet (exempelvis så fungerar pengar som betalningsmedel eftersom vi alla *tror* att de gör det, jmf Searle 1995).

Konstruktionismen kan emellertid också, för det fjärde, vara en *kunskapsteori om naturen*. Kuhns (1979) paradigmteori, kanske den främsta drivkraften bakom konstruktionismens breda genombrott utanför samhällsvetenskapen, var just en sådan teori. Radikala kunskapsteoretiska konstruktivister hävdar ibland att naturvetenskapens begrepp uteslutande bör ses som resultatet av subjektiva, inomvetenskapliga och sociala faktorer, en sorts "anti-realism" (Wenneberg 2001:87). Vanligare är dock att vetenskapens begrepp antas vara påverkade av både sociala faktorer och av verkligheten i sig, vad Wenneberg (ibid.) kallar en "nyanserad kunskapsteoretisk realism". Som jag uppfattar Kuhn lutade han mera åt den senare ståndpunkten, men var samtidigt attraherad av den förra.

Från den kunskapsteoretiska ståndpunkten är steget inte långt till en än radikalare, ontologisk ståndpunkt: Om det inte finns "någon annan verklighet än den vi har kunskap om, och om vår kunskap är socialt konstruerad", skriver Wenneberg, "måste den verklighet vi lever i också vara socialt konstruerad" (2001:93). Konstruktionismen kan därför också, för det femte och sjätte, vara en ontologisk position gällande den sociala verkligheten respektive naturen. Utifrån en kritik av den ontologiska realismen – det vill säga "åsikten att det finns ett sätt som tingen är beskaffade på, som är logiskt oberoende av alla mänskliga representationer" (Searle 1997:169) – utgår konstruktionismen som *social ontologi* från att det inte finns någon "social essens", utan att den sociala verkligheten, världen som vi uppfattar den, *skapas* genom vårt vetande och våra kunskaper om den. Detta är samma resonemang som Giddens (1984) fångar med sin föreställning om den *dubbla hermeneutiken*.⁹ Som *ontologi om naturen* utgår den dessutom från att det inte heller finns någon materiell verklighet som är oberoende av mänskliga representationer: "Verkligheten som fysisk existens blir till först i och med vår kunskap" (Wenneberg 2001:95). Atomen, för att ta ett vanligt exempel på hur resonemanget kan föras, existerar således i kraft av att vi har en vetenskaplig teori om dess existens.¹⁰

De sex typer av konstruktionism som hittills diskuterats sammanfattas i tabell 1.

Som vi har märkt beskriver Wenneberg de olika typerna av konstruktionism som befinnande sig på ett lutande såpat plan, där "tankeglidning" lätt leder till att forskaren, utan att egentligen vilja det, tvingas att inta allt radikalare konstruktionistiska ståndpunkter. Wenneberg uppfattar denna tankeglidning som

Tabell 1. Olika typer av konstruktionism (bearbetning utifrån Wenneberg 2001:16).

Typ	Innebörd
Konstruktionism som kritiskt perspektiv	Ifrågasätter sociala företeelsers naturlighet och ofrånkomlighet
Konstruktionism som social teori	Teoretiska förklaringar av den sociala verklighetens uppkomst
Konstruktionism som kunskapsteori om samhället	Kunskapsteoretisk uppfattning om social och samhällsvetenskaplig kunskaps status och giltighet
Konstruktionism som kunskapsteori om naturen	Kunskapsteoretisk uppfattning om naturvetenskaplig kunskaps status och giltighet
Konstruktionism som social ontologi	Ontologisk uppfattning om den sociala verklighetens beskaffenhet
Konstruktionism som ontologi om naturen	Ontologisk uppfattning om naturens beskaffenhet

ett stort problem, särskilt när de konstruktionistiska tankegångarna används för att studera naturvetenskapen och den materiella verkligheten (naturen). Problemet med konstruktionismen som ontologi om naturen är, som Wenneberg skriver, att den fysiska verkligheten inte kan beskrivas hur som helst, den "gör motstånd" (*'reality kicks back'*):

Det är /visserligen/ våra begrepp som gör att något klassificeras som "sten" och något annat som "sand". Men det betyder *inte* att det inte i förväg skulle kunna existera skillnader som gör att något utifrån våra begrepp kan kategoriseras som sand eller som sten. De skillnader som ligger till grund för verkligheten existerade redan innan. (Wenneberg 2001:117)

Som jag ser det – och där delar jag såväl Wennebergs som Hackings inställning – kan vi emellertid *mycket väl* utgå från att en fysisk verklighet existerar oberoende av våra representationer och vår kunskap om denna verklighet, utan att vi låter denna "materiella realism" hindra oss från att samtidigt erkänna att verkligheten får sin *konkreta form* och sin *betydelse* i ett givet socialt sammanhang, genom vår – socialt konstruerade – kunskap om den. Konstruktionismen är därför godtagbar i fyra av de sex typfall Wenneberg diskuterar. Den kan dessutom eventuellt vara godtagbar som naturvetenskaplig kunskapsteori i sin nyanserat realistiska form, det vill säga där utgångspunkten är att vetenskapliga begrepp påverkas både av verkligheten i sig och av sociala faktorer. Som ontologi om naturen är konstruktionismen däremot problematisk och tvivelaktig.

Aktör/strukturansatsen och konstruktionismen som "epistemisk radikalism"

Utifrån en traditionell positivistisk – tillika objektivistisk – syn på aktör/strukturproblematiken är det naturligt att i första hand uppmärksamma strukturer-

nas *reglerande påverkan* på aktörerna. I avdelningen om aktör/strukturansatsen argumenterade jag dock för att strukturer även påverkar aktörer på det normativa och det kognitiva planet, det vill säga att aktörernas uppfattningar om vad som är rätt, riktigt och naturligt (respektive fel, oriktigt och onaturligt) också bestäms av strukturernas påverkan.

Aktör/strukturansatsen, som den då beskrevs, säger egentligen inte någonting om hur *naturen i sig* är beskaffad, utan är på det hela taget agnostisk vad beträffar frågan om huruvida den materiella världen kan vara oberoende av våra representationer om den eller inte. Däremot är den trosviss när det gäller antagandet om att den fysiska världen *som vi uppfattar den* aldrig kan vara det. Om en ontologisk objektivism beträffande den sociala verkligheten är defaultinställningen för den samhällsvetenskapliga positivismen följer därför istället konstruktionismen som ontologiskt förhållningssätt naturligt av ett aktör/struktursynsätt som också betonar strukturernas normativa och kognitiva påverkan.

Mot bakgrund av det aktör/struktursynsätt som just presenterats är den intressanta frågan därför inte *om* världen som vi uppfattar den är socialt konstruerad, utan *vad detta ska få betyda* i en given forskningssituation. Vilka sociala strukturer och institutioner kan vi ta för givna (hålla konstanta) i analysen, och vilka bör vi problematisera genom att fundera över vad deras status som sociala konstruktioner innebär? Svaret på den frågan kan bara bestämmas från situation till situation, beroende på forskningsfrågor, teorival och metodologi, och, sist men inte minst, forskarens egna utgångspunkter. Utifrån ett statsvetenskapligt perspektiv är det dock troligt att betydelsen av vissa centrala politiska institutioner normalt bör problematiseras, medan sociala eller ekonomiska institutioner som familjen eller företaget, i den mån de skulle visa sig vara intressanta för den statsvetenskapliga analysen, sannolikt oftare kan behandlas som givna ingångsvärden.

Jag ser således konstruktionismen *i första hand* som en epistemologiskt fråga och ett metodologiskt förhållningssätt – som en *epistemisk radikalism* för att återigen citera Bourdieu. Jag skulle därför vilja hävda att man lika gärna kan vända på Wennebergs ”lutande plan”. Ur föreställningarna om en ontologi, en kunskapsteori och en social teori på konstruktionistisk grund kan ju omvänt det kritiska perspektivet härledas. Det kritiska perspektivet kan i det sammanhanget uppfattas som en metodologiskt grundinställning och som en vägledning för vilken strategi som bör utmärka konkreta studier. Utifrån ett sådant synsätt blir inte det lutande planet ett problem för forskare som vill undvika att tvingas inta en relativistisk ståndpunkt; det blir istället en tillgång, eftersom det anvisar ett sätt att metodologiskt ge sig i kast med den sociala verklighetens inneboende element av godtycke och relativism.

Relativism är dock inte en riktigt rättvisande beskrivning av den inställning som kännetecknar och förenar konstruktionismen och aktör/strukturansatsen. Jag vill hellre referera till de båda riktningarna som *intersubjektivistiska*, i den meningen att de framhäver verklighetens tidsmässiga och rumsliga kontextualitet. Detta märks inte minst i Hackings diskussion av konstruktionismen, bland annat i hans definition av begreppet konstruktionism som

olika sociologiska, historiska och filosofiska projekt som syftar till att framhäva eller analysera faktiska, historiskt givna, sociala växelverkningar eller kausala sammanhang som har lett till, eller varit inblandade i, uppkomsten eller etablerande av någon storhet eller något faktum som existerar nu (2000:72f).

Det är en sådan kontextbaserad intersubjektivistisk grundinställning Bourdieu (1995:12) har som utgångspunkt när han skriver att hans vetenskapliga projekt hämtar

sin näring ur övertygelsen att man bara kan förstå den sociala världens innersta logik om man fördjupar sig i en empirisk verklighets historiskt placerade och tidsbestämda särart, men i syfte att konstruera denna verklighet som ett "särfall av den möjliga" /.../ det vill säga som ett typfall i en oändlig värld av möjliga konfigurationer.

Konstruktionismen är därför *varken* det intellektuella reaktorhaveri naturvetenskapligt orienterade sedlighetsivrare velat framställa den som *eller* den dystra relativism modfällda postmodernister befarat. I själva verket är konstruktionismen goda nyheter: Den pekar på att vårt samhälle och vår historia är den enda pålitliga grund vi har att bygga samhällsvetenskapliga teorier och tolkningar på, och den gör det också troligt att, som Flyvbjerg (2001:130) skriver, "this socio-historical foundation is fully adequate for our work as social scientists".

Noter

* Författaren vill framföra sitt tack till Bo Hagström och Lennart Lundquist för värdefulla kommentarer till tidigare versioner av denna artikel. Tack också till deltagarna vid Statsvetenskapliga institutionens i Lund nationella seminarium, inom ramen för vilket en tidig version ventilerades våren 2000, samt till deltagarna vid arbetsgruppen för politisk teori vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Göteborg, där en senare version ventilerades hösten 2001.

1. Termen aktör/strukturansats används i denna artikel som en samlingsbeteckning för en rad disparata riktningar som betonar det ömsesidiga beroendet mellan aktörer och strukturer.

2. I den konstruktionistiska litteraturen används växelvis termerna "konstruktionism" och "konstruktivism", för det mesta kombinerat med prefixet "social". Vilken av ändelserna man föredrar kan vara en smaksak, men att använda bestämningsordet social är i allmänhet inte nödvändigt. I artikeln väljer jag hädanefter att genomgående använda termen konstruktionism (jmf Hacking 2000:71 ff).

3. Att säga detta är emellertid *inte* samma sak som att plädера för *metodologisk individualism* (kravet att alla sociala fenomen slutligen måste förklaras med hänvisning till individnivån).

4. Det gör de flesta naturligtvis också, även om de i samma andetag anför argument för varför det ändå är rimligt att utgå från givna preferenser; Milton Friedman (1953) hävdade till exempel att reduktionistiska analyser kan försvaras med att de ger goda prediktioner (en uppfattning som naturligtvis kan ifrågasättas). Bo Rothstein (1988:30) ger ett annat exempel när han citerar Jon Elster: "/P/references are not rock-bottom, but non-rock-bottom explanations may also be valid" (Elster 1983:116). Båda dessa motargument handlar dock om forskning på operativ nivå.

5. Lundquist arbetar i sin tur med de tre kategorierna restriktion/befordrande, information och socialisation. Denna kategorisering är inte helt väsensskild jämfört med Scotts, men rör sig mer i den temporala dimensionen. Restriktion/befordrande syftar därvid på en mycket omedelbar och påtaglig påverkan, information handlar om

vilka kunskaper aktörerna har (eller på lite sikt) kan skaffa sig om strukturerna och socialisation åsyftar strukturernas påverkan på individernas situationsförståelse och värderingar. Denna påverkan är vanligen en mycket utdragen process.

6. Frågan om hur aktörer väljer handlingsalternativ för oss nära den svårtillgängliga och starkt minerade terräng där frågor om relationerna mellan människans sociala och biologiska väsen aktualiseras. Kognitionsforskare tycks närma sig någon slags enighet om att valet sker utifrån någon form av optimeringsfunktion (jmf Jones 2001), men vilken metafor som bäst fångar denna optimeringsfunktion – konsekvenslogikens föreställning om kalkylerande eller lämplighetslogikens föreställning om regelföljande – är en öppen fråga. Snedstreckat mellan det biologiska och sociala rör förutom detta bland annat centrala frågor kring vad som utlöser och styr uppmärksamhet. Diskussionen faller dock utanför ramarna för denna artikel, och jag kommer därför att lämna den därhän.

7. Det är alltså fullt möjligt att hävda att det finns en bestämd, men ännu så länge okänd, orsak till det som vi kallar autism och ändå *samtidigt* hävda ”att idén om autism är en social konstruktion som växelverkar med autistiska barn, vilka betraktar den nu gängse autistiska livsstilen som ett sätt för dem själva att vara” (Hacking 2000: 161). Här finner vi förmodligen en av de vanligaste källorna till missförstånd om konstruktionismen.

8. Peter Berger och Thomas Luckman, författarna till det hittills kanske mest kända konstruktionistiska arbetet *The Social Construction of Reality* (1966; på svenska *Kunskapssociologi*, 1979), påstås ofta vara relativistiska (åtminstone av människor som nöjt sig med att läsa titeln). Men Berger och Luckman hävdade ingen relativism. De hävdade inte heller att *allt* är en social konstruktion. ”Vad de ville förstå var”, för att återigen citera Hacking (2000:42), ”hur den förgivettagna värld som varje människa i ett samhälle delar med andra uppkommer.” Problemet – *paradoxen* – fångas väl av följande kända formulering: ”Samhället är en mänsklig produkt. Samhället är en objektiv verklighet. Människan är en social produkt” (Berger – Luckman 1979:78).

9. Enligt denna dubbla hermeneutik måste vi som samhällsforskare alltid förhålla oss till och

tolka en värld som redan är tolkad av de sociala aktörer vi försöker studera.

10. För att inte göra våld på eller fördumma de argument denna typ av konstruktionister använder är det viktigt att poängtera att de *inte* hävdar att den fysiska verkligheten inte existerar utanför vårt medvetande; vad de istället vanligen hävdar är det ”möjligen existerar något som är oberoende av vårt medvetande, men att vi aldrig kommer att få tillgång till detta” (Wenneberg 2001:114; För ett exempel på denna hyperradikala konstruktionistiska uppfattning, se Woolgar 1993).

Referenser

- Archer, M, 1996. *Culture and Agency*. Rev. ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Argyris, C, 1982. *Reasoning, Learning, and Action*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Asplund, J, 1983. *Tid, rum, individ, kollektiv*. Stockholm: Liber.
- Bauman, Z, 1973. *Culture as Praxis*. London: Routledge & Kegan.
- Benedict, R, 1961. *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin.
- Berger, P L, 1969. *Invitation till sociologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Berger, P L – Luckman, T, 1979. *Kunskapssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bhaskar, R, 1978. *A Realist Theory of Science*. Hassocks: Harvester Press.
- Bourdieu, P, 1995. *Praktiskt förnuft*. Göteborg: Daidalos.
- Cohen, I J, 1989. *Structuration Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Elster, J, 1983. Reply to Comments, *Theory and Society* 12(1), 111-120.
- Flyvbjerg, B, 2001. *Making Social Science Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, M, 1953. *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gellner, E, 1983. *Nations and nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Giddens, A, 1979. *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Giddens, A, 1984. *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.

- Goffman, E, 1973. *Totala institutioner*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hacking, I, 2000. *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hay, C, 1995. Structure and Agency, s 189-206 i March, D – Stoker, G (red), *Theory and Methods in Political Science*. Basingstoke: MacMillan.
- Johansson, T, 1995. *Rutinisering och reflexivitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Jones, B D, 2001. *Politics and the Architecture of Choice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuhn, T S, 1979. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Lund: Doxa.
- Lukes, S, 1977. *Essays in Social Theory*. London: MacMillan.
- Lundquist, L, 1984. Aktörer och strukturer, *Statsvetenskaplig tidskrift* 87(1), 1-21.
- Lundquist, L, 1998. *Demokratins väktare*. Lund: Studentlitteratur.
- March, J G – Olsen, J P, 1989. *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press.
- Marx, K, 1981. *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*. Göteborg: Proletärkultur.
- Mayhew, B, 1980. Structuralism versus Individualism, *Social Forces* 59(2), 335-75.
- Rothstein, B, 1988. Aktör-strukturansatsen, *Statsvetenskaplig tidskrift* 91(1), 27-40.
- Scott, W R, 1995. *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Searle, JR, 1999. *Konstruktionen av den sociala verkligheten*. Göteborg: Daidalos.
- Thompson, J, 1989. *Social Theory of Modern Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, M, 1983. *Ekonomi och samhälle I*. Lund: Argos.
- Wenneberg, S B, 2001. *Socialkonstruktivism*. Malmö: Liber.
- Woolgar, S, 1993. *Science*. London: Routledge.

Motivational Approaches to the Study of Political Leadership*

Introduction

Political psychologists study motivational factors in decision making in order to interpret, describe and explain observed changes in behaviour which occur in individuals, *leaders* as well as *followers* and *spectators* (Milbrath & Goel, 1977). Such actors operate within various *situational contexts* (Cf. George, 1959, pp. 107-121, for a classification of situational contexts). Thus, for example, the observation that a person is increasingly likely to vote "yes" to increased taxes as public cuts begin to affect him, in the form of non-available medical treatment for diseases he acquires as he grows older, can be understood by invoking the concept of *situated motivation* (A general introduction to *situated behaviour*, arguing that motivation is primarily linguistic construction, is Mills, 1940). As the example above suggests, motivation is not typically measured directly, but is rather *inferred*, or *attributed*, as the result of changes in political behaviour in reaction to *internal* (decay in bodily functioning) and/or *external stimuli* (proposals for improvements in public health care systems).

It is also important to understand that motivation is primarily a *behavioural* (Dahl, 1961; Easton, 1967b) variable. That is, the origins and effects of changes in motivation may be temporary and socially relative. If the individual is a young and healthy person, he may not approve of increased taxes to pay for public health, since he or she is unlikely to be afflicted by disease himself or herself. Also, if the individual can afford private treatment, he or she may not share an incen-

tive to raise taxes to pay for public health. Conversely, the old, sick and poor are more likely to be positively inclined to vote for tax increases to pay for public health. However, if asked if they would rather prefer to get the money as cash (higher pensions) to pay privately for their ailments, we cannot logically predict that they would still prefer public, tax-paid subsidies for healthcare (Cf. Lane, 1981). To have *earned* an income is still regarded, by most people in Western society, as preferable to be *entitled* to an income, through legal provisions.

The indirect way to obtain the public good, the deliverance of which one could just as well pay for directly – provided a check or higher pensions are supplied by the welfare agency – is *non-transparent* and assumed to be *more expensive* than the direct way. There is a sense in which poverty can be attributed to injustice in the distribution of wealth, which is *not* regarded as a natural condition by most people, but as a political one. On the other hand, as a rule, the distribution of good health is more likely to be attributed to natural causes. As a consequence, we may perhaps expect that policies based on the direct redistribution of income to meet the needs of the sick, is more likely to meet with success than proposals to subsidize the public health care system.

Conceptualizing motivational processes

The example, above, may serve as a first illustration of how we can use studies of political motivation to describe, interpret, explain, and modestly predict political leaders' motives in order to determine one policy preference rather than another. Studies of leaders' motivation presume the existence of *motives*, that which *motivates* persons to act.

Motives can conveniently be classified into two elementary categories, *primary*, or *basic* motives, and *secondary* or *acquired* motives. The primary motives are not learned and we can observe them in animals as well as humans. Basic motives can, roughly speaking, be attributed to inheritance and biological functioning.

Explanatory complications

In the study of motives, we encounter a complicating factor usually known as *the multiple types of influence by a multiplicity of disjointed variables*. For example, we may eat because of energy needs, but some people also eat when stressed or anxious, when depressed or alone, or because of social conventionality such as the polite habit of eating when other people are dining. The taste qualities of certain foods may also cause us to eat when we are not hungry. Other people do not eat because they are on a diet, or because they cannot afford it, or because they dislike the food being served. This interaction of many factors in determining the motivation of behaviour is a serious hindrance in our ability to understand even basic motivational processes. Therefore models of motivated behaviour have to be focused on specific topics and proximate contextual factors relevant for the behaviour in question.

The *secondary motives* are learned, and we can observe their variability when studying differences in motivation between different groups, or types of groups, and types of people. Primary motives are often listed so as to include hunger, thirst, sex, avoidance of pain, and perhaps aggression and fear. Secondary motives, often studied in humans, include achievement, gregariousness, power motivation, and other, more or less specialized motives. Like attitudes, they indicate *propensities to act* in a specific way. This propensity is more likely to have a *trait* character, when we study basic motives. Learned motives, on the other hand, are likely to be activated by behavioural *states* (Billig, 1976, p. 157), cues supplied from the proximate environment.

In addition to these initial distinctions, some scholars also find it convenient to classify mo-

tives into "pushes" and "pulls." *Push motives* concern internal changes that have the effect of triggering the aforementioned *motive states*. *Pull motives* represent external goals that influence one's behaviour toward them, and they are often the result of calculated benefits for oneself or one's primary group. Traditional political science would tend to treat the pull motives as the rational guarding or promotion of *interests*.

Most motivational situations include a combination of push and pull conditions. For example, a leader's policy involving political mobilization, in order to avoid fears of political disorder, may partially be signalled by *internal loss* in the ability to handle the cognitive complexity of a situation he faces (technically: *apraxia*), but motivation to get involved in politics and to seek office may also be influenced by which *positions are available*, and the expected efficiency of using the political decision making process, rather than some other means (Davies, 1963; Burns, 1977). Some leadership positions, and the values they enable office holders to affect, are more desirable than others. This, of course, also exerts an influence on our behaviour toward such positions and behaviours assumed to be related to them. *Motivated behaviour*, in other words, as contrasted with *habitual behaviour*, is a complex blend of internal pushes and external pulls.

Besides for disposing people to act, motives may also be used to *explain* and *legitimize* political behaviour. Two types of motives may conveniently be analytically distinguished here. *Because-of-motives* refer to basic motives that are related to states with some degree of apparent permanent and un-alterable features, such as belonging to a social class, having a rural background, a physical handicap or advantage or a cultural inheritance. *In-order-to-motives*, on the other hand, refer to secondary motives, volition and free agency for which we, in most Western societies, can be held morally, socially and politically responsible (Schutz, 1970).

When we explain our behaviour in terms of the pull-motive of pursuing interests, we are accountable for our actions and inactions to our fellow humans. On the other hand, when we refer to our conduct as the outcome of a *forced* situation, emanating from the satisfaction of a

basic need, as when we defend our personal integrity when being attacked by a drunkard or a dictator, we typically encounter a push-motive—we do something we would not otherwise have done because we were *forced* to do so. The volitional component of the first type of motive is evident in liberal beliefs about individuals' rights and freedom to act, less so in perceptions of duties and responsibilities following the exercise of such freedoms and rights. The obligation and forced component of the second type is found in various kinds of traditional beliefs

about inevitability, beliefs that may or may not result in *fatalism*. Such beliefs are dominant among those conservatives and socialists, whose world-view tends to be organic.

Wants and needs

The modern psychological study of political leaders and leadership needs to go beyond the findings of such classical thinkers as Machiavelli, Hobbes, Nietzsche and Adler, all of whom postulated the origins of human society in terms

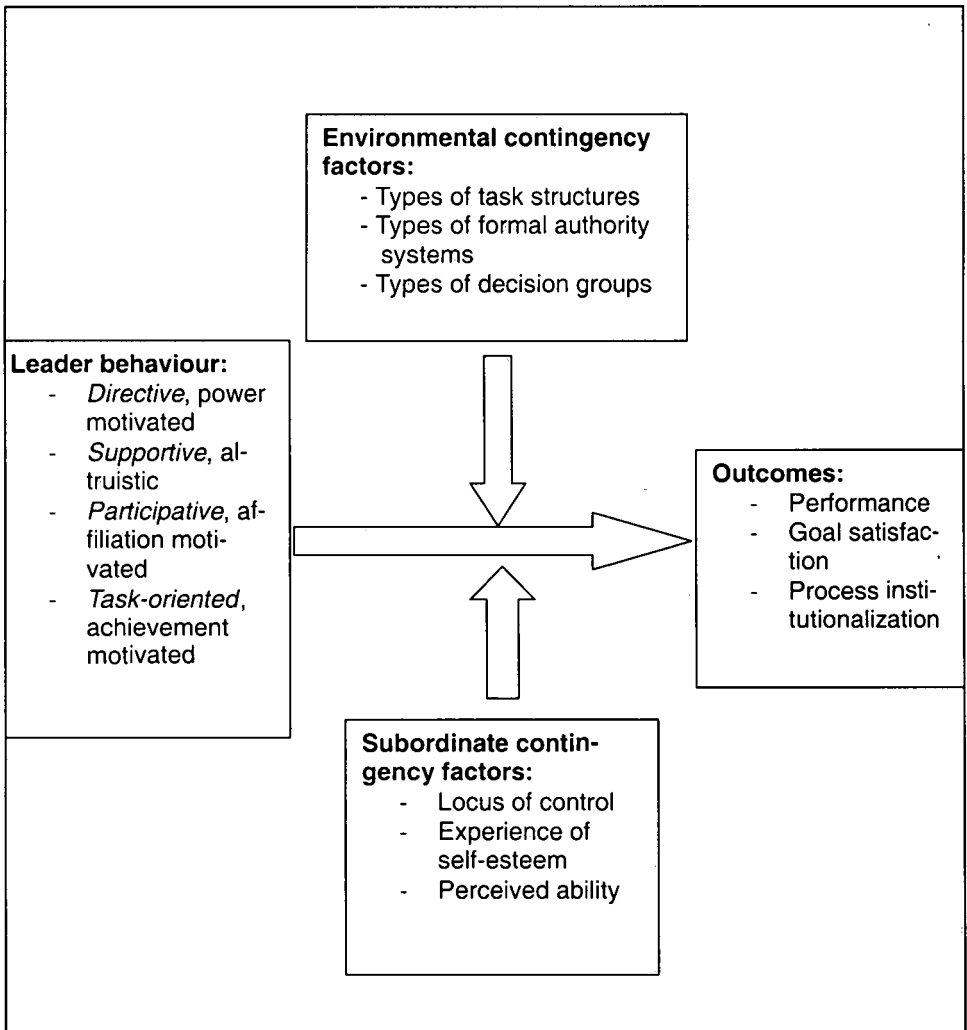

Figure 1. Leader behaviours, outcomes and contingency factors.

of an *elemental drive for power*. With Maslow's well-known studies in the 1940s we have come a long way in terms of theoretical as well as empirical research. This, I would contend, is very much due to a conceptual distinction Maslow made when he separated "wants" from "needs" (Cf. also Easton, 1967a; Burns, 1978).

Needs are also called motives because needs *move* or *motivate* people to act. Etymologically the word motive is derived from the Latin term *motivus* ("a moving cause"), which suggests activating properties of the processes involved in psychological motivation, such as needs and wants.

In motivation, the feeling of a "want" is highly subjective, autonomous, and private. If we follow the argument suggested by Winter (1973, p. 24) that "physiological explanations of motives do not fully substitute for motive explanations, although they can be a valuable supplement to them", then it needs to be understood that in terms of wants and needs, the physiological idiom – which is located at another level of analysis – is much closer to "wants" than to "needs".

James MacGregor Burns tells us that (1978, p. 64):

The concepts are often confused; some of the elements of 'want' set forth... are often labeled 'need' and needs are often seen as substituting wants... these concepts, both important, we sharply differentiate here. *Need* in long-time English usage implies a more socialized, collective, objective phenomenon, in the sense of persons requiring something needful in *the view of others* as well as themselves. *Wants* are subjective, genetic, biological, organic, self-activating, inescapable. I *want* sweets but I *need* vitamins, so I am told.

As for wants, Burns' adjectives "genetic, biological, organic, self-activating, inescapable" are perhaps not all so well found. Wanting sweets can hardly be generally referred to in these terms. Rather, wants are *short-term* subjective wishes without due regard to *long-term* consequences. Needs, on the other hand share the properties described in the above quotation, and in a layman-expert context, one of the main characteristics of professionals is that they can

diagnose my needs which I, as a layman, can not ("I need vitamins, so I am told").

If motives are fed on needs it is also true that in civic society, man does not automatically turn to politics to satisfy his hunger, or such goals as respect, welfare, security, income, deference, love, and similar values. It is far more likely that he or she will go to the food market, attempt a career in dignified professions, increase his load and quality of work, take insurances, try relationships with the other sex and so on. As Davies (1963, p. 10) says, "If achievement of these goals is *threatened* by other individuals or groups too powerful to be dealt with privately, people then turn to politics to secure these ends." (Cf. also Burns 1977, p. 268-269). Assuming this is fairly reasonable, at least in our culture, we may say that if an individual cannot gratify his desires and wants by his own efforts, he will turn social and try to get the gratifications by means of collective efforts, provided he has the right kinds of resources in terms of competence, money, skills, knowledge, time etc. available.

The compensation-rationalization hypothesis

Motives involve *objects* around which motivation is organized. Some motives can be accounted for in rational terms, whereas others cannot. Motivational objects can be *private* or *public*. Whereas *cognitive*, as contrasted with *emotive* theories of political involvement and functioning tend to stress *rationality*, or at least *purposefulness*, (Kahneman, Slovic & Tversky, 1982) in the making of decisions for whole societies, it is probably correct to say that, "...the boundary between the rational and the irrational is not always that easy to draw." (Katz, 1973, p. 204). One complication is the inability of humans to handle great amounts of complex information, which often leads to *bounded rationality* (Simon, 1976; Simon, 1985) and *cognitive simplification* ("black-and-white thinking").

This becomes all the more obvious when we consider the following line of reasoning: The behaviour of political leaders and top executives fullfills a variety of *expectations* that are expressed or at least harboured by a wide variety of

client-groups and audiences. In short, it is *multi-role* conduct. The client-groups and audiences include those of the general public, interlocking personal and political networks, interest groups and political parties, as well as the leaders' own *entourage*, which form major links to the vast bureaucracies through which public policies are implemented.

In this complex pattern, one of the principal tasks of the political leader is to establish co-ordination and "role balance." While in quiet times a standard repertoire can be used to assign priorities concerning the role spectrum, in times of distress and crisis some general formula for action and its political *legitimization* is needed.

Certain personalities, it would seem, are particularly prone to stress this aspect. In his studies of Gandhi, Trotsky, and Lenin, Wolfenstein (1967, p. 33) argues that "leaders crave, relish, and have confidence in their own power and authority," but this has to do with surface phenomena for, as he also points out (1967, p. 13), they additionally need a feeling of the rectitude or legitimacy for themselves and the cause they serve.

It was Lasswell who, in *Power and Personality* (1948, p. 38), wrote that:

The political type is characterized by intense and ungratified cravings for deference. These cravings, both accentuated and unsatisfied in the primary circle, are displaced upon public objects (persons and practices connected with the power process). The displacement is rationalized in terms of the public interest.

Let us see what this means in analytical terms of political motivation.

Rationalisation, displacement and sublimation

Rationalization is part and parcel of our everyday language and needs little more conceptual clarification than a stress on its similar function for individuals, as *ideologies* for groups and societies. *Displacement*, however, calls for a definition. Psychological *displacement* is the mental process in which energized motives are transferred from one direction to another. More gen-

erally, displacement is the process by which an individual shifts interest from one activity to another in such a way that the latter becomes a substitute or equivalent for the other. Displacement of sexual energy to artistic creativity is the classical example used by psychoanalysts. Displaced frustration and aggression in group sports, from an original drive towards political or personal violence, is another example. The process of displacement knows no boundary between the private and the public space. Private frustration may result in propagated public disaffection, provided those who displace the private frustration have the skills, knowledge, energy and other resources required to make private problems look like public grievances. The range of available forms of expression and interpretation will play a major role, and this range may be both culturally and psychologically and sociologically determined.

Displacement occurs in patterned sequences. If we were not able to produce serial displacements, we would be unable to symbolize our thoughts and important environments in meaningful ways, and thus to engage in social communication. We would be solipsists.

A special type of serial displacement, *sublimation*, relieves us from the dictates of instinctual tensions. Modern ego psychology lists this form of serial displacement under the category of "defences" and, according to the same body of theory, defences typically come into operation when we encounter environments that are distressful because information needed for problem solving is unavailable, confusing or contradictory.

Having said this, however, it should be added that in everyday life we utilize the psychological mechanisms of defences to ward off anxieties and psychic disequilibrium so as to feel well, and that it would be unwarranted to interpret the usage Lasswell made of "displacement" and "sublimation" in purely pathological terms, if by "pathology" we mean "sick".

The motive to avoid inferiority feelings
The idea of *egoistic* motivational propensities being reshaped to take on seemingly *altruistic*

characteristics is reminiscent of Alfred Adler's early attempts to explain political involvement in terms of "inferiority complexes." Compensation in private life may be exemplified by those who feel an urge to buy prestige objects to confirm their own worth.¹ Compensation in public life, according to this mode of thinking, relates to the exercise of political power. Power seeking emerges to compensate for low self estimates, a process that may or may not be terminated once the political actor gets "feed-back" from his audiences. There is always a risk that the saturation of wants leads to a motivation to come back for more.

In *Political Mobilization* (1967, p. 184), Peter Nettl discussed Lasswell's formula at length:

Because of its conceptual awkwardness, the compensatory definition of politics seems largely to have eluded political sociologists.... In general, perceptive social scientists are well aware of the underlying function of politics as compensation, though they usually hesitate to analyse it specifically.

Perhaps the most commonly observed stimuli in Western society which are recognized for their strong motivational properties are *power, prestige and possession*. Because power, prestige and possession are paired with many other strong motivators, they also often become strongly determining in themselves. Correlates of power, prestige and possession, in a world where suffering and guilt is caused by violence, disrespect, economic deprivation and speculation, are *safety, deference and income*. This was also the starting point for Lasswell's concern with the development of the *policy sciences*.

Motivational research emphasizes the role of needs for *self-esteem*, as I have previously attempted to demonstrate. But in addition to this, and compatible with the selective version of the compensatory striving hypothesis, a *need and capacity for role taking* ("social competence") must also be present. When Adler formulated his theory of psychological compensation he used these two dynamics, the psychological and the social, and particularly stressed the role of *empathy* that is, a person's capacity to reconstruct a social situation from the point of view of another

person without charging this image with sympathy or antipathy (technically: *positive and negative cathexis*).

Burns (1978, p. 95) concluded that the mutual interaction of factors influencing self-esteem and empathy in adolescence socialization are central factors shaping a potential for leadership. These factors obviously seem to provide that type of cognitive complexity which Stone (1981) saw as important for the execution of efficient leadership behaviour.

The displacement of private motives on public objects constituted the first part of the compensatory striving hypothesis, a fact that should alert our attention more directly to motivational research. In a critical review of Lasswell's work, Tucker (1981, p. 56) said of the compensation hypothesis:

This hypothesis is open to serious question when treated as a universal formula. In all probability, it is more applicable to some people in political life than to others, and in any given leader's case more applicable on some occasions than on others. The important truth to which it points, however, is that the public world of the leader-as-political-actor is not insulated from the private world of the leader-as-person.

According to Lasswell and modern psychology, psychoanalysis, and psychiatry, displacement occurs because in earlier experiences, the subject in question has *learned* the appropriate norms, and formed what psychoanalysts call a "superego" of the culture or setting where he was raised, through *repression* or *facilitation* in the handling of instinctual impulses. When encountering similar situations, the predisposition to act, which was once repressed, is automatically "channelled" or displaced through other routinised paths – cognitive maps, scripts or schemata – that were once before suggested or facilitated by the setting or environment in which the actor found himself (Axelrod, 1973; Axelrod, *et al* 1976).

The cognitive theory of conceptual mapping posits that just as a leader in his *private* life has a mental repertoire of expectable situations in which he may find himself, so does the *public*

person. This means that new conditions will be calculated as potential new instances of previous public situations. *Analogy* (Cf. Stenelo, 1980; Høffding, 1923) therefore, is an important component in learned motivation. Nasser is seen as Hitler when he nationalizes the Suez Canal in 1956, by Anthony Eden, Vietnam is similar to Korea, as seen by US military strategists in the mid-1960s, Saddam Hussein is likened to Hitler, in early 1992 by George Bush and Margaret Thatcher, and the behaviour of Argentine's dictator Galthieri in 1982 is seen as similar to Hitler's behaviour in Munich in 1938, by Thatcher and her Minister of Foreign Affairs.

Getting to know the motivational power field

Political motivation, then, is situated within a field where power has previously been seen or imagined as *effective*. This finding is fully compatible with George's modification of the original Lasswellian formula (George 1968, p. 38-39):

In order to overcome or compensate for low self-estimates, the power-seeking personality attempts to carve out a sphere of activity in which he can demonstrate his competence and worth... Achievement of competence in a given sphere of activity, however narrow or specialized it may be, provides the personality with a "field" where it can function productively, possibly with considerable autonomy... the selective version of the hypothesis holds that manifestations of power striving are not encountered throughout the entire range of the subject's political behavior but operate more selectively, that is, only when he is performing in his actual or assumed field of power.

The major contention of social learning theory (Cf. Rotter 1966) is that in some way, all behaviour can be described, analysed and predicted by specifying the subject's *reinforcement history* and the stimuli present in the situation where we contemporarily observe him. But we obviously need a distinction between *habits* and *motives*.

Stereotyped response patterns characterize habits, and it seems inappropriate and inconvenient to speak of motivation when we try to de-

scribe, for example, the moves of our feet in walking. David Winter, an experimental psychologist, has the following to say in terms of definition (1973, pp. 17-18):

By the power motive, I mean a disposition to strive for certain kinds of goals, or to be affected by certain kinds of incentives. People who have the power motive, or who strive for power, are trying to bring about a certain state of affairs—they want to feel 'power' or 'more powerful than...' Power is their goal. We would expect that they tend to construe the world in terms of power and to use the concept of 'power' in categorizing human interaction, but they do more than that... they also want to feel themselves as the most powerful.

The individualistic basis of motives

To speak of "motivated systems," according to the analytical positions adopted here, is either patent nonsense or conceptual obfuscation. Motivation is a concept whose anchoring point in empirical as well as theoretical research belongs to the micro-level of analysis, that is, the level of individuals and interpersonal relations (Cf. Dalton, 1998).

Sometimes political scientists slip into the error of reification and anthropomorphosis, i. e. of "individualizing" the decision-making units which they study, thereby disregarding the levels-of-analysis distinction and the importance of group syntality characteristics.

Morton Kaplan's *System and Process in International Politics* (1951, p. 254) provides an example of this:

Needs provide motivation. A social system is motivated as truly as an individual human being.

This is a strikingly odd observation, but considering that Kaplan is also alleged to have said (Cf. Holsti 1976, p. 24) that,

... when most psychologists, psychiatrists, or psychoanalysts turn to political subjects, they employ the maxims of psychoanalysis as patent nostrums and are thus indistinguishable in manner from the itinerant hucksters of Indian snake oil ...

the statement is, perhaps, not so surprising. According to the thoughts developed here, collective actors, such as parties, states, and transnational organizations can be said to have *interests* but whether an interest is "objective" or not is in many cases difficult to determine.

If systems, parties, states and similar political units cannot be characterized as "motivated," it nevertheless needs to be said that motivation of an individual is sometimes also influenced by the presence of other people. This creates *group syntality*. Social psychologists, especially scholars in the field of group dynamics, have been active in discovering how the presence of others in given situations influences motivation. For example, students and teachers behave in predictable ways in the classroom, waiters and restaurant guests behave in predictable ways, and post-office clerks and their clients are similarly engaged in a kind of scripted behaviour, which is *culturally determined*. This means that conscious or unconscious *norms* and *norm-systems*, shared by a group of people, rather than anything else, cause the observed behaviour (Cf. Homans, 1967). *Role-taking* and *role ascription* go with the establishment of norm systems. Culturally

determined behaviours are often quite different from the way the aforementioned actors behave outside the interaction contexts. Studies of conformity, obedience, groupthink, and helping behaviours (which benefit others without reward or expected rewards) are four areas in this field that have received considerable scholarly attention. Compliance to group-norms in such situations is not adequately classified as motivated behaviour, in the sense used here (For analytical distinctions, Cf. Harsanyi, 1969).

Maslow's need hierarchy

In order to understand the theories of modern motivational psychology, we need to take a brief look at its historical origins. Abraham Maslow in 1943 wrote an essay on needs and motivation, which was refined and expanded in the book, *Toward a psychological theory of being* (1962). The following remarks provide the concepts and basic hypotheses of leadership motivation, as they can be found in the works of social and political psychologists, belonging to "humanistic psychology," a scientific movement whose members regard Maslow as its founder (Cf. Welch *et al* 1978).

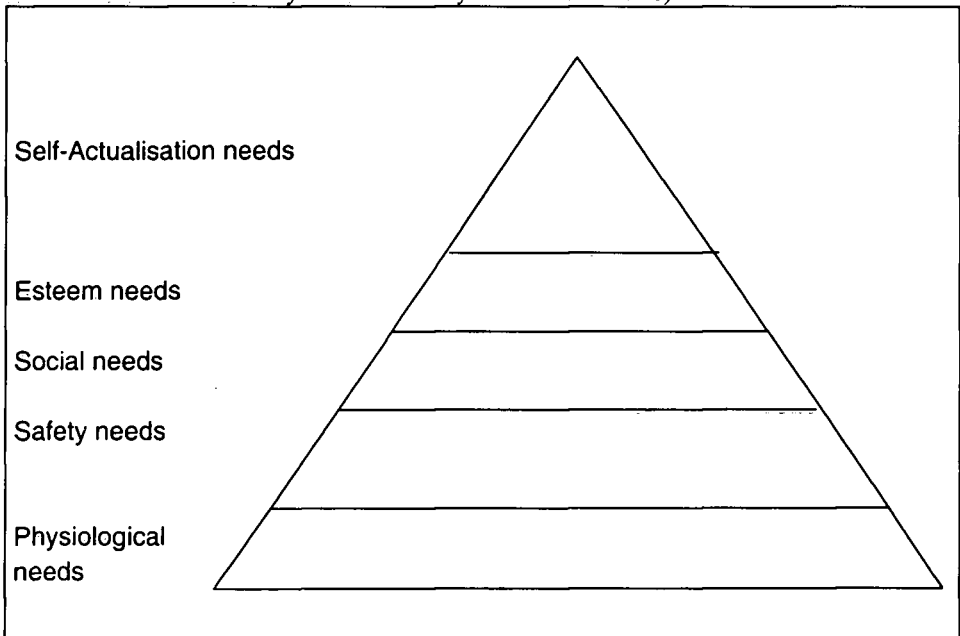

Figure 2. Maslow's Need Hierarchy.

In the essay, *A Theory of Human Motivation*, a distinction is made between “basic” needs and “higher” needs, between that which Burns would call “a tissue necessity” on the one hand, and “preferred end-states,” on the other. According to the seventh proposition of Maslow’s theory (1943, p. 370):

Human needs arrange themselves in hierarchies of pre-potency. That is to say, the appearance of one need usually rests on the prior satisfaction of another, more pre-potent need. Man is a perpetually wanting animal. Also, no need or drive can be treated as if it were isolated or discrete; every drive is related to the state of satisfaction of other drives.

So Maslow’s theory suggests that human needs can be assigned to various levels, and that each level of need has to be gratified to some extent before the next level assumes importance.

- *The first level* is basic, and includes physical needs such as food, drink, shelter, air to breathe, sleep, sex, etc.
- *The second level* is safety and security needs which include pension plans, trade union association, insurances, membership in community clubs, unemployment guarantees.
- *The third level* is socially voluntary affiliations such as those leading to feelings of belonging, peer acceptance, opportunities to socialize, and enjoying a hobby together.
- *The fourth level* is concerned with esteem. It includes attempts to achieve or maintain status, indicated by titles, status symbols, self-promotions, and praise.
- *The fifth level* is self-realization. At this level behaviour is motivated by the desirable in feelings of accomplishment, the realization of one’s potential, and the accomplishment of significant social and political goals.

According to the clinical and experimental results of Maslow’s research, as well as the findings of his successor, Frederick Herzberg (Cf. Herzberg, 1966), the satisfaction of basic needs releases persons from basic physiological and psychological hazards so as to free them to respond to higher needs. The compatibility of the compensatory striving hypothesis and Mas-

low’s theory is particularly obvious in Maslow’s discussion of damaged self-esteem, where he says that, “thwarting of these needs produces feelings of inferiority, of weakness and helplessness. These feelings in turn give rise to either basic discouragement or else compensatory or neurotic trends” (Maslow 1943, p. 382).

Based on his observations of selected individual cases, which Maslow believed displayed self-actualisation, including historical leaders like the U.S. presidents Abraham Lincoln and Thomas Jefferson, he outlined a detailed cluster of 14 characteristics, which, he claimed, can be found in self-actualised individuals.

In narrative form, these characteristics can help us to define individuals who are accepting themselves and others, who are relatively detached and independent of the culture or society in which they live, are somewhat detached about persons in their primary groups, but at the same time have very close personal ties to a few intimate friends, and they are, additionally, deeply committed to solving problems that they see as important.

Self-actualised persons intensely appreciate simple or natural events, such as the sound of waves on the beach, and every now and then they experience profound changes in what could be called “peak experiences.”² Peak experiences are difficult to describe in non-subjective terms, but they often involve a momentary loss of self and feelings of transcendence. What Maslow had in mind can be found in reports that outline feelings of limitless horizons opening up. Peak experiences also include feelings of being simultaneously very powerful and yet weak and insignificant. Peak experiences are extremely endowed with positive meanings and can cause an individual to change the direction of his or her future behaviour. According to Maslow (1971), everyone can have peak experiences, but he thought he had demonstrated that self-actualised persons have these experiences more often.

While some of the conclusions made by Maslow have been confirmed many times, it needs to be understood that – as Burns has pointed out (1978, p. 70) – Maslow’s theory as a whole, in certain respects, is somewhat imprecise and that confirming empirical studies are limited.

Stages in the development of morality in political leaders?

Burns' study, *Leadership* (1978), has previously been mentioned. Its underlying theory was built on comparative observations of political leaders in different types of settings, framed within a conceptual edifice supplied by Maslow's theory of need hierarchies paired with aspects adopted from Lawrence Kohlberg's theory of moral stages and sequences of human development.

Kohlberg's theory of moral development is concisely narrated in the essay, *Stage and Sequence. The Cognitive-developmental Approach to Socialization* (1969).

According to Kohlberg, we may fruitfully distinguish between two pre-conventional levels, two conventional levels and two post-conventional levels in the sequence of moral learning. As it were, Burns found it convenient to relate and recombine Maslow's conception of need hierarchies with this model of socialization. This would, ultimately, mean that if something went wrong with leadership, the reason would have to be sought for in the socialization process.

As I have already mentioned, Burns' book – for which he was awarded the prestigious Pulitzer Prize – has been criticized for having a moralistic undercurrent, allegedly at odds with its scholarly qualities (Cf. Strum 1979; Seligman 1980, p. 156; and Stuart 1981), something which undoubtedly has to do with the theory's affinity with "the third force" in psychology, the so called "humanistic school." While this may be so, a more serious defect would seem to stem from the theory's inability to treat what one could call political leadership "regression."

Somewhat simplified, *regression* means dropping back to some lower level of development or turning to previously surpassed modes of need gratification. The essence of what we would mean by political leadership regression is epitomized in Lester Seligman's thorough and clarifying review article on Burns' book, published in *The American Political Science Review* (1980, p. 156):

In our times, we have seen leaders and movements that aimed at transcendence of "lower" needs succumb in the end to self-interest, corruption, and abuse of power. What is the de-

fence against such developments in Burns' conception?

Perhaps questions like this, as well as the previously discussed problems with the "marriage" of Kohlberg and Maslow's theory are all remediable within the basic framework of Burns' conception. At any rate, the comparative empirical parts of the work show many instances where the general argument of the theory would seem to fit.

Cognitive theories of motivation

Cognitive theories of motivation start with the notion that political behaviour is designed in particular ways as a result of the active collection, storing, processing, retrieval, dissemination and interpretation of information (Bennet, 1981). Motivation, from this point of view, is not seen as a mechanical or innate set of drives, biological states or processes, but as a *purposive and persistent set of projected behaviours* based on the information available. Expectations, based on past experiences, and stored in *cognitive maps, schemata or scripts*, serve to direct behaviour toward particular goals.

Important concepts of cognitive motivation theory can also be found in *expectancy-value theory* (Rotter, 1966), *incentive motivation theory*, (Tsbelis, 1990); *cognitive dissonance theory* (Bem, 1967; Bem 1972; Festinger, 1957; Hollander, 1978); and *social learning theory* (Bandura, 1977; Sjöbäck, 1988).

Expectancy-value theory

Let us presume that motivated political leaders' behaviour is the product of two, and only two dimensions³: the *value attached to a goal* or an *end-state*, and the *expected outcome* of decisional intervention. The matrix below shows the combinations facing the motivated political leader.

The corollaries of expectancy-value theory assume that in situations, where more than one behaviour is possible, the behaviour chosen will be the one with the largest product of expected social success and the highest value (1). Examina-

		Expected outcome of intervention	
		Positive	Negative
Value of intervention	High	1	2
	Middle	3	4
	Low	5	6

Figure 3. Values and expected outcomes of decisional intervention.

tion of its use in achievement motivation, to be described and discussed later on, can serve to represent the various types of expectancy-value motivations. Alternative (2) is highly valued, but the prospects of achieving anything by means of decisional intervention are negative. Choosing this alternative means a propensity for risk-taking. Alternatives (3) and (5) have descending values and the prospects of a decisional intervention are positive and, therefore, the ranking of 1, 3, and 5 is relatively easy. Similarly, the negative expectations about decisional intervention in cases 2, 4, and 6 present us with an order of willingness to take risks. Since alternative 2 has a high value, and alternative 6 a low value, at the same time as expectations of obtaining the values decline down the row, we have a risk-taking set of preferences which is well-ordered.

In expectancy-value theory we often start with discussions and investigations of *external* and *internal* loci of control. The psychologist Julian Rotter (1966) made this distinction a major point of departure, not unlike the way the sociologist David Riesman had done in *The Lonely Crowd* (1955). Reinforcement of beliefs about the degree of one's own fate-control have become a standard measure in modern psychological research, and it is generally considered to be a robust measure of the links between attitudes, values and motivation, on the one hand, and actual behaviour on the other.

In the field of achievement motivation, the expectancy-value approach suggests that the over-

all tendency to achieve in a *particular situation*, or *field of real or assumed power*, depends upon two, and only two stable motives – a *motive for success* and a *motive to avoid failure* – and the evaluation of the *probability of success* in the situation. In the Western world, as contrasted with some Oriental cultures, the motive for success is regarded as a relatively stable personality characteristic after adolescence.⁴

One's motive for social success is believed to result from learning in prior situations where the individual has performed successfully. Thus, someone who has, for the most part, had successful social experiences in the past will presumably become highly achievement-oriented. The motive to avoid failure is also assumed to become relatively stable as the individual matures. Avoidance of failure represents the lessons learned from the aggregated previous instances where achievement behaviours were unsuccessful.

Summarily stated, those who have experienced many unsuccessful attempts in achievement situations will develop a strong motive to avoid failure. They drop down on risk-taking. For those who have been successful, on the other hand, having learned how to achieve a specific goal, the appetite will in many cases not lead to saturation, but to a return for more of the same kind.

Individuals with a strong motivation to avoid failure and weak motivation for success will try to avoid most achievement situations if they can.

		Motivation to avoid failure	
		Strong	Weak
Motivation for success	Strong	1	2
	Weak	3	4

Figure 4. Success motivation and failure avoidance.

People with high motivation for success and low motivation to avoid failure will, on the other hand, be achievement-oriented. They end up in alternative 2, and this holds for the matrix in figure 4 as well.

Besides for re-enforcement history, deliberate *calculus* (Buchanan & Tullock, 1963) also has an important place in the value-expectancy approach to motivation. The *expected probability* of success in a particular achievement situation is important for the behaviour to be explained. By means of deduction, the approach proposes that persons *highly motivated for success* will tend to choose to participate in achievement settings which they judge to be moderately difficult (technically: *where the establishment of Nash-equilibrium is not expensive*). However, the approach also suggests that people *highly motivated to avoid failure* will tend to choose tasks that they judge to be either very easy or extremely difficult. Failing in an extremely difficult task or setting is not expected to lead to blame or stigmatization.

Incentive motivation

Incentive motivation can be seen as a sub-variety of expectancy-value theory. It is at the core of a wide variety of *rational choice* and *public choice* models of political behaviour, and these models are usually linked to *game theory*. Incentive motivation theory, in combination with postulates from general expectancy-value theory and game theory, is also, when applied to politics, called *analytical political theory*. (Cf. Tsbelis, 1990, for one of the most sophisticated devel-

opments in the field). Moreover, incentive motivation has been successful in the field of micro-economics where it is, in most Western societies, the dominant explanatory paradigm.⁵

Like in general expectancy-value theory, incentive motivation is concerned with *the way goals influence behaviour*. For example, a person might be willing to travel long distances to eat at a special restaurant, which serves a favourite exotic fish. On the other hand, that same person might not be willing to travel the same distance to eat an ordinary fish-and-chips meal. The two meals have *different incentive values* and motivate behaviour to differing degrees.

Researchers concerned primarily with human motivation have suggested that much of human deliberation behaviour can be understood as being directed toward *specific* goals. Decisions are made on the basis of the expected *pay-off* for choosing one specific goal, rather than another. Focused incentive motivation research suggests that general expectancy-value postulates and models must be better specified in order to reach more reliable standards of prediction. By doing so the expectancy-value approach loses some of its parsimoniousness and elegance but that is, perhaps, inescapable in a field as complex as motivation theory.

Cognitive dissonance

Kelly Shaver (1975, p. 89) has written that, "In an important sense, to ask 'Cognition or motivation?' is to ask the wrong question: self-perception is neither purely cognitive nor purely motivational, but rather contains substantial ele-

ments of both.” But what do we mean by cognition, then? How does cognition relate to motivation?

Cognition may have many everyday and scientific meanings, but here it is treated at the sampling, storing, interpretation, retrieval and dissemination of *information*. One of the most dominant cognitive approaches to the study of motivation has been the theory of *cognitive dissonance*. It was first systematically studied by the American psychologists Festinger & Carlsmith (1959) and Bem (1967) in the 1950s. This theory proposes that people attempt to *maintain consistency* among their beliefs, attitudes, and behaviours. According to this theory, a motivational state termed *cognitive dissonance* is produced whenever beliefs, attitudes, and behaviours are *inconsistent* or *incoherent*. Cognitive dissonance is considered to be an *disequibrated* psychological state that triggers other behavioural mechanisms so that cognitions are brought back into a consistent relationship with one another (Cf. Hollander, 1978).

Much of the research on cognitive dissonance has centred around what happens when attitudes and behaviours are incoherent, such as research on the “risky-shift” and “post-decision regret.” This research suggests that behaviour inconsistent with one’s beliefs – if there is insufficient justification for the behaviour – will often bring about modification of those beliefs. Suppose, for example, that a person is required to undergo a stressful initiation in order to join a select group, such as getting mensur-scars when entering a German student union (*Burschenschaft*) in the Weimar Republic. After undergoing this initiation the person discovers that becoming a member of the group does not provide the satisfaction originally expected. Such an outcome should produce cognitive dissonance because the behaviours required and the current belief about the group are inconsistent. As a result, the theory suggests that motivation will be triggered to bring the dissonant elements back into a consistent relationship. A decision to join a religious sect, like the scientology church, which is both expensive and socially demanding, exemplifies how later on the cost of leaving the sect is avoided because the astonishing results of the

initial membership paired with invested money combine to help the subject to continue. The behaviour cannot be changed because it has already occurred; the belief, on the other hand can be changed. Under these conditions dissonance theory predicts that the person’s attitude will change and that he will actually come to believe that he likes the group more.

Observational learning

In another type of learning technique, *observational learning*, or modelling, a new motive is learned simply by watching the behaviour of someone else. It is a kind of imitation. Such a learning of motives demonstrates the ability to profit from other peoples’ mistakes and successes. The significance of this type of learning is understood because the learning can occur without an individual ever having to perform the behaviour himself or herself. Thus, watching another child burn his or her fingers when lightening a match is often enough to keep the observing child from playing with fire. Similarly, noticing that other students get good marks at the university, because they study hard and attend lectures, may be a sufficient stimulus to motivate students to follow their example. Albert Bandura, a Canadian psychologist, and Hans Sjöbäck (Cf. Sjöbäck, 1988), a Swedish psychoanalytically influenced psychologist, have proposed, and provided a wealth of support for the observational learning of aggression and other politically relevant behaviours in humans. Bandura has shown that young children will imitate the aggressive responses they see performed by adults. Such aggressive responses can also be learned by observation of violent acts in film or on TV, or by reading or hearing excessively about violent behaviour.⁶ One can conclude from the results of social learning theory that successful use of violence as a means to an end may create scripts of violence that may be utilized at some future occasion by the observer.

Achievement, affiliation and power motivation

An introduction to empirical motivation theory

Henry Murray, the inventor of the Thematic Apperception Test (TAT), in the late 1930s, was one of the first US psychologists to systematically analyse achievement as an important source of human motivation. The initial combination of picture tests and Maslowian assumptions proved to be a vital source for empirical research.

In the early 1950s, however, motivational research began to develop along somewhat different paths. With the publication of McClelland, Atkinson, Clark and Lowell's book, *The Achievement Motive* (1953), motivational research was also put on a firm, though different, empirical and theoretical basis, compared with Maslow's initial work. The research group explained their basic hypothesis in the following way (1953, p. 28):

Certain stimuli or situations involving discrepancies between expectations (adaption level) and perception are sources of primary, unlearned affect, either positive or negative in nature. Cues which are paired with these affective states, change in these affective states, and the conditions producing them become capable of reintegrating a state (A') derived from an original affective situation (A), but not identical with it.

The word "reintegration" in the hypothesis was meant to imply previous learning, and the McClelland group consistently maintained that all motives are learned. The group also maintained that, "There is ... some theoretical justification to our empirical finding that motives can be measured effectively in imagination" (ibid. 1953, p. 42).

Like Murray, the McClelland-Atkinson team used TATs in the shape of ambiguous pictures about which subjects were asked to tell or write stories, which were later on content analysed to provide a scored profile of the subjects' achievement imagery. The model which Atkinson and

McClelland developed was based on an impressive amount of empirical research, and its fundamental concepts were "expectancy" and "goal value." The model was later on expanded to cover a wider scope of human motivation.

In 1961, David McClelland, in his book, *The Achieving Society*, proposed that humans are motivated by some pivotal needs. Need for achievement or *nAch*, need for power or *nPow*, and need for affiliation or *nAff* were singled out. Below is an attempt to clarify what these needs are:

1. **nAch**, The desire or drive to excel in whatever one does. It is the inner urge to do things better and better or more and more efficiently than before; to strive constantly to achieve self-set standards.
2. **nPow**, The desire or drive to influence, or have impact on, others; it urges one to acquire prestige and/or control over others.
3. **nAff**, The desire or need to be liked and accepted by others; it is the drive to form and maintain meaningful relationships with others.

The promise of McClelland *et al's* research is that the motive profile of a person can change, both as a function of one's life course as well as through formal training. McClelland has, among other things, demonstrated, with abundant evidence, that *nAch* can be increased by formal training. Since this finding is conducive to social engineering, this kind of motivational research has found a market in production industry (Cf. Andersen, 1999) and among people interested in political leadership.

Achievement motivation

Two years before *The Achievement Motive* was published, McClelland had published an essay, *Measuring Motivation in Phantasy, The Achievement Motive* (1951) in Harold Guetzkow (ed.), *Groups, Leadership and Men* (1951).⁷ In this essay, McClelland touched upon the locus of this methodological posture for measurement by saying that, in the main, his method was similar to both the Freudian psycho-analytical modes of observation and Henry

Murray's TAT-procedures. He concluded that (1951, pp. 202-203):

The final rating, whether it be the psychiatrist's or the person's own, represents a synthesis or integration of ... many factors and is not, therefore, at least in a theoretical sense, 'pure.' That is, it does not represent any one aspect of personality but is a judgement involving many.

The differentiation of motives in both theoretical and experimental research was achieved in the years that followed. Some twenty years later, McClelland in his essay, *The Two Faces of Power* (1970) tried to summarize the implications of motivational theory for the scientific study of political leaders' behaviour. In particular he stressed the fact that, "stimulating achievement motivation in others requires a different motive and a different set of skills than wanting achievement satisfaction for oneself" (p. 30). Emphasizing also the cultural setting, he noted (p. 32):

It is a fine thing to be concerned about doing things well (n-Achievement) or making friends (n-Affiliation), but it is reprehensible to be concerned about having influence over others (n-Power). The vocabulary behavioral scientists use to describe power is strongly negative in tone.

Why is this so? Before we continue this exposition of empirical motivation research we obviously need to take a closer look at affiliation and power motivation, in addition to achievement motivation.

As it has been conceived, the *need for achievement* is particularly important to entrepreneurial behaviour, and given that it is learned, this style of thinking (this motive) can be taught. McClelland has demonstrated that it is possible to develop a course of instruction in achievement motivation and has implemented this instruction in developing countries (McClelland & Winter, 1969).

At the end of his career, McClelland and his associates increasingly saw the effect of the need for achievement, on societal development, as a mass phenomenon. That is, the rise and fall of the economic fortunes of a nation depends, so they argue, on widespread motivational tendencies

rather than the motivation of a few "heroic" entrepreneurial leaders. The need for achievement has also been studied in political leaders.

Donley and Winter (1970) made a pilot study of achievement motivation among twentieth-century American presidents. More recently, Winter has done a study of the motivational profile of George W. Bush (personal communication to the author). The work of Browning and Jacob (1964) was an initial study which was later on extended (Browning, 1968) to suggest that self-promoting political leaders, who attempt to reach to high office and who comply with the tasks of the offices that they do hold, score high on both achievement and power motivation. Nevertheless, the examples from Donley and Winter's investigation suggest that each of these motives may have distinctive contributions to the political orientation of political leaders. Nixon, for example, scored very high on achievement motivation but was only moderate on the power scores. Both the Republican Teddy Roosevelt and the Democrat Harry Truman scored high on power, but at the same time they only reached a moderate level on achievement. An anticipatory word will perhaps convince the skeptical reader. Winter and Stewart (1977) have outlined the method of scoring these motives, a method which testifies to the robust nature of their results.

In *The Achieving Society* (1961), McClelland assembled evidence that the achievement motive has been important throughout recorded history, evidence that nations may have thrived or declined as a function of the level of motivation present in the people at particular moments in the nation's history. Of particular interest are McClelland's comparisons of Protestant and Catholic countries' rates of economic growth—the higher growth rates in Protestant countries, usually attributed to the Protestant work ethic *a la* Max Weber, may reflect particular conditions which foster the growth of achievement motivation. James C. Davies (1971) argues that "It is not capitalism or socialism or even protestantism that spontaneously activates the need for achievement. This organically based need, latent in a premodern society, becomes active whenever a favourable environment develops,

whatever ideology or institutional structure may accompany its development.” Just one comment on this: There is, as far as I know, no secure evidence that achievement is an *organically* based need. As I have already suggested, most social motives are based on a need for effectance. Most researchers, however, have argued that these motives are *learned*, or are based on non-organic *social priorities*. Therefore it seems more likely that they are derived from *belief systems, institutional norms*, and the possession of mental and material *resources*.

Affiliation motivation

Those among us who are primarily driven by the affiliation motive are concerned about the quality of our social and interpersonal relationships. Affiliation motivated people enter into relationships for the sake of the relationships themselves, and not primarily for economic gain or political influence. They are concerned with how harmonious and reliable their relationships are and they are likely to be upset when conflict occurs.

When analysing stories told, either when respondents are exposed to TAT-pictures, or when experimental situations are otherwise arranged, we see that affiliations themes are revealed in stories about establishing, maintaining or restoring close and friendly relationships, joining groups of likeminded, participating in pleasant social activities, and enjoying shared activities with friends or family members.⁸ It reflects behaviours toward others that are *supportive, cooperative, and friendly*. The emphasis is on the value of belonging to a group or network, and conformity to shared group norms. Affiliation motivated people obtain great satisfaction from being liked and accepted by others, and prefer to work with others who prefer group harmony and cohesion. They are generally speaking pragmatic within the organisational context, but can be very principled when dealing with non-members and “out-groups.”

Those who score low on affiliation tend to be lonesome both in habits and preferences, and they are usually uncomfortable when they have to socialize with others. The kind of introversion

they exhibit does not have to exhibit itself within an inner circle of a few close friends, or in family settings. Those who are low on nAff, by definition, lack motivation or energy, or both, to maintain many and close social contacts in networking, group presentations, public relations, and building close personal relations with peers and subordinates. This makes them “outcasts” in most managerial and leadership situations.

Those who are high on affiliation motivation are unwilling or reluctant to let work interfere with harmonious personal and social relationships. Moderately, affiliation motivation is related to effective management, both in politics and in business. Strong affiliation motivation may, however, be detriment to effective political and administrative leadership. This is so since strong affiliation needs often lead to avoidance of unpopular decisions, permitting exceptions to rules, and showing favouritism to friends. In a variety of organisational contexts, this often leads to confusion about *procedural rules*, “jumping on the bandwagon” and flattery, and anxiousness about the direction of organisational activities. It also causes uncertainty about inequity, jealousy and subservience.

Summarily we can say that affiliation motivation is present when any one of the following three circumstances occurs in the imagery of studied subjects:

- Someone in the story told is concerned about establishing, maintaining, or restoring a positive emotional relationship with another person or group. Friendship is always involved since it is the most basic kind of positive emotional relationship. If there is mention of two characters in the story, their role as friends is a minimum basis for scoring imagery. Other kinds of relationships, such as father-son, mother-daughter or relations between spouses or lovers, should be scored only if they have the warm, compassionate quality implied in the definition given.
- Included among themes about affiliation motivation we find ideas figuring one person who likes or wants to be liked by someone else, or the idea that someone in the story has some similar feeling about another

person, also appearing in the story. Disrupted or broken interpersonal relationships allow for imagery to be scored if someone else, in the story told, feels grief or is sorry or takes action to repair the relationship.

- In order to obtain scores, we should also look for mentionings of such *affiliative activities* as social parties, reunions, visits, or relaxed small talk, for example at a conference, or when coming home from work. However, if the affiliative nature of the situation is explicitly denied in the story, such as by describing it as a purely business meeting or an angry debate, imagery is not scored. Friendly actions such as consoling or being concerned about the well being or happiness of another person are scored, except where these actions are culturally prescribed by the relationship, e.g., family relationships. In short, the index of affiliation motivation must not include content which points solely or primarily to a sense of duty or obligation.

This outline of scoring criteria must be kept apart from imagery derived from affiliative *decision rules*. By *affiliative decision rules* I mean rules, which pertain to the policy maker's affiliation with others in his or her formal organization. Most often these rules are formal rules used to preserve the policy maker's relationship with a primary group, such as a small planning committee that meets face to face to work on major policy recommendations. They are part and parcel of the organisations' *standard operative procedures* (technically: S.O.P.). Sometimes affiliative rules are also used to deal with constraints arising from the policy maker's membership in secondary groups, such as a political party, a corporation, a ministry or the whole government. Knowledge of how affiliative decision rules work comes mainly from the field of *group dynamics* (Cf. Cartwright, Zander *et al* 1968), which was a research field developed by Kurt Lewin and the school of social psychology he created ("field theory").

Power motivation

The noun "science" in social science implies that all social behaviour has some antecedent cause, that behaviour can be *explained* in causal or contingent terms. One antecedent to which particular *political behaviour* is often attributed is *power motivation*. Thus, if we observe political leaders angrily condemning their opponents for excessive spending of the tax payers' money, at the same time as they propose economic re-distribution reforms increasing social cleavages, one might infer that such political leaders are merely out to get votes among the politically active and that they are not working for altruistic benefits at all, as implied by the message. Moreover, we – as social scientists – do not assume that they behave *erratically* or *randomly*. Rather, we assume, as did McClelland, Winter and others, that some motive, a power motive, is the antecedent, which makes them behave as they do.

Those among us who are motivated by *power concerns* have fantasies about our impact on other peoples' decisions and ways of life. Power motivated people try to convince others about the correctness of their point of view about the exercise of power, and when they act benevolently, rather than egoistically, they attempt to *empower* others around them. The assumption is, of course, that power makes a difference for the *outcome* of decisions. Power motivated people also engage in social relationships where they can find ways to connect with and influence other powerful people.

Power motivation is assumed, and has been demonstrated to be predictive of leader effectiveness (Andersen, 1999). The power motive is necessary for leaders to be effective because it induces them to engage in social influence behaviour

The need to find an appropriate measure of the power motive other than that which would use "surface" interpretations of a given communication is then, quite obvious. Groups and individuals in our culture, especially if they are prominent in public life, would almost certainly never say that their actions were motivated by a desire for power. But the leader who is personally not

attuned to the power games of political life would find it un congenial.

The concepts of *rationalization* and *ideology* subsume a wide variety of words and vocabulary that hides the realities of power known by political scientists and psychologists: "duty," "responsibility," "service" and perhaps "legitimate and democratically executed power." These euphemisms and rationalisations make it difficult to study the power motive.

This is methodologically important for the psychological study of "the power motive" among political leaders and must be taken into consideration in attempts to observe and measure the dimensions of this phenomenon. As Winter (1973, p. 3) has observed:

... just as sexuality was repressed and denied during the nineteenth century, so today power strivings are repressed and achieve only disguised expression through defence mechanisms such as distortion, displacement, projection, and rationalization.

Together with David Winter, McClelland in the 1960s started to study the effects of social drinking on fantasy, and at an early stage of this research it was found that it increased sex and aggression fantasies, some of which were markedly exploitative, an instance they, in turn, felt was derivative of feelings about having "an impact" on others. This, they stipulated, could make it part of an n-Pow scoring definition of some utility in laboratory experiments and test situations.

In later research projects, McClelland began to distinguish two basic forms of power motives, that is, a "personalized" and a "socialized" version (McClelland 1970, p. 36):

At the level of action, a personal power concern is associated with heavy drinking, gambling, having more aggressive impulses, and collecting "prestige supplies" like a convertible or a Playboy Club Key. People with this personalized concern are more apt to speed, have accidents, and get into physical fights. If these primitive and personalized power-seeking characteristics were possessed by political office holders, especially in the sphere of international relations, the consequences would be ominous.

After the politically embarrassing events associated with the Vietnam War, such as the massacre at Song My (My Lai) and the Watergate scandal, we are all too well aware of that.

But, according to McClelland, there is also another side to the power-motive (ibid. p. 36):

At the fantasy level (the socialized version, TBr) expresses itself in thoughts of exercising power for the benefit of others and by feelings of greater ambivalence about holding power—doubts of personal strength, the realization that most victories must be carefully planned in advance, and that every victory means a loss for someone. In terms of activities, people concerned with the more socialized aspect of power join more organizations and are more apt to join in organized informal sports, even as adults.

This conception of high power/low inhibition versus high power/high inhibition (pPow and sPow, to use the technical terms) was later criticized and redeveloped by Winter, who elaborated on the Veroff n-Power scoring system so as to account for two other dimensions Hope/Fear of Power (Winter 1973, p. 162-163). This distinction, he said, would side-step the moral issue of "bad" versus "good" leadership and power, of "domination" versus "genuine leadership," reminiscent of Pigors' researches from the 1930s, and Burns' from the 1970s. At the same time, the basic distinction between task-oriented and social-emotionally oriented political leadership would not be thwarted. Let us now turn to the indicators of power motivation as we can find them in, for example, Thematic Apperception Tests.

We will expect that power motivation is present in a story when any one or more of the following things are reported:

- Someone in the story is emotionally concerned about getting or maintaining control of another person. Wanting to show dominance or to win a point in an argument. Attempts to convince someone in order to gain a position of control, as well as wanting to avoid humiliation, are obvious examples of this. However, weaker expression such as wanting to inspire or teach another person

should also be scored. However, if the *advice* is asked for regarding this element, imagery should not be scored unless there is additional evidence of power concern.

- The second instance that must be scored is when someone is actually *doing* something to get or keep control of another person by, for example giving a command, demanding, arguing, or forcing, trying persistently to convince, or using punishments in interpersonal behaviour. It would seem that any activity could be scored here, so long as it is directed toward influence and control in interpersonal or inter-group relationships. Physical power should always be scored as power imagery.
- Scoring the power motive requires caution. Some statements about interpersonal relationships are *culturally* defined. In these statements we find some, in which a superior has control over a subordinate. These statements must indicate power or influence relationships, which not only are mentioned, but also practised. If an employee-employer tale continues as an elaboration of an affiliative bond, then power imagery should not be scored as a power motive but as an affiliation motive. Scoring a power motive, furthermore, requires either that the subordinate must be mentioned and/or the effect on her or him is clear. The asymmetric parent-child relationship, in and of itself, is not scored as a power relationship, since it is part of a culturally defined family relationship.

As previously mentioned, a high need for power may be expressed as “personalized power” or “socialized power.” People with high personalized power motives may have little inhibition or self control, and they usually exercise power impulsively. Correlated with this are tendencies to be rude, to excessively use alcohol or other drugs, to engage in sexual harassment, and collecting symbols of power (e.g., big boats, big offices, expensive desks, fancy cars, etc., so called “penis extenders”). Such people, when they give support or advice, only do so with the intent to further bolster their own position. They demand *personal* loyalty to themselves rather than to the

organization, which they represent, perhaps they are unable to distinguish the two.

The need for socialized power is most often associated with effective leadership (Andersen, 1999). The leaders who harbour the socialized version of the power need tend to direct their influence and power in socially positive ways, ways that will benefit the organization and others. This version of the power motive is not intended to be a reflection of the idea that it is through power that important tasks are accomplished. Such leaders are more hesitant to use power in Machiavellian or other forms of manipulative behaviour, to engage in “expression management,” and those who are influenced by this version of the power motive are also less narcissistic, and collect fewer outward symbols of power, prestige or possession. Usually they have a long-range perspective, show consideration and they can also handle consultation and advice, for what it is, in rational terms.

A note about the application of McClelland’s research to political examples

The most striking impressions left by the findings of Rufus Browning’s research on power motivation among business men and politicians during the 1960s, when considered independently of situational factors, were a lack of aggregate *motivational* differences between the politicians and the businessmen and an extreme *heterogeneity* among the politicians on the McClelland measures. However, when controlling for situational factors, particularly the operative (as opposed to the institutional) norms and expectations connected with various political offices in different communities, distinct motivational profiles began to emerge. Politicians who approached styles of behaviour which could be described as a “hard-driving activist” syndrome – identified by Browning in terms of high scores in the needs for achievement and power and low scores in the need for affiliation – were found in some political contexts and not in others. One may wonder whether this is not associated with the functionality of institutions and organizations, either so that effective or-

ganizations recruit and/or attract such people. With the original findings of McClelland in mind – that motives always are *learned* – we should then not generalize too quickly and generally about leaders, who enter positions of power, where it had previously been exercised in democratic or authoritarian ways.

Some summary and concluding remarks

Motivation is a complex topic that spans virtually all areas of psychology, dynamic, structural, cognitive, emotive, physiological and psychoanalytic. No one set of hypotheses or theory is capable of explaining all that we know about motivational processes, as I have tried to show in this overview. Also, leadership and motivation are closely related, as I have tried to show. Therefore leaders should guard against the tendency to assume that the same factors will motivate all individuals, in all situations and times, or that motivational factors are role-independent.⁹

It is often claimed that many of society's problems are motivational. This observation usually means that the goals and values of economically affluent groups in the Americas, (WASPs), Europe, and Asia are not shared by members of deprived urban populations. Neither does it cover the millions of rural poor people in industrially developing countries.

Many techniques have been tried in business and industry to effect motivational involvement with production on the part of ordinary employees. The research by McClelland and his associates is no exception to this. Some of them have had success. Incentive systems, employee participation in company planning and decisions, and human-relations training exemplify the procedures used. A substantial corps of specialists throughout the world provides programs, to industry, designed to improve the motivation, morale, and satisfaction of workers at all levels. Although these programs have wide acceptance, most of them have received very little objective evaluation, but it seems reasonable that some kind of motivational research may be valuable when leaders and managers try to empower

those who would otherwise not be able to affect their own destiny.

Tom Bryder

Notes

* This is an attempt at narrating political psychological concepts, hypotheses and theories of motivation. The article does not aspire to present new empirical results from primary research. Its justification relates to what emerges as an effect of combined insights from the rather dispersed field of research called "motivational psychology."

1. The critics of capitalist society claim that alienated man in the free market buys things, he does not need, for money he does not have, in order to impress people, who do not care.

2. Arne Naess retiring to the Norwegian mountains, or Ludwig Wittgenstein retiring to his house on the west-coast of Norway, are pertinent examples, and so was the late Jeff Rubin's challenging mountain climbing which regrettably lead to his death.

3. A dimension is here seen as a variable covarying with another variable.

4. Game theoretical models, based on the idea that striving for success is a *universal* phenomenon, were used by US military strategists during the early years of the Vietnam War. These models lead US military thinking into wrong directions, since in the Orient, the desire to avoid failure or disaster (losing face) was much more widespread than a desire to "win it all." In cognitive terms, perceptions of the militarily superior capability of the Americans induced the Vietnamese to value human qualities more than weapon qualities.

5. James Buchanan, one of the co-authors of *The Calculus of Consent* (1963) is a Nobel Prize laureate.

6. Hans Eysenck (private communication) has claimed that one cannot postulate a general propensity to violence, by watching violence on TV. Probably, the ability to abstract from concrete events and cognitive complexity are influential variables but this is gain-said by Eysenck whose studies were done with young children.

7. I owe this point to professor Guetzkow, who also gave me more facts about the development of motivational research in the United States at the 1992 an-

nual scientific meeting of the *International Society of Political Psychology* in San Francisco.

8. Robert Putnam (2000) claims that this kind of motivation is declining, particularly in American society. In a sense, however, his reflections are reminiscent of Ferdinand Tönnies' *Gemeinschaft und Gesellschaft*.

9. This is perhaps most evident from a reading of the works of Erving Goffman, Cf. Goffmann, 1959.

References

- Andersen, Jon Aarum (1999). 'Are Power Motivated Leaders More Effective? A Review of McClelland's Theory.' *Current Topics in Management*, Vol. 4, pp. 41-59.
- Axelrod, Robert *et al* (1976). *Structure of Decision. The Cognitive Maps of Political Elites*. Princeton N. J.: Princeton University Press.
- Axelrod, Robert (1973). 'Schema theory. An Information Processing Model of Perception and Cognition'. *American Political Science Review*, Vol. 67, 4, pp. 1248-1266.
- Bandura, Albert (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Bem, D. J. (1967). 'Self-perception: An alternative interpretation of cognitive dissonance phenomena.' *Psychological Review*, Vol. 74, pp. 183-200.
- Bem, D. J. (1972). 'Self-perception theory.' In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 6. New York: Academic Press.
- Bennet, W. L. (1981). 'Perception and Cognition. An Information Processing Framework for Politics', in Long, Samuel L. (Ed.): *Handbook of Political Behavior*, New York: Plenum Press. Vol. 1, pp 69-193.
- Billig, Michael (1978). *Fascists. A Social Psychological View of the National Front*. London & New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Billig, Michael (1976). *Social Psychology and Inter-group Relations*. London: Academic Press.
- Bryder, Tom (1998). *The Human Face of Politics. Essays on Political Psychology and Politicised Culture in the Twentieth Century*. Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Bryder, Tom (1984). 'Harald Høffding och den Moderna Statskunskapens Vetenskapssyn'. In *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 87, 4, pp. 323-336.
- Browning, Rufus and Herbert Jacob (1964). "Power Motivation and the Political Personality," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 28, pp. 75-90.
- Browning, Rufus (1968). "The interaction of personality and political system in decisions to run for office: Some data and a simulation technique." *Journal of Social Issues*, Vol. 24(3), pp. 93-109.
- Buchanan, James M. & Tullock, Gordon (1963). *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: Ann Arbor Paperbacks.
- Burns, James MacGregor (1978). *Leadership*. New York: Harper and Row.
- Burns, James MacGregor (1977). 'Wellsprings of Political Leadership', *American Political Science Review*, Vol. 71, pp. 266-291.
- Cartwright, Dorwin P. & Zander, Alvin (Eds.) (1968). *Group Dynamics*. New York: Harper and Row.
- Dahl, Robert A. (1961). 'The Behavioral Approach in Political Science. Epitaph for a Monument to a Successful Protest.' *American Political Science Review*, Vol. 55, 4, pp. 763-772.
- Dalton, Russell J. (1998). 'Comparative Politics: Micro-behavioral Perspectives.' In Goodin, Robert E. & Hans-Dieter Klingemann (Eds.). *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Davies, James C. (1963). *Human Nature in Politics*. New York: John Wiley.
- Davies, J. C. (1971). 'Where from and where to?' In J. N. Knutson (Ed.), *Handbook of Political Psychology*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Donley, R. E., & David G. Winter (1970). 'Measuring the motives of public officials at a distance: An exploratory study of American presidents.' *Behavioral Science*, Vol. 15, pp. 227-236.
- Easton, David (1967a). *A Systems Analysis of Political Life*. London: Wiley.
- Easton, David (1967b). 'The Current Meaning of Behaviouralism', in Charlesworth, J. (Ed.): *Contemporary Political Analysis*. New York: The Free Press.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, Vol. 7, pp. 117-140.
- Festinger, L., and J. M. Carlsmith (1959). 'Cognitive consequences of forced Compliance.' *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 58, pp. 203-210.
- George, Alexander L. (1959). *Propaganda Analysis*. New York: Row, Peterson and Company.
- George, Alexander L. (1968). 'Power as a Compensatory Value for Political Leaders'. In *Journal of Social Issues*, Vol. XXIV, 3, pp. 29-49.
- Goffman E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, N.Y.: Doubleday.

- Guetzkow, Harold (Ed.) (1951). *Groups, Leadership and Men*. Pittsburgh: Carnegie Press.
- Harsanyi, John C. (1969). 'Rational Choice Models of Political Behavior vs. Functionalist and Conformist Theories.' *World Politics*, Vol. 21, 1, pp. 513-528.
- Herzberg, F. (1966). *Work and the Nature of Man*. New York: The World Publ. Co.
- Høffding, Harald (1923). 'Begrebet Analogi.' (The Concept of Analogy) In *Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskab, Filosofiske Meddelelser*. 1:4, København.
- Hollander, Edwin P. (1978). *Leadership Dynamics*. New York: The Free Press.
- Holsti, Ole R. (1976). 'Foreign Policy Viewed Cognitively.' In Axelrod, Robert et al.: *Structure of Decision. The Cognitive Maps of Political Elites*. Princeton N. J.: Princeton University Press.
- Homans, George C. (1967). *The Nature of Social Science*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A. (Eds.) (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. New York: Cambridge University Press.
- Kaplan, Morton A. (1957). *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley.
- Katz, D. (1973). 'Patterns of Political Leadership.' In Knutson, Jeanne N. (Ed.): *Handbook of Political Psychology*. San Francisco: Jossey Bass.
- Kohlberg, L. (1969). 'Stage and Sequence. The Cognitive Developmental Approach to Socialization.' In D. Goslin (Ed.): *Handbook of Socialization Theory and Research*. New York: Rand-McNally.
- Lane, Robert E. (1981). 'Markets and Politics. The Human Product.' In *The British Journal of Political Science*, Vol. 11, pp. 1-16.
- Lasswell, Harold D. (1948). *Power and Personality*. New York: W. W. Norton.
- Maslow, Abraham H. (1943). 'A Theory of Human Motivation.' In *Psychological Review*, Vol. 50, pp. 370-392.
- Maslow, Abraham H. (1962). *Toward a Psychology of Being*. Princeton, M. J.: D. Van Nostrand Company, Inc.
- Maslow, Abraham, H. (1971). *The Farther Reaches of Human Nature*. Harmondsworth: Penguin Books.
- McClelland, David C. (1951). 'Measuring Motivation in Phantasy.' In Guetzkow, Harold (Ed.). *Groups, Leadership and Men*. Pittsburgh: Carnegie Press.
- McClelland, David C. et al (1953). *The Achievement Motive*. New York: Irvington Publ. Inc.
- McClelland, D. C. (1961). *The Achieving Society*. Princeton, NJ.: Van Nostrand.
- McClelland, D. C., & David G. Winter (1969). *Motivating Economic Achievement*. New York: Free Press.
- McClelland, David C. (1970). 'The Two Faces of Power.' In *Journal of International Affairs*, Vol. 24, pp. 29-55.
- Milbrath, Lester W. & M. L. Goel (1977). *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally College Publishing Company.
- Mills, C. Wright (1940). 'Situational actions and vocabularies of motive'. In *American Sociological Review*, Vol. 5, Dec., pp. 904-913.
- Nettl, J. P. (1967). *Political Mobilization*. London: Faber and Faber.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Riesman, David et al (1955). *The Lonely Crowd. A Study of the Changing American Character*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Rotter, Julian (1966). 'Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement.' In *Psychological Monographs*, Vol. 80, 1, pp. 1-28.
- Schutz, Alfred (1970). *On Phenomenology and Social Relations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Seligman, Lester G. (1980). 'Review of James MacGregor Burns: Leadership.' In *American Political Science Review*, Vol. 74, pp. 153-156.
- Shaver, Kelly G. (1975). *An Introduction to Attribution Processes*. Cambridge Mass.: Winthrop Publishers, Inc.
- Simon, Herbert A. (1976, orig. 1947). *Administrative Behavior*. New York: Free Press.
- Simon, Herbert A. (1985). 'Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science'. *American Political Science Review*, Vol. 79, pp. 293-304.
- Sjöbäck, Hans (1988). *The Freudian Learning Hypothesis*. Lund: Lund University Press.
- Stenelo, Lars-Göran (1980). *Foreign Policy Predictions*. Lund: Studentlitteratur.
- Stone, W. F. (1981). 'Political Psychology: A Whig History'. In S. L. Long (Ed.): *The Handbook of Political Behavior*. Vol. I. New York: Plenum Press.
- Strum, Philippa (1979). 'Leadership Unexamined. Studies of the American Presidency 1948-1979.' Mimeo paper presented at the World Congress of The International Political Science Association: Moscow.
- Stuart, Douglas T. (1981). 'Politische Führung.' In Lippert, E. & Wakenhut, R. (eds.): *Handwörterbuch*

- der Politischen Psychologie*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Tingsten, Herbert (1963). *Åsikter och Motiv. Essayer i statsvetenskapliga, politiska och litterära Ämnen*. Stockholm: Aldus/Bonniers
- Tsebelis, George, (1990). *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*. Berkeley & Oxford: University of California Press.
- Tucker, Robert C. (1981). *Politics as Leadership*. Columbia: University of Missouri Press.
- Welch, I David et al (1978). *Humanistic Psychology. A Source Book*. Buffalo, N. Y.: Prometheus Books.
- White, Robert W. (1959). 'Motivation reconsidered: The concept of competence.' *Psychological Review*, Vol. 66, 1, pp. 297-333.
- Winter, David G. (1973). *The Power Motive*. New York: The Free Press.
- Winter, David G., & A. J. Stewart, (1977). 'Content analysis as a technique for assessing political leaders.' In Margaret G. Hermann & Thomas W. Milburn (Eds.), *A Psychological Examination of Political Leaders*. New York: Free Press.
- Wolfenstein, Eugene Victor (1967). *The Revolutionary Personality*. Princeton: Princeton University Press.
-

Sakkunnigutlåtanden över de sökande till Lars Hiertas professur i statsvetenskap i Stockholm

Som sakkunniga för tillsättningen av Lars Hiertas professur i statsvetenskap får vi härmed överlämna vår gemensamma beskrivning av de sökande, medan våra enskilda ställningstaganden och förslag översänds separat.

Behörigt att anställas som professor är den som har visat såväl vetenskaplig som pedagogisk skicklighet samt ledarskaps- och samarbetsförmåga. Särskild vikt läggs vid vetenskaplig och pedagogisk skicklighet. Genom lokalt beslut skall för denna anställning särskild vikt också läggas vid administrativ skicklighet och i annonsen sägs uttryckligen att arbetsuppgiften kan bestå i att vid behov fullgöra uppdraget som perfekt.

Den vetenskapliga skickligheten visar sig dels genom egen forskning, dels genom förmåga att leda och planera forskning. Det första, viktiga momentet diskuteras ofta i termer av "bredd" respektive "djup" i forskningen. För oss är "djup" det viktigaste, om vi nu skall använda dessa klichéer. Avgörande för sådan vetenskaplig skicklighet som visats genom egen forskning är att den sökande gått på djupet med ett forskningsproblem, visat originalitet och dragit egna slutsatser. I och för sig är mångsidighet en tillgång; en professor måste vara beredd att ta ställning till en rad forsknings- och avhandlingsprojekt utöver den egna specialiteten. Om det skulle visa sig att det finns en sökande som visat "djup" på flera områden, vore detta därför en tillgång. Men mångsidighet får aldrig köpas till priset av ytlighet. Den som inte borrar sig ner till en egen *point of view* i en vetenskaplig fråga har inte odlat upp den omdömesförmåga, som är nödvändig för att fullgöra professorsåliggandena väl.

När det gäller pedagogiska och administrativa meriter, lägger vi tonvikten i vår bedömning på lärarskicklighet och kreativitet snarare än på volymmått på antal undervisningstimmar eller antal uppdrag.

Sedan tre sökande återtagit sina ansökningar kvarstår sju: professorerna Ulf Bjereld, Henry Bäck, Victor Pestoff och Diane Sainsbury samt docenterna Marie Demker, Sven Eliaeson och Tommy Möller. De behandlas här i bokstavsordning.

Ulf Bjereld

Ulf Bjereld (f. 1957) disputerade i statsvetenskap vid Göteborgs universitet 1989 och har sedan verkat vid samma lärosäte som forskarassistent och universitetslektor. Han blev docent 1993 och är numera befordrad till professor.

Bjereld har bedrivit forskning huvudsakligen inom tre statsvetenskapliga fält: internationell politik, kön och politik samt politisk opinionsbildning. Tyngdpunkten i hans produktion inom fältet internationell politik rör sig om svensk utrikespolitik, speciellt partiernas inverkan. Opinionsbildningens problem, speciellt i fråga om utrikespolitik, försvar, våld och moral, bildar en gemensam linje i hans produktion.

Doktorsavhandlingen *Svensk Mellanösternpolitik. En studie av Sveriges agerande och ställningstagande gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985* (1989) är en utrikespolitisk analys med en innovativ kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder. Förändringen 1967-74 från en tidigare svensk pro-israelisk till en påföljande pro-palestinsk politik förklaras genom en systematisk utvärdering av potentiella förklaringsfaktorer med särskild vikt fäst vid opinionsfaktorn, beroendet av olja samt säkerhetsaspekterna. Arbetet visar stor analytisk skärpa, genomförs nyanserat och försiktigt, och författaren resonerar energiskt i sin jakt efter svar. Bjereld använder främst kvalitativ analys och framträder i avhandlingen som en solid forskare.

Perspektivet vidgas i nästa större arbete, *Kritiker eller medlare? Sveriges utrikespolitiska roller 1945-1990* (1992). Problemställningen gäller huruvida den utrikespolitiska rollen som kritiker motverkar rollen som medlare. Materialet är den svenska utrikesministerns årliga tal i riksdagen och i FN, metoden är innehållsanlys och jämförelser görs med Finland och Österrike.

Analysen omfattar också två fallstudier, Sveriges ställningstagande till Vietnamkriget och till Iran/Irak-kriget. Arbetet genomförs grundligt och systematiskt. Boken sammanfattas på engelska i artikeln "Critic or Mediator? Sweden in World Politics 1945-1990", *Journal of Peace Research* 1995.

År 1995 kom även boken *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna* med Marie Demker som medförfattare. Partier, ideologi och utrikespolitik har länge varit ett något sparsamt utforskat tema både i Sverige och utomlands, varför arbetet redan av detta skäl förtjänar uppmärksamhet. Både verket som helhet och de flesta enskilda delarna motsvarar höga förväntningar. Bjereld och Demker har skrivit inlednings- och avslutningskapitlen gemensamt. Uppläggningsav boken är klar och systematisk och väl förankrad i den internationella litteraturen. I fem ensamförfattade kapitel behandlar Bjereld väljarnas engagemang i utrikespolitiken, riksdagens roll i utrikespolitiken över tid, partikonfrontationer om utrikespolitiska frågor, en fallstudie av alliansfrihetsdebatten 1946-52, samt en fallstudie av biståndsprojektet BaiBang. Materialet presenteras och analyseras med insikt och klarhet. Utrikespolitiken framställas som i huvudsak indirekt påverkingsbar genom politiseringseffekter på sex arenor (väljararenan, den parlamentariska arenan, den partiinterna arenan, implementeringsarenan, mediearenan, den internationella arenan), vartill kommer ytterligare en variant, nämligen att ett parti genom sitt agerande direkt kan påverka regeringens beslut. Den senare, centrala aspekten ges dock föga utrymme i analysen. Allt som allt står man här inför en vägande studie, både i bredd och djup. En engelskspråkig sammanfattning med Demker föreligger: "Foreign Policy as Battlefield", *Scandinavian Political Studies* 2000.

Inom samma forskningsområde utkom två år senare boken *Hjalmarsonaffären. Ett politiskt drama i tre akter* (1997). Boken ingår i ett i större tvärvetenskapligt program "Sverige under kalla kriget", som Bjereld tagit initiativet till. Problemställningen lyder: Varför blev högerledaren Jarl Hjalmarson utestängd från den svenska FN-delegationen i 1959? Författaren söker svar

på frågan vilka mera generella motiv som låg bakom den svenska kalla-krigspolitiken: säkerhetspolitiska överväganden, ideologisk övertygelse eller inrikespolitiska hänsyn. Undersökningen genomförs med systematik och stringens. Undéns beslut förklaras med de realpolitiska grunder han själv anger, efter det att författaren gått igenom en lång rad möjliga alternativ. Den något omständliga diskussionen ger länge intryck av att författaren söker koka soppa på en spik men i de två sista kapitlen förmår författaren lyfta analysen genom att betrakta fallet Hjalmarson som en vändpunkt i svensk efterkrigs politik; speciellt är analysen av inbyggda spänningar i Undénlinjen välformulerad och analytiskt kraftfull. Till form och disposition tycks dock boken vara en något hastigt utgivet produkt som kunde ha vunnit på en viss ytterligare bearbetning.

Bjereld beträder ett nytt forskningsfält i boken *Kön och politiskt våld. Attityder under svensk efterkrigstid* (1998). Här studeras kvinnors och mäns inställning till utrikespolitiska frågor, krig, militären och säkerhetspolitiska frågor. Bjerelds huvudhypotes formuleras: "Skillnader i fysisk styrka mellan män och kvinnor leder till skilda könsbaserade intressen kring våldets legitimitet." Från detta härleds att män och kvinnor har olika inställning till våld och till därmed förbundna företeelser. Empiriskt är det fråga om en attitydundersökning med såväl svenska surveydata som undersökningar från andra länder. Centralt i materialet står Bjerelds egna barnintervjuer. Undersökningen är en i sitt slag välde signerad och effektivt genomförd studie, som dock påtagligt brister i fråga om anknytning till den bredare, livliga genusvetenskapliga diskursen. Boken sammanfattas i en mindre uppsats på engelska i tidskriften *Gender and Society*.

Boken *Staten och det goda livet* (2000) för vidare Bjerelds intresse för politisk opinionsbildning. Författaren vill nå klarhet om vad man kan anse såsom "moraliska" frågor och vad man kan anse såsom "politiska" samt varför moralen får så lite utrymme i den offentliga debatten. Det är en förhållandevis enkel studie utan större teoretiska ambitioner.

Ytterligare ett antal opinionsundersökningar föreligger i artikelformat.

Bjereld har gjort betydelsefulla insatser som forskningsledare i flera större projekt, bland annat det redan nämnda om Sverige under kalla kriget.

Som pedagogisk merit kan Bjereld bland annat åberopa boken *Varför vetenskap?* (1999) tillsammans med Demker och Hinnfors. Boken rör sig i snabba språng, måhända väl snabba, mellan metodologiska och vetenskapsteoretiska plan och nyttiga råd blandas med tillspetsade, kontroversiella och korthuggna omdömen. Ånyo märker man en ovilja hos Bjereld att problematisera sina egna utgångspunkter och författarna har uppenbarligen inte beaktat att styrkan i den egna ståndpunkten inte försvagas utan tvärtom förstärks genom en kritisk diskussion av den valda ansatsen, i det här fallet en i och för sig sunt positivistisk grundhållning. Intrycket av en något hastigt producerad bok förstärks av att upphovsmannen till idéerna om *method of agreement* och *method of difference* identifieras som C. Wright Mills i stället för John Stuart Mill (s. 80).

Bjerelds pedagogiska meriter innefattar också dels andra skrifter med pedagogiskt syfte, dels omfattande undervisningserfarenhet på skilda nivåer. Han har varit huvudhandledare för fem doktorander, varav tre disputerat.

Bjerelds administrativa meritering innefattar studierektorsansvar på såväl grund- som forskarutbildningsnivå. Bjereld är för närvarande ordförande i Statsvetenskapliga förbundet.

Ulf Bjereld blev kompetensförklarad för professur i och med befordran. Vi skulle vilja beskriva honom som en grundlig och systematisk forskare med betydande analytisk skärpa, metodiskt mångsidig och stilistiskt (i allmänhet) nyanserad. Hans teoretiska insatser är sällan distiga och ofta lånade från andra (liksom hans data). Vissa studier skulle ha vunnit på större eftertanke och fördjupning. Alla hans böcker är skrivna på svenska men de flesta är publicerade i engelska sammanfattnings- eller peer-review tidskrifter. Hans produktion är imponerande omfångsrik. Han är pedagogiskt och administrativt väl meriterad.

Henry Bäck

Henry Bäck (f.1947) disputerade 1979 och blev filosofie doktor 1982 vid Stockholms universitet, där han antogs som docent 1988. Bäck var anställd vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm 1969-1995, bl.a. som högskolelektor 1991-1995. 1996 förordnades han som professor i offentlig förvaltning med statsvetenskaplig inriktning, särskilt kommunal politik och förvaltning, vid Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet.

Tre teman dominerar Bäck's forskning. Det första gäller proteströrelser. Redan i doktorsavhandlingen *Den utrikespolitiska dagordningen. Makt, protest och internationella frågor i svensk politik 1965-1973* (1979) framträdde Bäck som en driven specialist på kvantitativa forskningsmetoder. Protester och avvikande, utomparlamentariskt politiskt beteende med Vietnamrörelsen som den mest namnkunniga var ett tidens tecken. En sentida läsare kan inte låta bli att roas av att här se proteströrelsernas ofta akademiskt utbildade företrädare, vilka vetenskapligt fördömde positivismen, själva utsätts för hela tyngden av denna analysriktningens raffinerade metodarsenal. Till yttermera visso väljer författaren en rationalistisk, inte en strukturalistisk utgångspunkt: aktivisterna antas vara förnuftiga personer "som menar vad de säger", de har skäl för sina handlingar och protesterna tänks erbjuda en kanal för de maktlösa. Genom utförliga metodiska överväganden, variabelkonstruktioner, sambandsberäkningar och hypotesprövningar söker Bäck "använda den okonventionella politiska aktiviteten för att belysa samhällets maktrelationer." Hur detta närmare bestämt skall gå till blir dock aldrig helt klart för läsaren trots de utförliga diskussionerna om det metodiska tillvägagångssättet och avhandlingens ter sig mera som ett antal tekniskt klanderfria punktanalyser än som ett helt följdriktigt resonemang. Författarens slutsats är att maktlöshetshypotesen, efter vissa modifieringar, får ett visst stöd av det empiriska materialet. Denna hypotes är rimligare, menar Bäck, än motsatsen, som inte sällan hävdas, nämligen att det skulle vara de resursstarka som protesterar. Avhandlingen är en habil debut, tekniskt–metodisk stark men

undanglidande i fråga om design och argumentation.

Bäcks andra och dominerande forskningsområde avser kommuner, den svenska statskunska- pens mest genomforskade område där Bäck spelat en central roll under både den andra och den tredje vågens kommunalforskning. Inom detta fält kan Bäck åberopa en lång rad arbeten. Till- sammans med Gunnar Wallin och Merrick Tabor har han utgivit *Kommunalpolitikerna. Re- krytering, arbetsförhållanden, funktioner del 1 och 2* (1981), bemängd med tät information så- som betydelsen av kommunstorlek, partistorlek, partillhörighet etc. och ingående analys av de förtroendevaldas arbetsförhållanden och skilda roller. I dessa och andra kommunstudier av Bäckes penna ingår den metodiska färdigheten och den kommunalpolitiska sakkunskapen en förkrossande förening. Två uppsatser förtjänar att särskilt lyftas fram ur Bäckes rika kommunal- politiska fatabur. I ”Decentralization, Privatiza- tion and Representativeness in Local Govern- ment”, *New Models of Local Organizing*, red. Peter Bogason (1996) visar han i en stringent analys vilken försämring av representativiteten i svenska kommuner, som det minskade antalet förtroendevalda medfört för den lokala demo- kratin i Sverige; representativiteten har studerats såväl avseende kön, ålder, klass, invandrarstatus och region. Alla dessa tendenser är mest uttalade i de kommuner, som gått längst i fråga om priva- tisering och marknadsorientering. Med Folke Johansson och Helge O. Larsen analyserar han i ”Local government in Nordic big cities”, *Urban Democracy*, red. Oscar W. Gabriel, Vincent Hoffmann-Martinot och Hank V. Savitch (ma- nuskrift 2000) den kommunala demokratis starka ställning i de nordiska länderna men ock- så nya tendenser, som han är utmärkt förtrogen med, såsom sjunkande valdeltagande, protesterö- relser, marknadsorientering och implemente- ring på kommunal nivå. Som ofta är fallet visar sig det komparativa greppet fruktbart och upp- satsen är elegant och lärorik.

I den tredje vågens kommunalforskning (forskningsprogrammet ”Demokrati i föränd- ring”) har Henry Bäck bland annat bidragit med *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid* (numera utgiven 2000). Det är nu dags att upp-

märksamma andra förändringar än effekterna av kommunsammanslagningarna, säger han inled- ningsvis, och fokuserar de organisationsföränd- ringar, som företagits i kommunerna, mot bak- grund av såväl den ideologiska kritiken mot väl- färdsstaten som den ekonomiska pressen på den kommunala ekonomin. På sedvanligt sätt pre- senteras ett omfattande empiriskt material, den- na gång kompletterat med illustrativa fallstudi- er. Bäck är oroad av management-filosofins ge- nomslag i den kommunala verksamheten och diskuterar i denna påfallande spänstigt skrivna bok politiskt—teoretiska frågor som särintressen och allmänintresset, partiernas framtida roll och möjligheten till ansvarsutkrävande, när kom- munererna mer och mer organiseras som storföretag med samarbete som honnörsord. Detta arbe- te, som är något av den mogne forskarens sam- manfattning av ett långvarigt åtagande som kommunalforskare, skulle vi vilja beteckna som Bäckes bästa hittills — sammanhållet, genomre- flekterat, starkt engagerat och engagerande.

Bäckes tredje kompetensområde är invandrar- forskning. På detta område har han bland annat utgivit *Jugoslaviska invandrarföreningar i Sve- rige* (1989), två uppsatser (1993 och 1998) med Maritta Soininen i engelskspråkiga tidskrifter och *Den kommunala invandrapolitiken* (med Maritta Soininen 1998). På ännu ett område vi- sar Bäck här prov på sin energiska förmåga att med hjälp av ett rikhaltigt material bestående av offentlig statistik, arkiv, enkäter, intervjuer och fallstudier ge en ingående beskrivning av de nya medborgarna i vårt land, fortfarande klart under- representerade i den politiska processen. Det är i kommunerna som invandrapolitiken utfor- mas, och Bäck visar mycket konkret hur kom- munererna utformar sin politik för bl. a. hem- språksundervisning, boende för äldre invandrar- re och organisering av flyktingmottagandet. Författaren har i dessa skrifter gått i bräsch för ett nytt forskningsområde och diskuterar initie- rat målkonflikter och möjligheter i invandrapo- litiken.

Som forskningsledare har Bäck gjort betyd- sefulla insatser dels i de projekt, vars rapporter nyss refererats, dels inom forskarutbildningen vid Förvaltningshögskolan både vad gäller handledning och kurser.

Pedagogiskt är Henry Bäck väl meriterad efter sin långa tjänstgöring. Han har omfattande erfarenhet av grundutbildningen på alla nivåer, särskilt ventileringen av uppsatser inom pol.mag.-programmet. I Stockholm handledde han en forskarstuderande till lic.-examen och en till doktorsexamen. Vid Förvaltningshögskolan i Göteborg handleder han för närvarande tio doktorander. Då skolan är relativt ny, har endast en av dem hunnit avlägga lic.-examen. Bäck har givit specialkurser och varit föreläsare vid ett flertal svenska universitet.

Administrativt står han likaså starkt. Han har varit studierektor i Stockholm och är nu ställföreträdande prefekt i Göteborg. Han har byggt upp forskarutbildningen vid Förvaltningshögskolan, medverkat till att en uppmärksammat vetenskaplig tidskrift kommit till och arrangerat konferenser med doktorander på svensk, nordisk och europeisk basis. Han har varit kursansvarig och suttit i utbildningsnämnder. Efter 25 års erfarenhet av politiskt arbete, som kommunalt förtroendevald och gruppleddare för sitt parti, har han erfarenhet av samverkan med samhället. Han har också engagerat sig för forskningsinformation.

Bäck har en begränsad internationell publicering.

Genom att Henry Bäck redan innehaft en lärostol i Göteborg i flera år är hans professorskompetens naturligtvis solklar och han framstår som väl meriterad såväl vetenskapligt, pedagogiskt som administrativt. Bäck förenar en sofistikerad metodisk färdighet med tematisk bredd och på sitt specialområde, de svenska kommunerna, framstår han som en ledande forskare med osedvanlig kunnighet och teoretisk originalitet.

Marie Demker

Marie Demker (f. 1960) disputerade 1993 vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon har sedan fortsatt där som forskare och forskarassistent och blev docent 1996.

Demkers vetenskapliga produktion ligger huvudsakligen inom områdena fransk politik, allmänna partistudier och utrikespolitik.

Doktorsavhandlingen *I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947-90* (1993) behandlar partiideologisk utveckling och förändring. Avhandlingen analyserar ideologisk förändring som en potentiell funktion av tre faktorer: valnederlag, ny valordning eller nya parti, ledarbyte / intern organisationsändring. Metoden är kvalitativ textanalys. Arbetet är gediget koncipierat och i god kontakt med den väsentligaste franska litteraturen inom området. Anmärkningsvärt nog är avhandlingen skriven på svenska och når därmed inte de franska läsare, som borde ha störst intresse av den. Två engelskspråkiga artiklar är utgivna med material från avhandlingen, delvis överlappande.

I boken *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna* (1995) (med Ulf Bjereld) tar Demker upp temat partier, ideologi och utrikespolitik, som länge varit ett något sparsamt utforskat tema både i Sverige och utomlands, varför verket redan av detta skäl förtjänar uppmärksamhet. Både verket som helhet och de flesta enskilda delarna motsvarar höga förväntningar. Bjereld och Demker har skrivit inlednings- och avslutningskapitlen gemensamt. Uppläggningsen av boken är klar och systematisk och förankrad i den internationella litteraturen. Utrikespolitiken framställs som i huvudsak indirekt påverkningssbar genom politiseringseffekter på sex arenor (väljararenan, den parlamentariska arenan, den partiinterna arenan, implementeringsarenan, mediearenan, den internationella arenan). Demker har ensam skrivit ca 170 s. Några av hennes kapitel drar växlar på vad hon gjort i andra sammanhang men de placeras här i en ny kontext: kapitel tre om partikongresser, kapitel fem om partiideologier, kapitel åtta om Algerietkriget och kapitel tio om säkerhetspolitiken under 1980-talet. I det senare skönjs vissa svagheter när det gäller analysen av nordiska relationer. Hennes bidrag är ett klart positivt tillskott på den empiriska sidan. Allt om allt står man här inför en vägande studie, både i bredd och djup, även om boken på den formella sidan har vissa skönhetsfel. En engelskspråkig sammanfattning föreligger tillsammans med Bjereld i artikelform, "Foreign Policy as Battlefield", *Scandinavian Political Studies* 2000.

Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962 (1996) är en delstudie i projektet "Sverige under kalla kriget". Problemställningen är: När svängde svensk policy vis-a-vis befrielseerörelser – och varför? Studien använder historisk metod, är analytisk klar och systematisk men saknar djupare teoretisk förankring. Som läsare efterlyser man en bättre kontakt med viktiga delar av litteraturen.

Religion och Politik. Den europeiska kristdemokratins dilemma (1998) är en jämförelse av de europeiska kristdemokratiska partierna, främst i Frankrike, Belgien och Sverige. Demker har lagt upp denna undersökning på ett sätt som väcker förvåning. Valet av fall är svårbegripligt, då hon inte ger några skäl till att hon uteslutit länder med starka kristdemokratiska partier – t.ex. Tyskland, eller Italien. Materialet är dels surveydata, som dock uppvisar brister i fråga om jämförbarhet, dels dokumentariskt material, som underkastas kvalitativ innehållsanalys. Behandlingen av fallet Belgien är anmärkningsvärd. Detta land diskuteras med utgångspunkt från en annan problemställning än studiesyftet, nämligen övernationalitetens betydelse, vilket även sägs vara kristdemokratins mål. På det hela taget är boken mindre väl sammanhållen. En engelskspråkig sammanfattning föreligger.

Ingenmansland? Svensk immigrationspolitik i utrikespolitisk belysning (1999) (medförf. Cecilia Malmström) tar upp det utrikespolitiska perspektivet i invandringsspolitiken. Syftet är att "lägga särskild vikt vid statens dubbla roller i samspelet mellan internationella och nationella åtaganden ifråga om den globala migrationen." Den svenska immigrationspolitiken 1965-95 står i fokus, med vikten lagd vid den svenska utrikespolitikens betydelse för immigrationspolitiken. Demker har ensam skrivit två kapitel och är medförfattare till inlednings- och avslutningskapitlen. Materialet är eklektiskt och som forskningsarbete betraktat är denna lilla studie en smula episodisk och ytlig.

Som pedagogisk merit kan Demker liksom Bjereld åberopa boken *Varför vetenskap?* (1999). Boken rör sig i snabba språng, måhända väl snabba, mellan metodologiska och vetenskapsteoretiska plan och nyttiga råd blandas

med tillspetsade, kontroversiella och korthuggna omdömen. Man möts av en viss ovilja att problematisera de egna utgångspunkterna och författarna har uppenbarligen inte beaktat att styrkan i den egna ståndpunkten inte försvagas utan tvärtom förstärks genom en kritisk diskussion av den valda ansatsen, i det här fallet en i och för sig sunt positivistisk grundhållning. Intrycket av en något hastigt producerad bok förstärks av att upphovsmannen till idéerna om *method of agreement* och *method of difference* identifieras som C. Wright Mills i stället för John Stuart Mill (s. 80).

Demker har även författat en lärobok om fransk politik *Från Bastiljen till Maastricht* (1996) och omarbetat en lärobok i komparativ politik. Hennes undervisningserfarenhet omfattar 1250 timmars undervisning och handledning. Hon har handlett en doktorand fram till disputation.

Bland hennes administrativa meriter kan nämnas att hon aktivt deltagit aktivt i ledningen av sitt lärosäte på olika nivåer i ett flertal nämnder och arbetsgrupper och varit jämställdhetsombud och fackligt arbetsplatsombud.

Sammanfattningsvis kommer vi till slutsatsen att Marie Demker ännu inte till fullo demonstrerat sin professorskompetens. Boken med Bjereld är hennes hittills tyngsta arbete, där hon gjort en självständig insats som empiriker; över huvud taget är empiriska undersökningar av partier och ideologier henne starka sida. Som teoretiker, däremot, brister hon i originalitet, hon är alltför försiktig och använder hellre andras idéer, typologier och data. Forskningsmässigt räcker sålunda ännu inte hennes meriter för professur; på den pedagogiska sidan har hon med knapp marginal passerat ribban; när det gäller administrativa kvalifikationer står hon relativt starkt.

Sven Eliaeson

Sven Eliaeson (f. 1948) disputerade i Uppsala 1982, var högskolelektor i Karlstad 1990-2000 och blev docent i Stockholm 1996. Han har varit gymnasielektor, universitetsanställd på projekt och gästforskare utomlands.

Doktorsavhandlingen *Bilden av Max Weber* (1982) är Eliaesons enda publicerade monografi. Det är inte Weber som här behandlas, inte heller i första hand "sekundärdiskursen" om Webers verk utan författaren urskiljer något han kallar "tertiärdiskursen", varmed avses "texter som behandlar bilden av Weber, hans inflytande och betydelse". Vari skillnaden mellan sekundär- och terciärdiskursen består är inte alltid klar för läsaren. Anmärkningsvärt nog är doktorsavhandlingen inte medsänd. I stället föreläggs vi ett antal artiklar om Weber på svenska, engelska och tyska samt Eliaesons tyngsta merit, manuskriptet "Max Weber's Methodologies. Interpretation and Critique" (version juli 1996), med vilket Eliaeson fortfarande arbetade vid ansökningstillfället; i ansökan talar han om "konvertering till studentvänlig prosa" och att han "just lägger sista handen" vid detta manus. Eliaeson visar imponerande beläsenhet, har en förkärlek för lärdomshistoriska interiörer och ingår i internationella nätverk med denna inriktning. Hans egna analyser brister tyvärr i analytisk skärpa och det är slående att en forskare som ägnat sitt liv åt metodologiska frågeställningar hos Weber själv inte kan arbeta med större metodisk strängens. Mindre uppsatser om Gunnar Myrdal och Axel Hägerström lägger föga till Eliaesons forskningsprofil, som måste betecknas som mycket smal.

Om Eliaesons pedagogiska meriter är att säga att han undervisat inom grundutbildningen i statskunskap, medverkat i läroböcker och även något deltagit i doktorandundervisning. Omfattande studentkritik mot hans undervisning i Karlstad ledde till att han lämnade sitt lektorat år 2000.

Eliaeson har obetydliga administrativa meriter.

Vi finner att Sven Eliaeson inte är kompetent för professor i statsvetenskap.

Tommy Möller

Tommy Möller (f. 1958) disputerade 1986 i Uppsala, där han blev docent 1996. År 1989-1997 var han universitetslektor i statskunskap i Uppsala, därefter i Stockholm.

Möller debuterade som partiforskare. I doktorsavhandlingen *Borgerlig samverkan* (1986) förelade han sig uppgiften att belysa de borgerliga partiernas inbördes förhållanden 1957-1976, från bondeförbundets uppbrott från den röd-gröna koalitionen till bildandet av regeringen Fälldins repartiregering. Nyansrikt och insiktsfullt följer han kronologiskt det gradvisa närmandet mellan partierna såsom det framgår av den offentliga debatten i tidningar, tidskrifter och riksdagstryck. Framställningen får karaktär av modern historieskildring utan djupare teoretisk problematisering. Några avslutningsvis framförda reflektioner i anslutning till den internationella litteraturen om oppositionens roll i skilda demokratiska system skulle med fördel ha kunnat utvecklas till en mera analytiskt upplagd studie.

Med Gullan Gidlund har Möller för Demokratiutredningen publicerat *Demokratis trotjänare* (SOU 1999:130), där partiernas väljar- och medlemskris behandlas. Ambitionen är dock inte bara att kasta nytt ljus över dystra aktivitets-siffror. Författarna vill också närmare uppmärksamma dem som trots allt bär upp vad som finns kvar av partisystemet. Materialet utgörs främst av en enkät till ordförandena i partiernas kommunorganisationer, till stora delar en uppföljning av tidigare enkäter vilket ger intressanta jämförelser och möjlighet till dynamisk analys. Mot nedgången i den traditionella verksamheten kontrasteras de starkt handlingsinriktade medborgare som verkar i alternativa sammanslutningar. Förnyelsen i kommunerna i form av dialoger, nätverk, friare anslutningsformer som inte kräver att vederbörande "köper hela åsiktspaket" och ny teknik för kommunikation redovisas på ett sätt som vi inte sett tidigare. De gamla statsvetenskapliga teorierna à la Maurice Duverger hindrar oss från att se detta nya, skriver författarna i denna fräscha och intresseväckande studie.

Ett antal uppsatser ger ytterligare vackra prov på Möllers förtrogenhet med de svenska partiernas aktuella problem.

Närbesläktat detta tema är Möllers studier av medborgarnas roll i den politiska processen. I *Brukare och klienter i välfärdsstaten: om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och*

äldreomsorg (1996) analyserar Möller hur den svenska demokratis förändring från en kollektivistisk till en mera individualistisk modell får konsekvenser för medborgarnas uppfattning om politiker och politik inom de i titeln angivna två områdena. Materialet består av 120 djupintervjuer valda i ett trestegsförfarande (policyområde, kommuner och intervjupersoner) och metoden den kvalitativa fallstudien med ett ovanligt stort antal fall, något som naturligtvis förbättrar möjligheten till mera generella slutsatser; om denna och andra metodfrågor för Möller ett ingående resonemang i god kontakt med litteraturen. Drygt två tredjedelar av de intervjuade visar sig vara nöjda med "servicedemokratin". Någon skillnad att tala om finns ej mellan missnöjets omfattning inom barnomsorgen respektive äldreomsorgen men däremot föreligger en annan påfallande attitydskillnad: medan småbarnsföräldrarna självsäkert framför sina anspråk, upplever de äldre ett underläge i mötet med det allmänna. På ett intresseväckande sätt sätter Möller in sina resultat i ett demokrati-teoretiskt sammanhang. Efter ambitiösa begreppsanalyser ("om demokrati", "om missnöje", "om påverkan") tolkar Möller efter Robert Putnam sina empiriska resultat så, att "den lilla demokratin" som människor har en vardagserfarenhet av är en potential för vitalisering av "den stora demokratin" utan att detta nödvändigtvis behöver innebära egenintressets triumf, då varje medborgare har *flera* lojaliteter (t.ex. småbarnsförälder, skattebetalare, anställd inom sjukvården och barn till brukare av äldreomsorg). Av allt att döma står vi inför ett dilemma, slutar Möller, om vi skall främja utvecklingen mot en sådan brukarbaserad demokrati vilket synes vara inom möjligheternas ram, när den kan medföra "att den klassiska medborgarrollen, som redan är hårt anfrätt, riskerar att vittra sönder ytterligare".

Demokratis kris i ljuset av ett stigande politikermissnöje är ett återkommande tema i Möllers skrifter. I *Politikens meningslöshet: om misstro, cynism och utanförskap* (numera utgiven 2000) återvänder han till detta problem. Han gör det genom en sekundäranalys av materialet från den förra undersökningen och sätter den här gången lärt och elegant in det i den stora internationella diskursen. Svårighetsgraden för detta projekt

måste betecknas som hög, validitetsproblemen är stora, bilden är motsägelsefull och mångfasetterad. Någon självständig prövning genomförs inte av de många hypoteser som framförs i litteraturen. Forskningsstrategiskt vill vi ändå tillmäta denna diskursöversikt betydande värde.

Möller har publicerat flera uppsatser inom området.

Slutligen har Tommy Möller skrivit två böcker om konstitutionella problem, dels *Folket som rådgivare och beslutsfattare* (SOU 1997:56) som huvudsekreterare i Folkområdningsutredningen, dels med Sören Holmberg *Premiär för personval* (SOU 1999:92) som expert i Rådet för utvärdering av 1998 års val. Båda utredningarna har i hög grad vetenskaplig karaktär. Den förra gäller beskrivning och analys av erfarenheter av folkområdnings i Sverige och andra länder, den senare en analys av personvalsreformen. Arbetena präglas av Möllers välkända känsla för gedigenhet, komplikation och försiktighet i slutsatsdragningen.

Möller har erfarenhet av forskningsledning och har, som framgått, deltagit i omfattande projektarbete.

Pedagogiskt har Möller betydande erfarenhet av grundutbildningen i statsvetenskap på alla nivåer i Uppsala och Stockholm. Han har tagit initiativ till nya kurser, utarbetat läromedel för fallstudieseminarium och tillsammans med Mats Bäck skrivit den flitigt använda läroboken *Partier och organisationer* (Fjärde upplagan 1997). Hans erfarenhet av forskarutbildning och handledning är mera begränsad men inte obefintlig; han har givit doktorandkurser och varit biträdande handledare för en doktorand fram till disputation samt handleder för närvarande en doktorand.

Administrativt kan Möller åberopa för en statsvetare relevanta erfarenheter från utredningsväsende och politik både på kommunnivå (borgarrådssekreterare i Stockholms stadshus) och riksnivå (politisk sekreterare i Moderata samlingspartiet). Han har ägnat sig åt omfattande forskningsinformation.

Möllers internationella publicering är obetydlig.

Sammanfattningsvis vill vi uttala att Tommy Möller enligt vår uppfattning utan minsta tvekan

innehar professorskompetens i statsvetenskap. Pedagogiskt är han väl meriterad, administrativt tillfredsställande meriterad. Forskningsmässigt utmärks Tommy Möller av mångsidighet, självständighet, engagemang och produktivitet. Hans iver att i god kontakt med den internationella litteraturen komma till klarhet om den svenska demokratis grundproblem ger goda löften för framtiden.

Victor A. Pestoff

Victor Pestoff (f. 1941) blev år 1977 fil. dr. i statsvetenskap vid Stockholms universitet. Efter disputationen knöts han fram till 1984 till statsvetenskapliga institutionen och sedermera till företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. Han har under en tjuoårsperiod varit lärare och forskare vid dessa institutioner, inte sällan finansierad med externa medel. Han har också på deltid bedrivit seminarieverksamhet vid the International Graduate School i Stockholm (1979- 1989) och undervisat vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Victor Pestoff har varit gästlärare och gästprofessor vid universitet utanför Sverige. År 1996 började han undervisa vid Södertörns högskola och blev 1999 befordrad till professor i statsvetenskap. För närvarande är han även ämnesansvarig för statsvetenskapen vid Södertörns högskola.

I sin forskning behandlar Victor Pestoff frivilliga organisationer, konsumentpolitik och kooperation, näringslivsorganisationer samt omvandlingen av östra Europa och välfärdsstatsomvandling i Sverige. Ämnet för doktorsavhandlingen är *Voluntary Associations and Nordic Party Systems* (1977). Här beskrivs det multipla medlemskapet i frivilliga organisationer i Finland, Norge och Sverige och hur det korstryck som detta medlemskap ofta ger upphov till påverkar politiska attityder. Arbetet utgör ett ambitiöst försök att tillämpa pluralistisk korstrycksteori och anlägga såväl mikro- som makroperspektiv på organisationerna. De data som analyseras är huvudsakligen av sekundärtyp. Tolkningarna och slutsatserna är intressanta även om den empiriska basen inte är fullt ut sta-

bil och de teoretiska resonemangen i vissa delar tveksamma.

En mångsidig rapport från företagsekonomiska institutionen *Organizations in Negotiated Economies* (1989) har karaktär av sammanfattande översikt. Tyngdpunkten ligger på jämförelser mellan Sverige och andra nordiska länder när det gäller intresseorganisationernas roll på marknaden. Innehållet i de skilda avsnitten utgörs av tidigare och i andra sammanhang presenterade rapporter av olika slag. Något egentligt försök att integrera innehållet i dessa görs inte. Framställningen är mycket informationsrik. Att dra några mer generella slutsatser på basis av det material som presenteras är dock svårt.

Victor Pestoff har en utpräglad känsla för vad som rör sig i tiden. I denna anda har han intresserat sig för hur ansvaret fördelar sig mellan staten och frivilligorganisationerna när det gäller att bekämpa sjukdomen AIDS. Som ett resultat av dessa studier har han (tillsammans med Dagmar von Walden Laing) skrivit *HIV-AIDS - Handbook Dictionary* (1993) och ett kapitel om Sverige, "The Role of Non-Profit Organizations in Managing HIV/AIDS in Sweden" i *Managing AIDS* (1997), där motsvarande ämne analyseras med utgångspunkt tagen i situationen i ett antal andra europeiska länder. Frågeställningen gäller om och i så fall hur frivilligorganisationerna bidrar till att förverkliga hälsopolitiska mål. Slutsatsen är att frivilligorganisationerna har en särskild förmåga att nå dem som är smittade och sjuka samt att de fungerar både som komplement, supplement och alternativ till offentliga vårdinsatser inom detta område. Framställningen utgör en god beskrivning av ett viktigt policyfält.

Konsumentpolitik och kooperation är två varandra näraliggande forskningsområden där Victor Pestoff i olika internationella nätverk varit aktiv under mer än en tjuoårsperiod. Redan 1980 publicerade han (tillsammans med Jan-Åke Dellenbrant) en artikel i *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Senare har han belyst frågor i detta fält från en rad olika utgångspunkter. Konsumentinflytandefrågor behandlas till exempel i en promemoria från Finansdepartementet (Ds Fi 1984:15) och organisationernas medverkan i förhandlingar om konsumentpolitiken i en arti-

kel i *Tidskrift för Rättsociologi* 1989. I 1983 års *International Yearbook of Organizational Democracy* med Colin Crouch och Frank A. Heller som redaktörer bidrar Victor Pestoff med ett kapitel om Sverige. Där diskuterar han varför den kooperativa rörelsen förlorar medlemmar på 1980-talet liksom mer generellt de dilemman som den svenska kooperationsrörelsen står inför. I boken *Between Markets and Politics—Cooperatives in Sweden* (1991) beskrivs och sammanfattas kunskapen om den kooperativa rörelsen.

Av de sex skrifter som Victor Pestoff återoppar inom området näringslivsorganisationer ingår två i den under rubriken frivilligorganisationer presenterade rapporten "Organizations in negotiated economies". En av de fyra återstående är en skrift *Näringslivsorganisationerna och Politiken i Sverige* (1987) avsedd för information och utbildning inom TCO. Den är ett exempel på att Victor Pestoff med beundransvärd energi kontinuerligt producerar material som lämpar sig för den så kallade tredje uppgiften. Också tre ytterligare uppsatser på temat kännetecknas av informationsrikedom och goda översiktliga beskrivningar.

Vid Sovjetunionens upplösning flyttade Pestoff snabbt över sitt intresse till östra Europas utveckling, särskilt socialförsäkringssystemens reformering, och tillämpade sina gedigna kunskaper om frivilligorganisering, konsumentpolitik och relationerna mellan stat och organisationer i en ny politisk kontext. Hans tyngst vägande arbete inom detta område är *Reforming Social Services in Central and Eastern European eleven nation overview* (1995) publicerad av Cracow Academy of Economics. Denna drygt 400-sidiga bok innehåller en imponerande mängd information om välfärdspolitik, uppbyggnaden av det civila samhället och omstruktureringen av offentlig sektor i de stater som blir föremål för analys. Victor Pestoff är bokens redaktör och svarar själv för del I (101 sidor) samt slutkapitlet (23 sidor). Han gör i de egna texterna ambitiösa försök att klassificera och jämföra reformprocesserna och vad de lett fram till. Såväl hans insatser som redaktör för denna bok som hans egen analys på detta område är klart vetenskapligt meriterande.

Intresset för sociala aspekter av välfärdssamhället liksom relationerna mellan staten och det civila samhället är teman som återkommer också i Pestoffs studier av Sverige. I boken *Beyond the Market and State—Social Enterprises and Civil Democracy in a Welfare Society* (1998) redovisas en bred analys av villkoren i arbetslivet samt resultat från empiriska studier av attityder till kommunal och kooperativ barnomsorg. Framställningen domineras till en början av diskussioner om lämpliga teoretiska anknytningspunkter för studier av arbetsmiljö och välfärd. Exempel på populära begrepp som behandlas är civilt samhälle, civil demokrati, välfärdsregimer, "governmental failure" och "multi-stakeholder organizations". Pestoff demonstrerar därigenom bred beläsenhet inom aktuell samhällsvetenskaplig litteratur men har svårare att precisera sina egna teoretiska utgångspunkter. Empiriskt fokuserar analysen inte minst på kvinnors arbetsmiljö och deras föreställningar om hur den kan förbättras. I dessa analyser skulle Pestoff med fördel ha kunnat knyta an till statsvetenskaplig genusforskning.

Pestoff har en omfattande pedagogisk meritering. Han har varit knuten till flera samhällsvetenskapliga institutioner vid Stockholms universitet. Särskilt stora är hans erfarenheter av att undervisa i företagsekonomi, statsvetenskap och sociologi. Han har också under kortare perioder varit verksam som lärare vid en rad universitet utanför Sverige. Det faktum att ett stort antal av de arbeten han författat har karaktär av handböcker och översiktsarbeten illustrerar att Pestoff kontinuerligt strävar efter att informera och undervisa också andra än studenter. När det gäller undervisning inom universitet har han erfarenhet av såväl grund- som forskarutbildning samt av undervisning på såväl engelska som svenska språket. Han har också självständigt svarat för att utveckla kurser med anknytning till de egna specialområdena. Han lämnar knapphändiga upplysningar om handledning och tycks inte ha handlett någon doktorand till disputation.

Hans administrativa meriter är inte lika omfattande som hans pedagogiska. De består huvudsakligen i erfarenhet av att organisera internationella konferenser, leda forskningsgrupper och

ansvara för utbytesprogram. Till Pestoffs administrativa meriter hör också det faktum att han 1998 utsågs till ämnesansvarig i statsvetenskap vid Södertörns högskola.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Pestoff blev kompetensförklarad för professur i och med befordran. Han förefaller inte ha handlett men har i övrigt en omfattande pedagogisk meritering samt uppfyller kraven på administrativ kompetens. Som forskare är han produktiv och engagerad med en tydligt komparativt fokus. Inom sina specialområden deltar han aktivt i den internationella debatten och det internationella samarbetet och ägnar sig gärna åt bred forskningsinformation. Svagheten i hans forskningsprofil är att hans skrifter ofta präglas av stora inslag av deskription och en därtill relaterad brist på generaliserande utsagor.

Diane Sainsbury

Diane Sainsbury (f.1939) avlade år 1973 fil. filosofie licentiatexamen vid Stockholms universitet. Sju år senare disputerade hon vid samma universitet. Hon har alltsedan 1970, med kortare avbrott, varit verksam som lärare vid Stockholms universitet. Under åren 1991-1992 var hon föreståndare för "The International Graduate School" där hon dessförinnan bland annat fungerat som ställföreträdande föreståndare. Sedan 1992 är hon docent och har under vissa perioder varit t.f. professor. Hon har varit gästprofessor vid utländska universitet och ingår i tidsskriftsredaktioner. Diane Sainsbury är numera befordrad till professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

Diane Sainsburys forskning kan indelas i fyra områden: ideologi; partier strategier och val; politiskt deltagande och rekrytering samt välfärdstaten och socialpolitik i bred bemärkelse.

Doktorsavhandlingen *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948* (1980) hör hemma i det första huvudområdet. Framställningen har, som framgår av titeln, sitt fokus på interaktionen mellan ideologi och elektoral politik. Huvudfrågan gäller vilken roll ideologin spelar för den elektorala politiken och vilken inverkan den elektorala politiken har på

ideologin. Diane Sainsbury genomför i avhandlingen en kritisk granskning av centrala begrepp inom statsvetenskapen. Det empiriska underlaget utgörs bl.a. av valpropaganda som används för att belysa vissa funktioner hos ideologin sådana den kan avläsas i propagandamaterialet. Även om hennes ibland mycket bestämda påståenden om den taktiska användningen av ideologiska uttalanden i svensk inrikespolitik under fyrtioalet inte alltid är övertygande, är avhandlingen, framför allt på det teoretiska planet, ändå en god merit. Försöken att belysa inte bara idéernas innehåll utan också dess funktioner har även resulterat i intressanta uppsatser. I "Theoretical Perspectives in Analyzing Ideological Change and Persistence: The Case of Swedish Social Democratic Party Ideology", *Scandinavian Political Studies* 1981, gör hon ett försök att konstruera en modell för ideologisk förändring. I en senare artikel "The End of Ideology Debate Revisited", *Scandinavian Political Studies* 1986, analyserar hon ideologifunktionen och ger ett självständigt bidrag till en för statsvetenskapen viktig debatt. I "Swedish Social Democrats and the Legacy of Continuous Reform: An Asset or a Dilemma", *West European Politics* 1991, behandlas det svenska socialdemokratiska partiets förmåga till ideologisk förnyelse. Här demonstrerar författarinnan sin förtrogenhet med såväl parti- som ideologiforskning. Uppsatsen bildar en slags övergång till det andra forskningsområdet "partier, strategier och val".

Som partiforskare är Daine Sainsbury intresserad av jämförande studier, särskilt skillnader och likheter mellan de socialdemokratiska partierna i Danmark, Norge och Sverige. Resultaten är publicerade i en rad uppsatser om partiernas roll i det politiska systemet, varvid hon visar att hon behärskar massdataanalys och gör kvalificerade inlägg i den särskilt under 1970- och 1980-talen intensiva internationella debatten om partiernas minskade betydelse. Detta är en fråga som hon för övrigt redan behandlade i en välskrivna uppsats år 1983, där hon presenterade data som gör det mindre troligt att orsakerna är att söka i konkurrerande politisk organisering.

Som ett resultat av att Diane Sainsburys aktiva ledarskap för ett par av ECPR (European Consortium for Political Research) organiserade ar-

betsgrupper har hon som gästredaktör ansvarat för *European Journal of Political Research* no 1, 1990. Här bidrar hon med såväl en översikt av som en teoretisk genomlysning av sambandet mellan partistrategier och väljarbeteende. I sin introduktion till tidskriftsutgåvan liksom vid analysen av longitudinella data från Danmark, Norge och Sverige visar Diane Sainsbury sin förmåga att koppla samman teori och empiri och ta ett brett analytiskt grepp på frågor som är av yttersta vikt för förståelsen av hur demokratiska välfärdsstater fungerar.

Under den könsneutrala rubriken "politiskt deltagande och rekrytering" redovisas ett antal artiklar där kvinnorepresentationen i Skandinavien, England och USA jämförs. Empiriska analyser presenteras av variationerna i kvinnorepresentationens omfattning. Dessutom analyserar hon i den tankeväckande uppsatsen "Rights without Seats: the Puzzle of Women's Legislative Recruitment in Australia" (accepterad för publicering i en antologi) frågan om varför det dröjde 40 år efter det att kvinnorna blev valbara tills den första kvinnan blev invald i det australiensiska parlamentet. I andra uppsatser vidgas det analytiska perspektivet så att det inkluderar kvinnornas eget agerande för ökad representation. Diane Sainsbury kommer fram till att kvinnornas strategier inte minst ifråga om relationerna till de politiska partierna varit en betydelsefull faktor för deras framgångar när det gäller att bli representerade i Sveriges Riksdag. Hon kritiserar andra forskare inom detta fält för att dra slutsatser på basis av alltför ensidiga förklaringsfaktorer och polemiserar på ett övertygande sätt mot den bild av Sverige som vuxit fram internationellt, där Sverige ses som ett land där statsfeminism praktiseras men där det inte finns några feminister. Hennes slutsats att en analys av kvinnornas eget agerande är nödvändig för att modifiera detta synsätt utgör ett utomordentligt viktigt bidrag till forskningen om kvinnorepresentation och orsakerna till att den varierar mellan länder och över tid.

I sin analys av välfärdsstaten och socialpolitiken i bred bemärkelse framträder Diane Sainsbury som en skicklig statsvetare med tydlig genusteoretisk inriktning. Hon har inom detta område utgivit en bok samt varit redaktör för två

andra. I en första av antologierna förs genus in som en självständig och betydelsefull ingrediens i den komparativa välfärdsstatsforskningen. I boken *Gender, Equality and Welfare States* (1996) analyseras välfärdspolitiken i England, Nederländerna, Sverige och USA. Här behandlas frågor om i vilken utsträckning policyformulering och lagstiftning återspeglar arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i familjen och samhället samt hur olika typer av policies kan påverka och förändra fördelningen av rättigheter och välfärd mellan könen. Man läser med nöje denna djupborrande analys även om man inte kan undgå att notera att den svenska välfärdsmodellen i den politiska korrekthetens namn framställs som ett slags jämställdhetsideal utan att författarinnan bryr sig om att i just detta fall leverera sådan ideologikritik, som hon annars excellerar i. I en andra antologi vidareutvecklas den analysram som började formuleras i boken från 1996. Här jämför hon förhållandena i Danmark, Norge, Finland och Sverige och lägger skickligt fram en empiriskt grundad syntes mellan feministisk forskning och mer traditionell statsvetenskaplig forskning. Sainsburys sammantagna genusvetenskapliga forskning framstår som en vetenskapligt mycket tungt vägande merit.

Diane Sainsbury har en omfattande och kvalificerad pedagogisk meritering. Hon har undervisat på grund- och forskarutbildningsnivå, varit handledare för både magisterstuderande och doktorander vid statsvetenskapliga institutionen i Stockholm. Där har hon också varit ansvarig för det allmänna seminariet inom forskarutbildningen. Hon har också under långa perioder fungerat som lärare vid Institute for English-Speaking Students samt vid Stockholm Junior Year och International Graduate School. Diane Sainsbury har, överallt där hon varit verksam, ofta själv ofta utformat de kurser som hon senare genomför som lärare. Till hennes gedigna pedagogiska meritering bidrar också att hon medverkat i läroböcker samt att flera av hennes vetenskapliga arbeten används som kurslitteratur.

Även om Diane Sainsburys administrativa meriter inte är lika omfattande som hennes pedagogiska och vetenskapliga så är hon klart kompetent också i detta avseende. Hon har erfa-

renhet av att vara såväl studierektor som föreståndare vid International Graduate School i Stockholm.

Diane Sainsbury blev kompetensförklarad för professur i och med befordran. Hon framstår som väl kvalificerad i alla de avseenden som är av vikt för den här aktuella tjänsten. Hennes pedagogiska meriter är allsidiga och omfattande och hon har tillfredsställande administrativa meriter. Som forskare är hon produktiv och deltar i den internationella debatten i breda och för statsvetenskapen centrala frågor. Hon har en omfattande internationell publicering. Särskilt Sainsburys genusteoretiska analys av välfärdsforskningen sådan den framträder i hennes senast publicerade arbeten visar att hon är en skicklig analytiker med kvalificerad förmåga att ge ett självständigt teoretiskt bidrag och samtidigt redovisa och tolka stora empiriska material.

Sammanfattande omdöme om de sökande till Lars Hiertas professur

Som framgått av beskrivningarna av de sökandes meriter menar jag att Sven Eliaeson inte är kompetent för en professur i statsvetenskap och att Marie Demker ännu inte till fullo demonstrerat sin professorskompetens. Bland de återstående fem är Victor A. Pestoff den klart svagaste. Han är visserligen en god forskare som deltar i den internationella debatten inom sina specialområden, men när det gäller analytisk skärpa och erfarenhet av forskarhandledning kan han inte mäta sig med de övriga fyra. Inte heller ifråga om ledarskap och administrativ skicklighet når han upp till samma nivå som Bjereld, Bäck, Möller och Sainsbury.

Vid en jämförelse mellan de fyra i tätgruppen konstaterar jag, att Henry Bäck och Diane Sainsbury när det gäller vetenskapliga meriter placeerar sig klart före Ulf Bjereld och Tommy Möller. De två seniora forskarna Bäck och Sainsbury har naturligt nog en mer omfattande produktion än Bjereld och Möller som båda är födda under senare delen av 1950-talet. Inte heller när det gäller vetenskaplig skicklighet når Bjereld och Möller upp till samma nivå som Bäck och Sainsbury. Såväl Bjereld som Möller är emellertid väl

meriterade forskare som också i framtiden kan förväntas ge betydande bidrag till den statsvetenskapliga forskningen. Båda demonstrerar förmåga att överskrida subdisciplinränder och formulera intressanta och delvis nya frågeställningar samt ge betydande empiriska och teoretiska bidrag. När det gäller pedagogisk och administrativ skicklighet har både Bjereld och Möller goda meriter, men kan ändå inte fullt ut mäta sig med de två främsta kandidaterna till professuren.

Slutligen återstår en jämförelse mellan Henry Bäck och Diane Sainsbury. Det är två forskare som arbetar på ganska skilda statsvetenskapliga fält. Bäck är en mycket skicklig kommun- och förvaltningsforskare som också gjort stora insatser inom invandrarforskningen liksom på flera andra områden. Också Sainsbury uppvisar en bred forskningsprofil. Hon anlägger komparativa perspektiv och analyserar frågor om ideologier, politiska partier, val, deltagande i politiken och välfärdsstatens utveckling m.m. Båda är skickliga empiriker som också förmår ge betydande teoretiska bidrag. Inom sina respektive forskningsområden fyller båda högt ställda kvalitetskrav. En skillnad mellan dem är att Sainsburys internationella publicering är stor medan Bäckts är mer begränsad. Min bedömning är också, att Sainsbury bl.a. genom sitt genusteoretiska och komparativa ”grepp” demonstrerar en högre grad av skicklighet och originalitet i sin forskning. Jag sätter henne därför klart före Bäck när det gäller vetenskaplig skicklighet.

Ifråga om pedagogiska meriter är båda mycket väl kvalificerade. Bäck är däremot klart överlägsen när det gäller administrativ skicklighet. Sainsbury har visserligen erfarenhet av att vara såväl studierektor som föreståndare vid International Graduate School och av att leda forskningsprojekt som inkluderar forskare från andra länder, men Bäckts meriter är ändå både mer omfattande och kvalificerande. Tyngst väger det faktum att han byggt upp forskarutbildningen vid Förvaltningshögskolan i Göteborg och att han startat den uppmärksammade vetenskapliga tidskriften *Kommunal ekonomi och politik*. Dessutom har han varit studierektor, ställföreträdande prefekt och ledamot i nämnder och styrelse såväl inom som utom universitetet.

Vid den slutliga rangordningen mellan Bäck och Sainsbury kan först sägas att jag bedömer Bäckes administrativa överlägsenhet över Sainsbury vara något större än hennes överlägsenhet ifråga om vetenskaplig skicklighet. Det blir således till slut en fråga om vilken tyngd den vetenskapliga respektive administrativa skickligheten skall tillmätas. Eftersom jag menar att den vetenskapliga skickligheten bör väga klart tyngst för en professur placerar jag toppkandidaterna i följande ordning:

1. Diane Sainsbury
2. Henry Bäck

Cunnel Gustafsson

Bedömning av sökande till Lars Hiertas professur

I fältet av professorskompetenta sökande utmärker sig speciellt två: Diane Sainsbury och Henry Bäck. Det finns ett flertal skäl till att placera Sainsbury i första förslagsrummet: Hennes självständiga teoretiska bidrag till klassiska statsvetenskapliga teman – demonstrerade med övertygande empirisk förankring, hennes sällsynta kombination av bredd och djup i forskningen, hennes starka internationella publicering och hennes gedigna pedagogiska meriter. Henry Bäck har även han levererat viktiga teoretiska och empiriska bidrag inom sina områden, vilka dock har ett smalare register än Sainsburys produktion. Hans internationella publicering kan ej heller jämföras med Sainsburys. Bäck excellerar på den metodiska sidan – här överträffar han alla andra sökande, såväl i spännvidd som i raffinering och elegans. Bäck har även en mycket stark pedagogisk meritering och är tveklöst bättre administrativt kvalificerad än Sainsbury.

Tre övriga sökanden är professorskompetenta: Ulf Bjereld, Tommy Möller och Victor Pestoff. Deras forskning och övriga profiler är relativt olika, varför det blir svårt att jämföra dem. Alla tre har på något sätt visat takter som kunde ha placerat dem i tätgruppen om dessa meriter varit starkare utvecklade eller mera konsekvent representerade i deras profiler. Ulf Bjerelds förmåga att pressa fram ny insikt från kän-

da teorier, tillika med hans penetrerande analyser av empiriskt material och hans aktiva forskningsledningsengagemang är starka meriter. Tommy Möllers djupstudier av medborgarnas villkor under välfärdsstatens fortgående förändringsprocesser har en sällsynt hög kvalitet. Victor Pestoffs studier av tredje sektor har fört detta nya empiriska fält ett viktigt steg vidare, speciellt i jämförelsen mellan Norden och det demokratiserande Östeuropa. Flertalet av dessa sökande kan förväntas stärka sina prestationer under kommande år.

Bland de övriga sökandena utmärker sig Marie Demker, vars prestanda – även om de är ojämnt i nuläget – är lovande inför framtiden.

Min rangordning av de sökande är således:

1. Diane Sainsbury
2. Henry Bäck

Olav F. Knudsen

Leif Lewins förslag till innehavare av Lars Hiertas professur

Den här gången oförhindrad att acceptera en hedrande förfrågan från Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet om att vara sakkunnig för tillsättningen av Lars Hiertas professur får jag under hänvisning till de sakkunnigas gemensamma beskrivning av de sökande för egen del överlämna följande förslag till rangordning av toppkandidaterna.

Efter vår gemensamma sakkunniggranskning återstår fem kompetenta sökande: Ulf Bjereld, Henry Bäck, Tommy Möller, Victor Pestoff och Diane Sainsbury. Vid en jämförelse dem mellan får till en början Victor Pestoff träda tillbaka. Hos denne synnerligen flitige och trendkänslige internationelle nätverksbyggare finns en stark deskriptiv slagsida och man saknar hos Pestoff ett bidrag, som mera fundamentalt förändrat vår syn på det politiska livet.

De återstående fyra, som alla enligt min bedömning skulle fullgöra tjänsten utmärkt, skulle jag vilja placera i två grupper: en tätgrupp bestående av, i bokstavsordning, Bäck och Sainsbury och en andra grupp bestående av, likaså i bokstavsordning, Bjereld och Möller. Bjereld och

Möller liknar varandra inte bara i fråga om ålder; de är födda 1957 respektive 1958. De har båda på förhållandevis kort tid åstadkommit mycket och bra, de har arbetat i stora projekt, de är utåtriktade och deltar med liv och lust i samhällsdebatten, de har visat intresse för pedagogiska frågor. Men de skiljer sig också åt. Bjereld är den noggranne empirikern, han är mera strömlinjeformad och hans schema kan ibland verka litet fyrkantigt när det appliceras på nya frågeställningar som genusvetenskap, vetenskapsfilosofi eller moralpolitik. Möller har ett mera filosofiskt intresse, han är en utpräglad syntetiker vars sammanfattningar, ehuru alltid välbalanserade, ibland får sådan prägel av common sense-resonemang att läsaren provoceras till frågan "Varför inte precis tvärtom?" Dessa invändningar förtar dock inte slutomdömet att Bjereld och Möller står i främsta raden av sin generations statsvetare.

Tätgruppen intas av de äldre forskarna Bäck och Sainsbury, som båda efter en smula diskutabla doktorsavhandlingar gjort banbrytande insatser på nya forskningsområden, där de också lagt fram förnämliga arbeten som frukter av ett långt forskarliv. Genom en allt mer suverän metodisk skicklighet har Henry Bäck i *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid* visat att han kan frigöra sig från det tekniska, som så länge hållit honom fången, och man ser i hans senare produktion en tydlig progression mot teori och problemdiskussion. Bäck är också pedagogiskt och administrativt väl meriterad, det senare framför allt genom uppbyggandet av Förvaltningshögskolan i Göteborg. Diane Sainsburys *Gender, Equality and Welfare States* är enligt

min uppfattning det främsta enskilda arbetet i denna konkurrens, skrivet i bästa mening god amerikansk stil: genomarbetat, professionellt, konsekvent och, för det mesta, tålmodigt argumenterande. Sainsbury är också väl meriterad pedagogiskt och administrativt, bl.a. som föreståndare för International Graduate School i Stockholm. Hon har ett försteg framför sina medsökande genom att huvuddelen av hennes produktion är internationellt publicerad, även om vi skall vara medvetna om att detta varit lättare för henne än de andra då hon är amerikanska.

Inom tätgruppen är naturligtvis en fingrering nödvändig. Pedagogiskt och administrativt skulle jag vilja beteckna Bäck och Sainsbury som i det närmaste likvärdiga. Sainsbury har ett visst försteg pedagogiskt, bl.a. genom en mera framgångsrik forskarhandledning. Bäck har ett visst försteg administrativt, då jag sätter hans insatser för Förvaltningshögskolan något framför Sainsburys föreståndarskap för Graduate School. Avgörandet måste därför sökas i kriteriet vetenskaplig skicklighet. Med all respekt för Henry Bäcks senare utveckling kommer jag då till slutsatsen att Diane Sainsbury bör sättas främst på grund av att hon i sin forskning genomgående dokumenterat en större teoretiskt medvetenhet, en distinktare problemformulering och en vidare internationell utblick.

Min rangordning blir således:

1. Diane Sainsbury
2. Henry Bäck

Leif Lewin

Litteraturgranskningar

CHRISTER KARLSSON: *Democracy, Legitimacy and the European Union*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2001.

Christer Karlssons avhandling om den Europeiska Unionens demokrati- och legitimitetsproblem är väsentlig läsning.¹ För det första till följd av ämnesvalet: förhållandet mellan demokrati och internationalisering är en huvudfråga i dagens statsvetenskap och, inte minst, i dagens europeiska politik. För det andra genom skrivsättet: avhandlingen är tydlig och direkt, den innehåller ett minimum av akademisk retorik (epistemologiska excesser, personliga positioneringar, fantasifulla föreställningar om den förutvarande forskningens fundamentala försummelser och feltankar), man kan gå direkt till det saken gäller — vilka är slutsatserna? håller de? För det tredje därför att djärvhet kombineras med grundlighet: ett stort grepp tas på en svår fråga, men viktiga ting blir likväl ordentligt utredda. Sådan statsvetenskap är värd en kritisk granskning.

Karlsson tar avstamp i globaliseringen. Han ser sin undersökning av EU som en fallstudie ägnad att belysa den generella frågan om demokratisk och legitim styrning ("governance") bortom nationalstaten. Den demokratiska visionen har, skriver han, varit förknippad med den suveräna nationalstatens förmåga att lösa problem både effektivt och demokratiskt. Globaliseringen gör att vi måste ställa frågan om vi befinner oss i ett dilemma mellan ineffektiv styrning på nationell nivå och odemokratisk styrning på internationell nivå. Även frågan om de politiska institutionernas legitimitet måste ställas: ju mäktigare internationella institutioner blir, desto närmare rycker enligt Karlsson deras legitimitetskris.

Karlssons undersökning av EU görs i fyra steg. Det första är att diagnostisera EU:s mångomtalade demokratiska underskott, det andra att

göra detsamma med avseende på dess påstådda legitimitetskris. I ett tredje steg utsätts ett antal inlägg i debatten om EU:s demokrati- och legitimitetsproblem för kritisk granskning. Det fjärde steget, vilket Karlsson inte tvekar att ta, är att presentera ett åtgärds paket ägnat att bättre tillgodose de krav Karlsson anser att man bör ställa.

Globaliseringen och EU

Innan jag går in på huvudpunkterna vill jag kommentera Karlssons inledande diskussion av globaliseringen. Brutalt men rakt på sak: den eljest grundliga och reflekterande avhandlingen hade vunnit på att globaliseringsresonemanget utgått.

Ska man ge sig in i denna fråga i en doktorsavhandling, bör man till att börja med läsa på och tänka färdigt. Det Karlsson kallar "the standard version of the globalisation thesis" är på sin höjd standard i medier och gatudemonstrationer; om mångfalden uppfattningar om processens innebörd, dynamik och implikationer får läsaren knappast en antydan.² Karlssons kritiska synpunkter på "standardversionen" stärker intrycket av ytlighet. Globaliseringen är ingen nyhet, man får inte tappa bort det historiska perspektivet, skriver han, tydligen utan att ha lagt märke till den diskussion som förs just om vad som är gammalt och vad som är nytt. Man får inte drabbas av determinism, tillägger Karlsson, glömsk av svårigheten att avgöra vad som menas med att ett fenomen är politiskt kontrollerbart och utan att ha upptäckt att det kan finnas skillnader mellan politikområden och mellan regioner. Inte ens "standardversionen" kan klaras av med klichéer om historielöshet och determinism.

Också om resonemanget om EU som globaliseringsfall kan frågor ställas. Karlsson ser sin EU-undersökning som "a case study of the prospects for democratic governance beyond the nation-state" (23).³ EU är emellertid speciellt

genom sin långtgående överstatlighet. Meningarna är delade om huruvida EU:s överstatlighet är en del av problemet eller en del av lösningen; att frågan skulle sakna betydelse från demokratisk synpunkt är en mindre vanlig uppfattning. Man har skäl ifrågasätta i vad mån som generella slutsatser kan dras av studiet av ett fall som i ett sannolikt relevant hänseende är unikt. Karlsson diskuterar inte denna fråga⁴ och är över huvud taget ointresserad av distinktionen mellan över- och mellanstatlighet, varom mera nedan.

Den enda generella slutsats som dras på grundval av fallet EU finns i avhandlingens sista mening: "The case of the European Union shows it is not impossible to establish democratic governance beyond the nation-state" (289). Att även Karlsson finner detta vara en smula truistiskt framgår av att han i ett tidigare sammanhang gjort sin tes till en kategorisk premis för undersökningen i stället för till en empirisk slutsats av den (133).

Det hade varit bättre att låta denna sak vara.

Det demokratiska underskottet

Den oenighet som finns om demokratin i dagens EU gäller demokratibegreppet snarare än EU. Det är därför förtjänstfullt att Karlsson ägnar många sidor åt begreppsfrågan. Han väljer att utgå från Robert Dahls kända kriterier för en fullt demokratisk process ("equality in voting", "effective participation", "enlightened understanding", "final control of the agenda", "inclusion"; referenser i avhandlingen, s. 35). Karlsson understryker flera gånger i anslutning till Dahl att alla existerande politiska system, inte bara EU, lider av demokratiska underskott: det är inte fråga om en kvalitativt distinktion mellan demokrati och icke-demokrati utan om en idealtyp som reellt existerande system liknar i högre eller lägre grad.

Karlsson vidareutvecklar Dahls kriterier till ett analyschema med elva indikatorer (Karlssons term); se mellersta kolumnen i tabell 1. När Karlsson sedan applicerar indikatorerna på dagens EU, blir resultatet det som framgår i högra kolumnen: en ovanligt genomarbetad beskrivning av det som är känt som EU:s demokratiska underskott, och därigenom ett väsentligt tillskott till diskussionen av denna fråga. Eftersom Karlsson endast jämför med en idealtyp och inte

Tabell 1. Dahls begrepp, Karlssons indikatorer och demokratin i EU.

Dahls begrepp	Karlssons indikatorer	Demokratin i EU
Control over the agenda	i. Degree of indirect agenda control	-
	ii. Distribution of indirect agenda control	--
	iii. Possibilities to retrieve delegated authority	-
Deliberation	iv. Access to information	-
	v. Existence of a public sphere	-
Participation	vi. Responsiveness of intermediaries	-
	vii. Effectiveness of intermediaries	0
	viii. Distribution of access to intermediaries	--
Voting equality	ix. Equal representation	-
	x. Accountability	-
Inclusion	xi. Conditions for citizenship	0

Anm. "Deliberation" hos Karlsson motsvarar "enlightened understanding" hos Dahl. Karlsson skattar demokratin i EU på en skala från ++ ("very satisfactory") till -- ("very unsatisfactory").

Källa: Karlsson (2001: 102)

ens antydningssvis med andra reellt existerande politiska system som t.ex. det mellanstatliga OECD eller det substatliga Stockholms läns landsting,⁵ har han ingenting att säga om i vad mån som EU:s demokratiska brister är EU-specifika; man anar en implicit idyllisering av exempelvis ansvarsutkrävandet under mellanstatlighet och av den offentliga sfären inom länder. Att det finns problem med demokratin i EU är likväl uppenbart.

Karlssons analys är grundlig och systematisk, men vissa frågor finns att ställa.

Demokrati och effektivitet

Effektivitet lyser med sin frånvaro bland Karlssons indikatorer—lyser, därför att avhandlingen i högsta grad handlar om demokratins effektivitetsproblem. I den globaliseringsdebatt Karlsson säger sig utgå från är politikens förlorade effektivitet huvudfrågan: "globalisation means a transfer of power from the political to the economic sphere, from politicians and representatives of the people to the actors on the financial markets" (14). Effektivitet är till yttermera visso ett av Karlssons huvudkriterier för utvärdering av förslag till åtgärder med anledning av det demokratiska underskottet: "The political system should have a problem-solving capacity sufficient for protecting the basic rights of the citizens and promoting favourable conditions for economic development" (258). Detta ser Karlsson som varken mer eller mindre än en av "the key normative principles of liberal-democratic thought" (259). Tydligt anser han, som andra demokrater, att det är problematiskt om gapet ökar mellan medborgarnas preferenser och det som går att åstadkomma med politiska beslut. Likväl avvisar han med emfas att effektivitet skulle ha något med demokratibegreppet att göra.

I avhandlingen finns främst två argument för att hålla denna "key normative principle of liberal-democratic thought" utanför begreppet demokrati. Intet av dem är övertygande.

Karlssons ena argument är att hänvisa till gängse språkbruk, enligt vilket demokrati skulle vara "government by the people" i motsats till "government for the people". Detta gör det en-

ligt Karlsson olämpligt att i definitionen av demokrati inrymma det politiska systemets förmåga att lösa problem (33). Nu är hänvisningar till vad som skulle vara allmänt vedertaget alltid vanskliga, och Karlssons är lika obestyrkta som andras brukar vara. För min del har jag intrycket att den statsvetenskapliga begreppstraditionen är motsägelsefull. Vi kan gå till Robert Dahl himself: Dahl skriver att "substantive democracy ... can be a descriptive label for what is in fact a dictatorship" men på ett annat ställe i samma bok att transformationen från stadsstat till nationalstat "[enhanced] the capacity of citizens to govern themselves" (Dahl 1989: 163 resp. 30). Även de som i ortodox nit hävdar att demokrati bara är en fråga om procedurer och inte har med effektivitet att göra kan ha svårt att skiljas från uppfattningen att det är bra från demokratisk synpunkt om demokratiska procedurer leder till någonting.

Karlssons andra argument är målkonflikten mellan demokrati och effektivitet. Att denna målkonflikt görs så tydlig och behandlas så ingående är en av avhandlingens främsta förtjänster. Det är emellertid svårt att se varför detta skulle ha varit svårare att göra, om möjligheterna att omsätta medborgarnas preferenser i praktiken hade ingått i batteriet av demokratikriterier, dvs i avhandlingens analysschema. Det är gott om mångdimensionella begrepp både i det politiska och i det samhällsvetenskapliga språket; spänningar mellan olika dimensioner av samma begrepp är statsvetenskaplig vardagsvara; inte heller Karlssons elva indikatorer har ett konfliktfritt förhållande till varandra; något analysproblem kan jag inte se i detta. Diskursiv determinism tror jag inte på, allra minst när det gäller en så genomträngande analys som Karlssons.

Ett argument jag skulle ha haft större förståelse för är normativt. Att hävda att något ingår i demokratibegreppet är att ge det särskild dignitet och prioritet (jfr analysen av säkerhetsbegreppet i Wæver 1997). Om man anser demokratisk procedur vara viktigare än uppnåendet av önskade resultat, är detta ett argument för ett effektivitetsfritt demokratibegrepp. Karlssons uppfattning är emellertid den motsatta. Han avvisar att ge proceduren prioritet; enligt honom är det nödvändigt att göra en avvägning mellan ef-

fektivitet och demokrati; dessa är i hans analys mer eller mindre likvärdiga "key normative principles of liberal-democratic thought". Varför då inte inkludera alla bedömningskriterierna i analys-schemat och inte bara de flesta?

Indikatorerna

Nu till det som faktiskt ingår i Karlssons analys-schema. På några punkter aktualiseras statsvetenskapliga begreppsproblem som blir tydliga i och med att Karlsson på ett förtjänstfullt sätt försöker ge de begrepp vi svänger oss med ett konkret innehåll.

Den politiska agendan. "Kontroll över agendan" definierar Karlsson med hänvisning till Dahl som kontroll över "decisions to place a given matter on the agenda", "the power to decide what belongs on the agenda" etc (47).⁶ Begreppet undergår emellertid glidningar.

En går från kontroll över agendan till kontroll över besluten om det som står på agendan. Kommissionens initiativrätt är ett ovanligt klart exempel på det förra. När Karlsson går över till ECJ och ECB ändras emellertid formuleringarna: nu handlar det om "the authority to make binding decisions" (55). I vilken mening utövar dessa organ kontroll över EU:s agenda? Är det inte väl så rimligt att hävda, att deras agendor har fastställts av medlemsstaterna, rådet och i viss mån kommissionen och att den befogenhet de givits är att fatta beslut i de ärenden andra uppdragit åt dem att handlägga?

En annan glidning går från formellt till reellt. Det hela börjar med ett principresonemang, enligt vilket det är fråga om en rättighet och inte om någonting faktiskt. Detta understryks med en hänvisning till distinktionen mellan suveränitet och autonomi: agenda-kontroll är en fråga om suveränitet, om en rättighet, och inte om "mastery over one's fate", "capacity to pursue one's policy preferences" etc. (45). Sedan dröjer det emellertid inte många sidor förrän det formella övergår i det reella ("to what degree are the members of the demos able to exercise ... control... ", 50). Detta leder i sin tur över i ett praktiskt-politiskt resonemang om förväntade svårigheter att mobilisera tillräckligt stöd för det ena eller andra. Intrycket av glidning eller obe-

stämdhet stärks av Karlssons tendens att använda "control", "power" och "authority" som synonymier även i detta avsnitt, i vilket distinktionen mellan formellt och reellt tillmätts särskild vikt.

Karlssons undersökning belyser hur oklart det är vad som egentligen menas med att en fråga står eller inte står på den mångomtalade "agendan" och vad som menas med "kontroll" över detta.

Den offentliga sfären. Karlsson anser sig kunna visa att det finns "certain signs of an emerging public sphere at the European level" men att ännu så länge "arenas for public discussion are largely absent within the EU" (74). Denna bedömning står och faller med två otillräckligt diskuterade begreppsproblem.⁷

En oklarhet har att göra med den enskilda medborgarens roll i sammanhanget. Enligt Karlssons definition gäller om en offentlig sfär att den "provides forums for discussion which are open to everyone" (63). Frågan är vad som menas med "open": är det nödvändigt att alla kan delta aktivt i det offentliga samtalet, eller är det tillräckligt om alla har möjlighet att lyssna? I ett sammanhang fäster Karlsson vikt vid att europeiska medier endast ger utrymme för "an elite conversation" och inte utgör "an arena for public discussion" (71). I ett annat sammanhang anser han det vara tillräckligt med "forums for public debate open to various representatives of the public and opportunities for the public to gain access to these discussions" (184). Båda tolkningarna kan försvaras, men knappast båda på en gång.

En ytterligare fråga gäller vad som skall räknas till den "europeiska" offentliga sfären. Karlsson hävdar visserligen att språkskillnader är oviktiga men anser ändå att nationella arenor är irrelevanta, detta därför att både information och debatt är nationellt snedvridna i sådana fall. Tesen om nationell snedvridning borde ha be-lagts; klichéartade påståenden platsar inte i en doktorsavhandling. Framför allt: det är på intet sätt självklart att debatter om europeiska frågor inom enskilda EU-länder är irrelevanta för frågan om demokratin i EU.

Dessa för den empiriska slutsatsen avgörande begreppsfrågor hade förtjänat en mera djupgå-

ende diskussion i avhandlingen. Om inte annat kunde man ha begärt en mera ambitiös litteraturanknytning, t.ex. till den masskommunikationslitteratur som vuxit fram i Habermas' fotspar och som omfattar mer än den i avhandlingen citerade uppsatsen av Schlesinger.⁸ Det är dock inte säkert att detta hjälpt. Kanske bör idén om den offentliga sfären räknas till samma kategori av tjugiga oklarheter som idén om den politiska agendan.

Participation. Även i fråga om denna indikator vacklar Karlsson mellan möjligheter och realiteter. Å ena sidan: participationskravet innebär att medborgarna skall ha möjlighet att uttrycka sina preferenser men inte att de faktiskt skall kunna påverka beslutsfattandet (78). Å andra sidan: "we are searching for adequate opportunities not just to express our preferences, but also to have them taken into account" (77); vi behöver undersöka partiers och organisationers förmåga "to influence decision-makers effectively" (78, kurs. i orig.). Det som skapar svårigheter är det demokratiteoretiskt viktiga begreppet indirekt participation. På denna punkt, liksom på de föregående, gäller att Karlsson ställer relevanta frågor och har väsentligheter att säga utan att fullt ut lyckas med det begreppsliga finlret.

Lika röstvikt. Karlssons uppfattning att "voting equality" i Dahls mening saknas i EU aktualiserar ännu ett begreppsproblem av principiell räckvidd. Karlsson tar för givet att det strider mot demokratins principer att mandatet i Europaparlamentet och rösterna i ministerrådet motsvarar olika många medborgare i EU:s olika medlemsländer. Nu är det ju utmärkande för såväl federala som mellanstatliga system att mindre enheter är överrepresenterade i förhållande till större. Är det rimligt att hävda, att allt annat än enhetsstaten representerar ett demokratiskt underskott? Är detta så självklart att diskussion är obehövlig? I varje fall på den senare frågan kan svaret knappast vara ja. Om Karlsson varit mera intresserad av det förhållandet att EU är en organisation av stater och inte av individer, hade han förmodligen lockats att argumentera för sin kategoriska tolkning av principen om "voting equality".

Legitimitetskrisen

Karlsson erinrar om att EU alltsedan Maastrichtprocessen ansetts befinna sig i en legitimitetskris. Han väljer att definiera legitimitet som "broad societal acceptance", dvs som en fråga om den allmänna opinionens inställning. Som indikator använder han svaren på vissa Eurobarometerfrågor, främst avseende stödet för det egna landets medlemskap. Det folkliga stödet för EU visar sig ha varit alltför stort för att man skall kunna tala om en legitimitetskris, men en vikande tendens på 1990-talet ger enligt Karlsson skäl till oro. Andra attitydvariabler relateras till legitimitetsindikatorerna i en regressionsanalys som, alltjämt enligt Karlsson, visar att stödet för EU i första hand beror på värderingen av vad medlemskapet givit, i andra hand på uppfattningen om demokratin i EU och på förtroendet för EU:s institutioner.

Även här slås jag av vad som allt tydligare framstår som Christer Karlssons blinda fläck: bortdefinierandet av det som sammanhänger med att EU är en sammanslutning av stater. Att stödet för EU, ehuru betydande i unionen som helhet, varierar dramatiskt mellan medlemsstaterna påverkar inte hans bedömning av organisationens legitimitet; inte med en stavelse antyder han att det kan diskuteras hur regional variation skall hanteras, när man bedömer legitimiteten hos ett territoriellt politiskt system. Vidare: en mycket plausibel förklaringsfaktor saknas i regressionsanalysen, nämligen upplevelsen av nationell respektive europeisk identitet, detta standardinslag i Eurobarometrarna; det är en så uppenbar tanke att det kan finnas ett samband mellan nationalism i skilda meningar och inställningen till EU att det är påfallande att Karlsson inte ens ställer frågan.

Huvudresultatet torde dock stå sig: huruvida medlemskapet i EU anses ha gett konkret utdelning är av betydelse för organisationens legitimitet, men det är även den utsträckning i vilken organisationen uppfattas som demokratisk. Legitimitet förutsätter både demokrati och effektivitet – denna insikt ligger till grund för den normativa diskussion som upptar senare delen av avhandlingen.

De sex optionerna

Karlsson ägnar två femtedelar av sin avhandling åt en kritisk granskning av sex förhållningssätt till demokratin i EU, vilka han systematiserar så här:

1. Försvar av status quo
 - 1a. Det demokratiska underskottet bör bevaras: Giandomenico Majone
 - 1b. Det demokratiska underskottet bör avväpnas: Fritz Scharpf
 - 1c. Det demokratiska underskottet bör kompenseras: den tyska författningsdomstolen
2. Demokratisering
 - 2a. Kompetitiv demokrati: Altiero Spinelli/Europaparlamentet
 - 2b. Partecipatorisk demokrati: Heidrun Abromeit
 - 2c. Deliberativ supranationalism: Christan Joerges & Jürgen Neyher

Karlsson ägnar flera sidor åt att reda ut varför han har valt att fördjupa sig i just dessa texter. Det kan inte hjälpas att man lägger märke till hur olika karaktär de har: ett politiskt dokument (Spinelli/EP), ett beslut av en författningsdomstol, några vetenskapliga skrifter; politiker, jurister och samhällsvetare har trots allt olika syften och är professionellt deformerade på olika sätt. Några av de villebråd Karlsson valt ut åt sig framstår f.ö. som skäligen enkla att nedgöra: *das Bundesverfassungsgericht* är storvilt och Majone omtalad nog för att vara värd att kasta sig över, men idéerna att lösa EU:s demokratiska underskottsproblem med hjälp av en dramatisk ökad vetorätt (Abromeit) eller en reformerad kommittologi (Joerges & Neyher) är litet väl speciella för att vara värda frontalattacker.

Detta hindrar inte Karlssons påtagligt energiska granskning från att ha mycket att ge den som vill fundera över EU:s framtid. Granskningen för Karlsson in på centrala politiskt-teoretiska frågor som majoritär vs. icke-majoritär demokrati, den kompetitiva demokratimodellens begränsningar, förhållandet mellan demokrati och kollektiv identitet samt grunderna för deliberativ demokrati. Hans sammanfattande slutsats är (a) att status quo-ståndpunkterna har bräcklig grund i demokratiska principer, (b) att emeller-

tid intet av demokratiseringsförslagen gör den avvägning mellan demokrati och effektivitet som är nödvändig samt (c) att status quo-ståndpunkterna överdriver betydelsen av att det saknas en europeisk identitet samtidigt som demokratiseringsförslagen underskattar denna.

Bredden och djupet i denna analys imponerar. Här finns mycket att instämma i och mycket att diskutera, men jag får nöja mig med ett par allmänna reflexioner.

Karlssons diagnos och andras behandlingsförslag

Logiken i avhandlingen är att först diagnosticera EU:s demokratiska underskottsproblem och sedan diskutera optioner "for addressing the democratic deficit" (16-17). Det blir emellertid genast uppenbart att de sex förhållningssätt som Karlsson valt att granska utgår från en annan problemdefinition än han själv. Det är bara delvis sant att de optioner som diskuteras i senare delen av avhandlingen avser det demokratiska underskottet i den mening detta uttryck har i första delen.

I själva verket avser Karlssons kritik av de sex förhållningssätten till väsentlig del den demokratisyn från vilken dessa utgår. Den ena debattören efter den andra kritiserar för att ha en demokratisyn som skiljer sig från Karlssons. Främst gäller detta Majone. Karlsson ägnar flera sidor åt att visa hur egendomlig Majones demokratisyn är, ifrågasätter om denna alls kan kallas demokratisk ("sham democracy", 155) och går så långt som till att beskylla Majone för att vara ute efter övertalningseffekter med retorik om icke-majoritetsdemokrati (156), något som ter sig väl grovt i en akademisk avhandling. Hur kan, frågar sig Karlssons läsare, en person som så uppenbart sysslar med något annat än demokrati i Karlssons mening ha något att tillföra diskussionen om vad man skall göra åt det som Karlsson ser som ett demokratiskt underskott?

Majone är inte det enda exemplet, bara det tydligaste. Karlsson tror inte på icke-majoritetsdemokrati à la Majone, det blir klart och tydligt, men han tror inte heller på direkt deltagardemokrati och kritiserar även den kompetitiva demokratimodellen. Det meningsfulla i att kritisera ett

antal behandlingsförslag för att avse andra krämpor än den man själv diagnosticerat kan diskuteras.

Svagt underbyggda argument

Karlssons empiriska argument mot de förhållningssätt han diskuterar är inte alltid så välgrundade som man skulle ha önskat. Det är en sak att kritisera en tes för att vara dåligt underbyggd; det är en annan att själv framföra en svagt underbyggd motsatt tes. Karlssons tonfall kunde i några fall ha varit lägre. Avhandlingen hade vunnit på att analysen inriktats på problematisering i stället för på tesdrivning.

Det viktigaste exemplet gäller förhållandet mellan politiska institutioner och kollektiv identitet,⁹ denna för den internationaliserade demokratis framtid avgörande fråga. Karlsson kritiserar Scharpfs uppfattning att frånvaron av europeisk identitet gör "input legitimacy" omöjlig på europeisk nivå för att vara otillräckligt underbyggd, och han ger sig på tal om den tyska författningsdomstolen in på en detaljerad kritik av den välkända icke-demosten. Han nöjer sig emellertid inte med att hävda att denna tes är obestyrt utan driver uppfattningen att det mellan identiteter och institutioner råder växelverkan. Identiteter, hävdar han med viss skärpa, är inte statiska utan påverkas i hög grad ("heavily") av det politiska systemets organisation (187). De är lika mycket resultat av demokratisk praktik som villkor för en dylik (180). Icke-demostenes anhängare "feltolkar" hela saken (187). I själva verket är det troligare att demokratisering leder till kollektiv identitet än att sådan föregår demokratisering (266).¹⁰ Visst har Karlsson rätt i att det finns grund för skepsis gentemot den av många – även Dahl – hävdade tesen att demokrati till följd av brist på identitet inte kan fungera på internationell nivå; hans ifrågasättande av denna tes är välgörande. Grunden för Karlssons egen tes om växelverkan är emellertid också svag. Vi har här en av de stora frågeställningarna i dagens statsvetenskap och inte något som kan avgöras på en kafferast.¹¹

Ett annat exempel gäller förhållandet mellan transparens och diplomati, en välkänd fråga för den som intresserat sig för förhållandet mellan

inre demokrati och yttre förhandling, och en klassiker i litteraturen om utrikespolitik. Jag kan inte finna någon grund, varken i avhandlingen eller eljest, för Karlssons påstående att "the EU has taken the practice of secret diplomacy too far" och att "secrecy seems exaggerated as a precondition for decision-making efficiency" (276). Karlsson gläntar på den förhandlingsteoretiska dörren men öppnar den inte. Det är liksom då det gäller icke-demostenes fråga om common sense-mässig spekulation snarare än om ett välgrundat argument.

Karlssons djärvhet är stimulerande, men på några punkter har han tagit ut svängarna väl mycket.

Karlssons åtgärds paket

Efter att först ha diagnostiserat EU:s demokrati- och legitimitetsproblem och sedan ha granskat sex inlägg i debatten om dessa ting lägger Karlsson till sist fram sitt eget reformprogram. Han betecknar detta som "demokratisk pragmatism", därmed påminnande om att inte heller statsvetenskapliga avhandlingsförfattare behöver vara främmande för persuasivt språk. Det pragmatiska ligger enligt Karlsson i att han (a) gör avvägningar mellan demokrati och andra mål, (b) tar hänsyn till de samhällsligga förutsättningar som krävs för att demokratiseringsreformer skall lyckas och (c) är inkrementell. Åtgärds paketet har sex komponenter: man bör enligt Karlsson

1. Säkerställa allmänhetens rätt att ta del av EU-dokument
2. Tvinga ministerrådet att agera öppet
3. Stärka EU-ombudsmannens ställning
4. Ge EP rätt att välja kommissionens ordförande
5. Ge EP rätt att avsätta ("censure") enskilda kommissionärer
6. Ändra reglerna för valen till EP.

Det mest intressanta med denna del av avhandlingen – själva reformförslagen är ganska banala – är analysen av avvägningen mellan demokrati och effektivitet, det senare enligt Karlsson utan relevans för demokratin men av betydelse för le-

gitimiteten. Karlsson gör en intressant distinktion mellan effektivitet i skilda meningar och lyckas göra det troligt att åtgärder som befrämjar demokratin kan förmodas vara problematiska för beslutsförmågan men inte för möjligheterna till framgångsrik implementering. Detta för en viktig diskussion framåt.

En avvägningsfråga som däremot inte berörs med ett ord – den blinda fläcken ännu en gång – är den mellan EU-demokrati och nationell självständighet. Det går att argumentera för att nationell självständighet är ett värde jämförbart med demokrati och effektivitet och att man därför även härvidlag måste göra en tydlig avvägning, om man vill göra anspråk på att vara pragmatisk i Karlssons mening. I alla händelser kan man förmoda, att frågan om det nationella har betydelse för EU:s legitimitet och att det därför kan finnas en spänning mellan strävan till legitimitet och strävan till demokrati. Detta gäller även sådana demokratiseringsförslag som den i detta hänseende försiktige Karlsson ställer sig bakom.

Slutord

Jag återvänder till utgångspunkten. Den vetenskapliga diskussionen, denna för forskarsamhället avgörande institution, är till sin natur kritiskt granskande, men allt är inte värt att granska – inte det löst framkastade, inte det som är så garderat att föga blir kvar, inte heller det som bara gör anspråk på att vara ett perspektiv el.dyl. Karlsson hör till dem som har något viktigt, bestämt och genomarbetat att säga och som därför är värt att granska. Den som funderar över demokratin i EU utan att ta del av denna stimulerande och innehållsrika avhandling gör sig själv en otjänst. För egen del kan jag konstatera att en bok jag nyligen skrivit om den internationaliserade nationalstaten hade blivit bättre, om jag kunnat läsa Karlssons avhandling innan det blivit för sent.

Kjell Goldmann

Noter

1. Denna anmälan bygger på fakultetsoppositionen vid disputationen i Uppsala den 5 juni 2001.
2. Ett exempel på den växande litteraturen om litteraturen om globalisering är Göran Therborns bidrag till ett år 2000 utgivet specialnummer av *International Sociology* (Therborn 2000). Ett annat är Held och McGraw (2000: 1-45). För en kommentar till begreppets skiftande innebörd se Goldmann, Hanerz och Westin (2000: 10-12).
3. Referenser inom parentes avser sidor i Karlssons avhandling.
4. Karlsson avvisar energiskt uppfattningen att EU skulle vara *sui generis* och alltså omöjligt att jämföra med andra politiska institutioner. Detta är emellertid en annan fråga. Att två institutioner kan jämföras med varandra på samma villkor, t.ex. med avseende på graden av demokrati, är en sak, att dra slutsatser om demokratiseringens möjligheter i det ena systemet på grundval av ett studium av det andra är en annan.
5. Det förra exemplet är inspirerat av ett grupparbete av magisterstudenter om OECD:s demokratiska underskottsproblem. Det senare har sitt ursprung i mina svårigheter att, i egenskap av hårt prövad kollektivtrafikant, avgöra hur jag skall bära mig åt för att i nästa landstingsval ställa de ansvariga till ansvar.
6. Den av Karlsson citerade formuleringen av Dahl ("the exclusive opportunity to decide *how* matters are to be placed on the agenda of matters that are to be decided by means of the democratic process", 45, kurs. här) har dock en annan innebörd.
7. Förhållandet beskrivs i mindre skeptiska ordalag, när Karlsson senare i avhandlingen söker krossa tesen att frånvaron av ett gemensamt språk skulle vara ett problem (183-84).
8. Till det som varit värt uppmärksamhet hör inte bara en del av Schlesingers många övriga skrifter i ämnet utan också t.ex. Dahlgren (1995) och Price (1995).
9. Jag använder här den terminologi jag vant mig vid. Karlsson uttrycker tanken som en fråga om förhållandet mellan identitet och demos.
10. I ett sammanhang hävdar Karlsson dock att båda tolkningarna är lika spekulativa (190).
11. I sakfrågan har jag ungefär samma uppfattning som Karlsson; det är trevligt att läsa en framställning vars författare på en mycket viktig punkt kommit till samma resultat som man själv. Skillnaden är att det som för Karlsson är en tämligen uppenbar sanning för mig är en hypotes som behöver differentieras och

sedan prövas (Goldmann 2001: 167-72). Om behovet av differentiering se särskilt Züm (2000).

Referenser

- Dahl, R. A., 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven/London: Yale University Press.
- Dahlgren, P., 1995. *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE.
- Goldmann, K., 2001. *Transforming the European Nation-State: Dynamics of Internationalization*. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE.
- Goldmann, K., Hannerz, U., och Westin, C., red, 2000. *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*. London/New York: Routledge.
- Held, D. – McGraw, A., red., 2000. *The Global Transformations Reader*. Cambridge: Polity Press.
- Karlsson, C., 2001. *Democracy, Legitimacy and the European Union*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Price, M. E., 1995. *Television, the Public Sphere, and National Identity*. Oxford: Clarendon Press.
- Therborn, G., 2000. Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance. *International Sociology* 15, 151-179.
- Wæver, O., 1997. *Concepts of Security*. Copenhagen: Institute of Political Science, University of Copenhagen.
- Züm, M., 2000. Democratic Governance Beyond the Nation-State. *European Journal of International Relations*, 6, 183-221.

KARIN BÄCKSTRAND: *What Can Nature Withstand? Science, Politics and Discourses in Transboundary Air Pollution Diplomacy*. Lund Political Studies 116. Department of Political Science. Lund University.

Under de senaste åren har ett flertal svenska akademiska avhandlingar i ämnet statskunskap analyserat internationella miljöförhandlingar. Per Larsson genomförde en studie om tillkomsten av LRTAP-regimen (Long-Range Transboundary Air Pollution) i Europa. Elisabeth Corell tog sig an förhandlingarna om ökenspridning och Berndt Brikell behandlade den framväxande diskursen i förhandlingarna om den internationella handeln med miljöfarligt avfall

(hazardous waste) (Larsson, 1996; Corell, 1999; Brikell, 2000). En återkommande fråga i dessa undersökningar är vilken roll som det internationella forskarsamhället spelat. Även i andra länder har denna problemställning uppmärksamats allt mer och gett upphov till en särskild analysinriktning, idéerna om så kallade *epistemic communities* som viktiga drivkrafter i de internationella miljöförhandlingarna (Haas, 1989). Dessa "kunskapssamfund" anses vara sammansatta av inflytelserika representanter för det internationella forskarsamhället men inbegriper också beslutsfattare från internationella organisationer och nationella förvaltningar.

Även Karin Bäckstrand (nedan kallad KB) behandlar i sin doktorsavhandling *What can nature withstand?* vetenskapens roll i, som hon uttrycker det, den "internationella diplomatin" rörande gränsoverskridande luftföroreningar. KB har en mer omvälvande ambition än Larsson, Corell och Brikell. Hon utmanar på ett genomtänkt och konstruktivt sätt vedertagna perspektiv på vetenskapens roll i det slag av policy-processer som hennes avhandling berör, internationella förhandlingar. KB:s undersökning är därför i stor utsträckning en intresseväckande uppgörelse med föreställningarna inte bara om "epistemic communities" utan egentligen om hela det traditionella sättet att se på hur internationella regimer växer fram.

Syften och ämnesval

Analysen i KB:s avhandling vägleds av en målhierarki (sid. 21). *Det övergripande syftet* anges vara att förbättra vår förståelse av vilken roll som den vetenskapliga expertisen (scientific expertise) spelar i internationella miljöförhandlingar. För att uppnå detta huvudsyfte formuleras två mer operativa sub-mål. Det ena beskrivs som *teoretiskt*: "to advance a discursive framework for analyzing the interplay between discourses, practices and actors and to combine this with a constructivist account of the science-politics interface" (sid 21). *Det empiriska målet* är "... to analyze the role of scientific expertise in the evolution of and consolidation of science-based policy discourses in transboundary air pollution diplomacy". Därtill kommer ytterliga-

re en uttalad intention, som dock åtminstone delvis glider litet utanför det övergripande syftet. Således kungör KB att undersökningen "... considers some work in green political thought that critically reflects upon the increased reliance on expert systems and regulatory science in environmental policy making". Avsnittet i avhandlingen där denna målsättning hanteras (kap. 8. *Ecological modernization: ecofeminism, reflexive modernization and postmodern cultural critique*) faller litet vid sidan av den övriga avhandlingen och hade därför mycket väl kunnat utelämnas.

En utgångspunkt för syftesbeskrivningen är den särställning som KB, med många andra, uppfattar att vetenskapen har i det internationella miljösamarbetet. KB:s formulering är att miljön till skillnad från exempelvis ekonomiska intressen inte kan företräda sig själv i förhandlingar och andra slag av policy-processer. Vetenskapen har därför axlat uppgiften att uppträda som ombudsman för miljön. Detta har präglat den allmänna uppläggnings av internationella miljöförhandlingar, vilka därför kommit att influeras av en vetenskaplig ansats som inte på samma sätt utvecklats på andra sakområden. Det är angeläget att förstå vad den speciella vetenskapliga inriktningen innebär, vilka möjligheter och svårigheter som den representerar. Det är därför olyckligt, menar KB, att de vanligaste analysansatserna inte ställer de rätta frågorna.

KB:s kritik mot de traditionella IR-perspektiven är hård och bygger på en bred argumentation. Anmärkningarna hänför sig särskilt till tre teoribildningar avseende *regimbildning, internationella förhandlingar och "epistemic communities"*.

Teorierna om internationella regimer är, påpekar KB, ett utflöde av en bredare teoriströmning, den neoliberala institutionalismen vars grundläggande premisser de därför delar. Hit hör föreställningarna om den internationella anarkin, staten uppfattad som enhetlig aktör och en stark fokus på de mellanstatliga relationerna. KB ansluter sig till kritikerna av detta analysperspektiv. Detta är alltför statscentrerat och undantränger transnationella – icke-statliga – relationer mellan nationerna. Andra angreppspunkter rör den rationalistiska synen på hur regimer fun-

gerar. Framför allt ifrågasätter KB den grundläggande positivistiska epistemologin.

Också litteraturen om internationella miljöförhandlingar har enligt KB allvarliga begränsningar. Visserligen har en rad forskare påpekat vetenskapens speciella betydelse i miljöförhandlingarna. Men perspektivet är alltför snävt. Det antas att intressen representerar den avgörande drivande kraften i förhandlingsprocessen. Det tas inte hänsyn till hur miljöfrågornas egna inneboende egenskaper påverkar vad som händer i förhandlingen. Forskarna snarare än vetenskapen ställs i centrum, vilket beskär synfältet. Ett flertal förhandlingsforskare betonar att vetenskapspersoner huvudsakligen endast deltar i förhandlingsprocessens inlednings- respektive avslutningsskede. Detta är också en felaktig begränsning. Ambitionen måste vara att försöka förstå vetenskapens roll under hela förhandlingsförloppet. Den vetenskapliga kunskapen betraktas vanligen, menar KB, som ett slags "råämne" till de beslut – internationella överenskommelser – vilka byggs upp i förhandlingsprocessen. Men det klargörs inte hur detta råämne faktiskt används. Det behövs, menar KB, ett helt och hållet annorlunda synsätt, vilket analytiskt kan fånga in hur vetenskaplig kunskap faktiskt förs in i förhandlingsprocessen. Den politiska aspekten av den vetenskapliga bedömningen måste tydliggöras. Detta, hävdar KB, klarar inte den traditionella förhandlingsteorin.

Teorin om kunskapssamfundet (epistemic communities) utgör, vidgår KB, ett steg i rätt riktning när det gäller att komma till rätta med den neoliberala institutionalismens tillkortakommanden vad avser förklaringar av vetenskapens roll i internationella förhandlingar. Ett kunskapssamfund kan driva på en förhandling genom att påvisa kritiska orsakssammanhang (t ex "utsläpp av vissa partiklar ger skadliga miljöeffekter"). Det kan definiera intressen i termer av kunskap ("de skadliga utsläppen måste begränsas därför att ..."). Framför allt är kunskapssamfundet det instrument för inläring i såväl nationella som internationella organisationer som saknas i regim- och förhandlingslitteraturen. Icke desto mindre är även idén om kunskapssamfund otillräcklig för att klargöra vetenskapens roll i förhandlingar. En svaghet är att det

snarare är forskarna som individer, och inte vetenskapen, som ställs i centrum. Ett annat problem är att uppbyggnaden av vetenskaplig konsensus särskiljs från de processer, bl a internationella förhandlingar, där miljöpolitiken utformas.

KB:s sammanfattande slutsats från utvärderingen av litteraturen om regimer, förhandlingar och internationella kunskapssamfund, är att denna inte utgör en godtagbar grund för en utvärdering av förhållandet mellan vetenskaplig kunskap och internationella förhandlingar. Nya infallsvinklar och perspektiv måste prövas, vilket är avsikten med KB:s forskningsstrategi.

Forskningsstrategin

Utgångspunkten för forskningsstrategin i *What can nature withstand?* är en strävan att undvika de största svagheterna i hur den traditionella litteraturen om regimer, förhandlingar och kunskapssamfund ser på förhållandet mellan vetenskap och politikutformning. Detta innebär framför allt (1.) att undvika att uppfatta vetenskap som varande monolitisk; (2.) att kunna fånga in det komplicerade samspelet mellan vetenskap och politik (3.) att avvisa den traditionella uppfattningen att det endast är vetenskaplig konsensus som kan påverka politiken; (4.) att undvika den aktörsorienterade ontologi som kännetecknar litteraturen om regimer och kunskapssamfund; att således skifta fokus från forskare till vetenskap.

KB:s forskningsstrategiska lösning är en diskursanalys i post-positivistisk anda. I enlighet med Hajers definition ser KB en diskurs som "... a specific ensemble of ideas, concepts and categorizations that are reproduced and transformed into particular practices and through which meaning is given to the physical and social realities" (Hajer, 1995). Med hjälp av detta perspektiv kan analysens fokus flyttas från aktörerna till det KB kallar "ramverk med mening" (frameworks of meaning). Diskursanalysen tillhandahåller ett synsätt på makt och inflytande som inte är kopplat till aktörer och deras manipulationer. Makten finns i diskursen eftersom den påverkar människors sätt att tänka, deras beteende och ytterst också deras identitet. Dis-

kursanalysen undviker den missvisande uppspjälkning som den traditionella IR-teorin gör mellan å ena sidan idéer, trossatser och kunskap och å andra sidan resursbaserad makt och intressen.

KB beskriver sin undersökning som en explorativ fallstudie. Det empiriska fallet är förhandlingarna rörande gränsöverskridande luftföroreningar i Europa. När dessa en gång inleddes vid mitten av 1970-talet berördes endast svaveldioxid. Därefter har agendan stegvis vidgats och blivit allt mer komplicerad. KB behandlar särskilt förhandlingarna om 1999 års Göteborgsprotokoll, som förutom svavlet gällde tre andra grupper av pollutanter, ammoniak, kväveoxider och flyktiga organiska föreningar, s k VOCs (volatile organic compounds) och deras olika typer av skadliga effekter; försurning, övergödning, hälsoproblem, korrosion och skördeförluster. KB menar att det studerade fallet kan tjänstgöra som en metafor för att förstå en rad liknande fall. Grundmetodikerna i fallstudien är att låta analysen återkommande röra sig fram och tillbaka mellan den övergripande teoridiskussionen och den empiriska undersökningen. Detta tillvägagångssätt kan inte användas för att pröva hypoteser, vilket ju inte heller är KB:s avsikt. Syftet är i stället att "... advance an informed argument for why certain theoretical approaches are more adequate in answering the research problem".

En grundläggande och innovativ byggsten i KB:s analyschema är hennes teoretiska analys som strävar efter att avveckla synen på vetenskap som varande monolitisk. Nyckeln till denna ansats är hennes till svenska svåröversättliga begrepp "regulatory science"; *reglerande vetenskap*. Detta hänför sig till en innovativ hypotes om sambanden mellan vetenskap och policy. Hypotesen tar avstånd från det hävdvunna sättet att se vetenskap och policy som två separata sfärer. *Reglerande vetenskap* utvecklas i en zon vilken täcker en del av bägge dessa sfärer, policy respektive vetenskap, som i detta sammanhang kan vara såväl grundforskning som tillämpad forskning. Reglerande vetenskap skapas genom aktiviteter vilka är gemensamma för forskare och beslutsfattare.

Undersökningens genomförande och resultat

Den gedigna redogörelsen för syften, teoretiska utgångspunkter, forskningsstrategin, metoder och källmaterial kräver i det närmaste ett hundra sidor text. Fallstudien inleds med en kompetent men samtidigt lättläst beskrivning av de olika luftföroreningar som är föremål för de förhandlingar som avhandlingen undersöker. Därefter behandlas undersökningens centrala fråga, nämligen hur det faktiska mötet gick till mellan å ena sidan vetenskap och å andra sidan "policy makers" och diplomater i förhandlingarna om 1999 års Göteborgskonvention. Särskilt uppmärksammar KB den integrerade datamodell som faktiskt användes i förhandlingarna, den s k RAINS-modellen (Regional Acidification Information Simulation). Denna är uppbyggd kring fyra moduler var och en med sin särskilda funktion: Att mäta utsläpp; att hantera bekämpningskostnader; att kartlägga spridningen av utsläpp i atmosfären och, slutligen, att mäta jordens känslighet för nedfall av utsläpp. För att uppskatta denna intuitiva bedömning hade i förhandlingarna utvecklats ett vetenskapligt förhållningssätt som inbegrep en konkret mätansats, nämligen användningen av kritiska påfrestningar (critical loads). Grundmeningen med *kritiska påfrestningar* är "... a quantitative estimate of an exposure to one or more pollutants below which significant harmful effects on specified elements of the ecosystem will not occur according to present knowledge" (sid 131).

Kritiska påfrestningar utgör i avhandlingen korsvägen där det mest analyserade mötet mellan vetenskap och policy-process – förhandlingar – äger rum. En central del av undersökningen är analysen av de olika konkurrerande diskurser som växer fram om de *kritiska påfrestningarna*. De uppfattas som tröskelvärden för nedfall, som riskbedömningar eller som kostnads-/effektivitetsmått på motåtgärder. Den stora empiriska analysen i avhandlingen behandlar hur de integrerade mätningarna och diskurserna om *kritiska påfrestningar* växer fram, kommer till användning och får effekt i de tekniskt mycket komplicerade förhandlingarna om Göteborgsprotokollet.

Avhandlingen har en spännande ansats, är systematiskt genomförd och bygger på en omsorgsfull analys. Intressanta resultat grävs fram som utgör om inte slutgiltiga svar, så dock väl underbyggda kommentarer, till de frågor som ingår i syftbeskrivningen. När läsaren slutgiltigt stänger boken har denne fått djupare insikter och nya idéer om vetenskapens roll i policy-processer. Han eller hon har antagligen också fått nya kunskaper om luftföroreningar, hur dessa bedöms och motverkas samt en detaljerad bild av det internationella spelet bakom tillkomsten av 1999 års Göteborgsprotokoll.

KB visar att diskursanalys i ett konstruktivistiskt perspektiv är ett ändamålsenligt sätt att genomlysna utvecklingen av en internationell förhandling. Detta gäller särskilt när komplicerade miljöfrågor finns på agendan. Mycket av det som sker i förhandlingen kan ses som en kamp mellan konkurrerande diskurser. KB:s användning av diskursanalys i kombination med hennes begrepp *reglerande vetenskap* (regulative science) har öppnat nya dörrar, gett nya perspektiv på vetenskapens roll i internationella förhandlingar. Detta gäller särskilt rollspelet mellan de diskursagenter (discursive agents) – kunskapsproducenterna, kunskapsförmedlarna, kunskapsöverättarna och kunskapsförsäljarna – som medverkade i konstruktionerna av diskurserna rörande *kritiska påfrestningar* (critical loads). KB har rätt när hon hävdar att diskursanalysen har kunnat öppna "analysfönster" som förblivit stängda i traditionellt upplagda regimstudier eller undersökningar av kunskapsfund, epistemic communities.

En stor styrka med KB:s analys är att den skärper i djupet av mycket komplicerade frågor, inte minst utvecklingen och tillämpningen i förhandlingsprocessen av den integrerade dataanalysen av luftföroreningarna och deras konsekvenser samt användningen av instrumentet *kritiska påfrestningar* (critical loads). Fokuseringen på *kritiska påfrestningar* möjliggör en detaljgranskning som i sin tur ger skärpa åt analysen av den övergripande frågan om sambandet mellan vetenskap och politik. Diskursanalysen framstår som ett utmärkt verktyg för att få överblick av den stora komplexiteten i en internationell miljöförhandling.

Diskursanalysens begränsningar

KB tar avstånd från de neoliberala tankegångarna om regimbildning därför att de representerar ett alltför snävt perspektiv. Traditionella föreställningar om intressedriven, resursbaserad aktörsmakt skjuts åt sidan eftersom de leder till missvisande resultat. Emellertid är KB:s maktpostulat kostsamt, eftersom det eliminerar en av förhandlingsprocessens centrala aspekter, konfliktlösning och värdefördelning. I praktiken innebär detta att KB koncentrerar analysen till förhandlingens andra grundläggande dimension, problemlösning och samarbete. En sådan uppdelning är förstås legitim men skapar problem eftersom samarbete och konfliktlösning är så nära kopplade till varandra.

Ett klargörande exempel rör hur innebörden av det i avhandlingen centrala begreppet *kritiska påfrestningar* (critical loads) ska tolkas. *Kritiska påfrestningar* utgör en utmärkt illustration på vad *reglerande vetenskap* (regulative science) innebär. Däremot blir analysen av vilken funktion *kritiska påfrestningar* haft i förhandlingarna om luftföroreningar i Europa förhållandevis allmän och oskarp. Ett utnyttjande av förhandlings- respektive regimteori i kombination med traditionella föreställningar om aktörsmakt hade kunnat precisera och skärpa analysen.

KB:s referenser till förhandlingsteorin är så allmänna att de ger mycket begränsat analytiskt stöd. Hon skiljer endast mellan två faser i den studerade regimbildningsprocessen; *för-förhandlingarna* (prenegotiations) respektive *själva förhandlingarna*, vilka är kopplade till Göteborgskonferensen. Ett mer utvecklat processperspektiv hade kunnat hjälpa till att precisera på vilket sätt, och med vilka operativa syften, som argument, information och vetenskaplig kunskap hanteras under förhandlingens olika utvecklingsstadier. En vanlig processmodell skiljer mellan *för-förhandlingar* (överenskommelse att starta överläggningar), *agendans fastställande* (vilka frågor och hur de ska beskrivas), *fastställande av förhandlingsformler* (hur förhandlingarna mot en slutöverenskommelse ska bedrivas), *förhandlingar om detaljer* (tillämpning av förhandlingsformeln) samt den slutgiltiga *överenskommelsen*.

Sett i ett förhandlingsperspektiv hade det varit naturligt att koppla ihop begreppet – eller diskursen om – *kritisk belastning* med konstruktionen av en *formel* i de förhandlingar som ledde fram till Göteborgsprotokollen. Därmed hade det blivit naturligt att söka relatera *kritisk belastning*, RAINS-modellen och andra byggstenar i förhandlingsformeln till förhandlingsstrategier betingade av enskilda aktörers intressen och makt, inkl deras innehav av vetenskaplig kunskap, eller deras förmåga att producera sådant vetande. Vad ville t ex ledande stater i förhandlingen att formeln skulle utträta? KB:s diskursanalys ger tydliga indikationer. Ett intressant resonemang som KB för handlar exempelvis om att *kritisk belastning* innebär en övergång från relativa (en viss procentsats) till absoluta (så mycket marken tål) målsättningar för begränsningar av utsläpp av miljöfarliga substanser. Denna förändring kan ses som ett strategiskifte som skapar nya kriterier för omfattningen av de totala utsläpps begränsningar som skulle fastställas i förhandlingarna, liksom för fördelningen av dessa mellan parterna. KB:s egen diskursanalys antyder – trots att detta tema inte utvecklas – att de aktörer – stater – som deltog i diskussionen om förhandlingsformeln hade intresse av att denna utvecklades i viss riktning och utförde vissa funktioner samt att olika meningar förekom i detta hänseende. Dessutom indikerar diskuragenternas rollspel att de vetenskapspersoner som utvecklade begreppet *kritisk belastning*, och andra delar av förhandlingsformeln, återkommande fick godkännande eller instruktioner från vissa staters representanter i förhandlingen. Det är därför troligt att en analys i ett förhandlingsperspektiv med fokus på aktörer, deras intressen och deras handlingsförmåga – deras maktbas – i den aktuella kontexten hade kunnat fördjupa och nyansera de resultat som diskursanalysen genererat.

Även regimteori hade kunnat användas på liknande sätt som ett komplement till diskursanalysen. Forskare som studerar internationella regimer brukar i allmänhet koncentrera uppmärksamheten på ett av dess byggelement, de formella *reglerna* som fastslås i internationella avtal. En regim har emellertid också andra komponenter nämligen informella regler – normer –

(norms) och en kunskapsbas (principles/consensual knowledge) (Krasner, 1983). Normer och kunskapsbas kan stärka en regim genom att ge legitimitet och förståelse för dess bindande regler. Men såväl normer som kunskapsbas kan också påverka aktörernas handlande helt autonomt. Vad beträffar normerna använder folk-rättsjuristerna begreppet "soft law" för att täcka in denna möjlighet. KB:s egen diskursanalys argumenterar för att kunskap (regime principles) kan fungera som en pådrivande kraft i en förhandling, men utan att pröva olika tänkbara förklaringar.

En intressant frågeställning är t ex på vilket sätt den komplicerade förhandlingslösningen i 1999 års Göteborgsprotokoll betingades av den stegvisa utbyggnaden och institutionaliseringen som tidigare skett av kunskaper om luftföroreningar och hur de ska kunna mätas inom ramen för en expanderande LRTAP-regim. Den problemlösning som ägde rum inom ramen för själva förhandlingarna om Göteborgsprotokollen var i en mening avgörande för att dessa avtal skulle kunna accepteras. Men en annan fråga av avgörande praktisk betydelse för kommande förhandlingar om miljöfrågor med många dimensioner är i vilken utsträckning som komplicerade förhandlingslösningar förutsätter att grundläggande kunskapspremissar stegvis institutionaliseras i en regim. När det gäller luftföroreningarna i Europa finns tydliga indikationer på en sådan stegvis utveckling från LRTAP-Konventionen från 1979 till Göteborgsprotokollen 20 år senare; EMEP-Protokollet 1984, Svavel-protokollet från 1985, Kväve-Protokollet 1988, VOC-Protokollet 1991 och det andra Svavel-Protokollet 1994. Min avsikt är här inte att göra en bedömning av dessa avtal. Poängen i mitt resonemang är att en analysansats som KB avsettligt, men kanske onödigt, avstår ifrån är att använda regimteori, i detta fall särskilt med avseende på kunskapskomponenten, för att utvärdera betydelsen och inflytandet av *en diskurs* under olika utvecklingsstadier.

Kort slutreflektion

KB:s avhandling aktualiserar frågan hur teoretisk konsekvens ska avvägas mot pragmatism och praktisk ändamålsenlighet när teoretiska an-

satser bedöms. KB:s avhandling prioriterar teoretisk konsekvens, vilket representerar dess grundläggande styrka. Utifrån de teoretiska ställningstaganden som KB gör i inledningen av undersökningen är det följdriktigt att traditionell kunskap om t ex förhandlingar, aktörsfaktorer eller internationella regimer inte ska beaktas. Frågan är emellertid om ett kategoriskt val hade behövt göras mellan KB:s egen konstruktivistiska diskursanalys och teorielement från neo-realistiska och neo-liberala tankeskolor. Det kan hävdas att diskursanalysen huvudsakligen genererar en beskrivning av utvecklingen i den studerade förhandlingsprocessen som behöver kompletteras med ytterligare förklaringar. Intressedriven resursmakt, förhandlingsdynamik och regimbildning utgör rubriker på sådana "middle-range" teoriblock som kunnat ge ledning för, eller åtminstone inspiration till, kompletterande förklaringar. Tag exempelvis den komplicerade maktfrågan. Den grundläggande tesen i den konstruktivistiska analysen att diskursen styr aktörerna och inte tvärtom borde inte behöva utesluta en pragmatiskt genomförd kompletterande undersökning för att empiriskt pröva vilka aktörer som sökt att styra uppbyggnaden av diskursen för att främja sina intressen i den internationella förhandlingen.

Gunnar Sjöstedt

Referenser

- Brikell, B, 2000. *Negotiating the International Waste Trade. A Discourse Analysis*. Örebro: Örebro Studies in Political Science 2.
- Corell, E, 1999. *The negotiable desert: expert knowledge in the negotiations of the Convention to Combat Desertification*. Linköping: Linköping Studies in Arts and Science 191.
- Haas, P, 1989. *Saving the Mediterranean*. New York: Columbia University Press.
- Hajer, M, 1995. *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process*. London: Oxford University Press.
- Larsson, P, 1996. *Regimförhandlingar på miljöområdet. En studie av förhandlingarna om LRTAP-konventionen*. Lund: Lund Political Studies 93.
- Krasner, S, 1983. (editor). *International Regimes*. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.

CARL MELIN: *Makten över trafikpolitiken. Korporatism, lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut*. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen, 141. Uppsala 2000.

Vem vill inte vara djäv? PerOla Öberg (2000, 163) ger uttryck för en ganska vanlig tanke när han skriver att det finns två typer av forskningsprodukter. Dels sådana som bekräftar vad "alla" redan vet. Styrkan består i de goda beläggen. Dels sådana som visar på något nytt. Styrkan består i utmaningen av det etablerade.

Den första typen av forskning beskrivs som nödvändig, men ganska trist. Det är den andra typen som kopplas till Poppers ideal om vad som för vårt vetande framåt: de djärva hypoteserna. Underförstått, det är det här man ska hålla på med om man vill åstadkomma något spännande.

I denna anmälan ska jag diskutera Carl Melins doktorsavhandling *Makten över trafikpolitiken. Korporatism, lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut*.¹ Men jag ska också ta tillfället i akt att diskutera vad som är mod i forskningssammanhang. Jag har en känsla av att det är alldeles för lätt att bli bländad av förmågan att leverera uppseendeväckande påståenden.

Intresseorganisationernas makt

Melin presenterar två huvudsakliga slutsatser. Den första är att Sverige gradvis förändrats när det gäller intresseorganisationernas roll i den offentliga politiken. Förändringen innebär att Sverige gått från att vara ett korporativt samhälle till ett som i större utsträckning präglas av intressegruppspluralism. Den andra slutsatsen är att denna utveckling inte inneburit att intresseorganisationernas makt minskat. Tvärtom har de fortfarande möjlighet att påverka beslutsfattandet.

Slutsatserna går emot den etablerade kunskapen på området. Författaren skriver:

Det kanske viktigaste resultatet av undersökningen är att den tillbakavisar tidigare forskning av bland annat Hermansson, Lewin, Mi-

cheletti och Rothstein som hävdade att avkorporatiseringen försvagat intresseorganisationernas ställning i samhället. (s. 273)

Frågan är då om detta betyder att vi med Melins avhandling fått ny kunskap som bör ersätta den gamla. Jag är inte säker på det. Invändningarna kommer att presenteras längre fram. Innan dess ska jag dock presentera avhandlingens huvuddrag.

Modeller för styrelseskicket

Melin presenterar fyra modeller för styrelseskicket. Modellerna skiljer sig åt när det gäller vilken roll de ger intresseorganisationerna i den politiska processen. I modellerna ämbetsmannastat och partistat spelar de en undanskymd roll. I modellerna korporatism och intressegruppspluralism spelar de däremot en avgörande roll men på lite olika sätt. I ett korporativt samhälle är det staten som styr formerna för intresseorganisationernas deltagande. I ett samhälle som utmärks av pluralism kan istället intresseorganisationerna välja påverkansform utifrån vad de själva anser vara mest effektivt.

Det övergripande sammanhang Melin sätter in sin undersökning i är frågan om vilket styrelseskicket som karakteriserar Sverige av idag. Jörgen Hermansson har hävdade att Sverige över tid gått från att vara en ämbetsmannastat, via korporatism till att vara en partistat. Melin ställer frågan om Hermansson har rätt. Invändningen mot den tidigare forskningen handlar i huvudsak om det sätt som Hermansson och andra genomfört sina undersökningar på. De har nöjt sig med att vara ganska översiktliga och mäta enkla saker som intresseorganisationernas formella deltagande.

Hur gör då Melin för att nå längre än tidigare forskning? Ambitionen är att göra en detaljerad undersökning och valet blir att genomföra en fallstudie. Den sektor som väljs ut är trafikpolitiken. Mer bestämt är det 1998 års transportpolitiska beslut som står i fokus. Melin följer processen från frågans initiering till den slutliga behandlingen i riksdagen. Stommen i analysen utgörs av arbetet i den parlamentariska kommitté som tillsattes och som fick namnet kommunika-

tionskommittén (KomKom). Till utredningen hörde också en expertgrupp där myndigheter och olika intresseorganisationer deltog.²

Det kan vara på sin plats att klargöra att innan den empiriska analysen sätter igång ger Melin en vink om utfallet. I de direktiv som skrevs till utredningen i december 1994 hade miljömålet en framskjuten roll. ”Det var dags att sätta miljömålet främst i den svenska trafikpolitiken.” Så uttryckte sig det ansvariga statsrådet Ines Uusmann (s. 9). Men när propositionen kom i mars 1998 fanns det inte mycket kvar av de stolta miljöproklamationerna. Visserligen innehöll propositionen en principiell inriktning på miljövänligare transportpolitik. Men den saknade konkreta åtgärder för hur detta skulle uppfyllas.

Författaren skriver inte detta rakt ut men mellan raderna förstår man att den poäng han vill ha fram är att utfallet *hade* kunnat bli annorlunda. Förklaringen till att det blev som det blev – att miljösatserna fick ge vika – ligger enligt Melins undersökning i intresseorganisationernas, framförallt Svenska vägföreningens, agerande.

Trafikpolitiken – ett särpräglat fall

När Melin presenterar sitt syfte lyder det: ”Det övergripande syftet med denna avhandling är att beskriva hur olika organiserade intressen försöker att påverka politiska beslutsprocesser samt att förklara hur detta påverkar det politiska utfallet” (s.11).

Den skildring vi får ta del av är intressant. Författaren har en god känsla för det politiska spelet. Men det uppstår oklarheter när han ska utveckla vad det övergripande syftet egentligen innebär. Som redan nämnts ger Melin en beskrivning av tidigare forskning som går ut på att Sverige över tid gått från att vara en ämbetsmannastat via korporatism till att vara en partistat. I anknytning till denna beskrivning formulerar han en spetsfråga: ”Har Hermansson verkligen rätt då han hävdar att Sverige bytt styrelseskick?” (s. 41).

Men på andra håll i avhandlingen ger Melin en annan bild av den tidigare forskningen. Det står att Hermansson med flera hävdar att det *inte* skett en avkorporatisering av det svenska samhället (s. 36). Däremot ska det ha skett en för-

skjutning där Sverige idag i lägre grad än tidigare präglas av korporatism och i högre grad av pluralism.

Den tidigare forskningen må vara motsägelsefull, men avhandlingen får ett olyckligt ambivalent drag när inte författaren explicit lyfter fram de motsättningar som finns och visar hur han tänker hantera dem. Den spetsformulering som görs antyder en teoritestande undersökning: ”Har Hermansson verkligen rätt...?” Men upplägget, till exempel valet av fall, svarar inte mot en sådan ansats. Melin är medveten om att trafikpolitiken är ett särpräglat fall. Den tidigare forskningen har visat att trafikpolitiken är en sektor med särskilt starka och aktiva intresseorganisationer. I hans undersökning hade trafikpolitiken möjligen varit ett intressant fall för teoritestning om resultaten visat att intresseorganisationernas makt minskat. Det är rimligt att anta att trafikpolitiken är en av de domäner där en mer renodlad partistat har svårt att vinna fotfäste. Har då partistaten nått ända hit, borde den också nått andra mer lättgenomträngliga samhällssektorer.

Nu drar inte Melin slutsatsen att intresseorganisationernas makt minskat. Utan som tidigare påtalats är slutsatsen den omvända. Men vilken är möjligheten till generalisering här? Vilket värde har det att visa att intresseorganisationerna har fortsatt inflytande på ett område där man redan i utgångsläget kan förvänta sig att en eventuell samhällsförändring sker sent? Upplägget gör att tesen om intresseorganisationernas inflytande aldrig möter något starkare motstånd och därför förblir den ganska oprövad.

Oklara gränser

Varför då inte göra en välvillig läsning och säga att det är teoriutveckling som är avhandlingens kärna? Det som stör en sådan läsning är bland annat att författarens sätt att presentera sina teoretiska modeller. Många är nog ense om att det skett en förändring av det svenska samhället. Den intressanta övergången där torde vara mellan korporatism och intressegruppspluralism. Analysen hade kunnat bli spetsigare om den riktat in sig på dessa modeller: Var går gränsen dem emellan? Vad innebär det mer exakt att ha ett

statsstyrt kontra organisationsstyrt deltagande i den politiska beslutsprocessen?

Presentationen sker inte på ett sådant sätt att den sätter sökarljuset på de svår fångade och gradvisa förskjutningar det rimligen handlar om. Att ha med ämbetsmannastaten som ett alternativ i en studie av aktuell svensk politik blir mest förvirrande. Det bli också förvirrande när partistaten ställs upp som ett alternativ på samma nivå som övriga modeller. Korporatism och intressegruppspluralism är modeller för styrelseskick som i de flesta demokratiska stater existerar inom ramen för partistaten

Om avhandlingen varit mer fokuserad på det teoretiska planet hade även gränsdragningsfrågor när det gäller de empiriska mätinstrumenten kunnat få en mer framskjuten plats. Författaren skisserar en analysram (figur 3.2) som visar på olika former för politisk påverkan. Han skiljer å ena sidan mellan formell och informell påverkan och å andra sidan mellan direkt och indirekt påverkan. Kommittéväsendet är exempel på formell/direkt påverkan, lobbying på informell/direkt påverkan och opinionsbildning på informell/indirekt påverkan.³

Det mer konkreta redskap Melin väljer för att styra analysen är sedan att han formulerar elva hypoteser. Sex hypoteser syftar till att beskriva hur olika organiserade intressen försöker påverka beslutsprocessen, och fyra till att förklara hur detta påverkar det politiska utfallet. Den elfte hypotesen "De organiserade intressena har förlorat i inflytande" är mer övergripande till sin karaktär.

Hypoteserna är formulerade på ett sådant sätt att de kan besvaras med ja eller nej. Ett exempel på en beskrivande hypotes är: "Intresseorganisationerna använder sig i hög utsträckning av informella och direkta påverkansformer." Ett exempel på en förklarande hypotes är: "De intresseorganisationer som lyckas vinna slaget om opinionen har goda förutsättningar att gå segrande ur intressekampen." Det handlar om breda påståenden som var och en nästan skulle kunna vara en fullgod forskningsuppgift. Penseldragen är grova; vi får inte veta särskilt mycket om hur författaren gått tillväga för att säga ja eller nej, eller hur han vägt samman svaren för att avgöra vilket styrelseskick som präglar Sverige av idag.

Lobbying, opinionsbildning och kommittéväsende är inga ömsesidigt uteslutande storheter utan de existerar sida vid sida, förut i historien så även idag. Därför borde det funnits ett mer finjusterat instrument som kunnat fånga in eventuella förändringar i styrkeförhållandena mellan dem. Nu får vi nöja oss med ett ganska allmänt antagande om att ju mer av informellt deltagande desto mer av intressegruppspluralism.

Vem väljs ut för intervju?

Det finns starka inslag i Melins avhandling. Ett sådant är att han väljer att arbeta med flera olika typer av material som offentligt tryck, media och material från intresseorganisationerna själva. Det främsta källmaterialet utgörs av totalt 27 intervjuer.

Mina inläggningar här gäller inte valet av material. Särskilt intervjuerna ger möjlighet till en inträngande skildring. Författaren betonar själv intervjuernas betydelse: "Utan dessa intervjuer hade det inte varit möjligt att skildra sådant som skedde "bakom kulisserna" (s.80). Det är för att intervjuerna har en så central roll som det är viktigt att diskutera hur författaren arbetat med dem. Principiellt handlar frågan om hur man gör för att åstadkomma balans i sin skildring.

Det är flera steg där man som forskare måste vara medveten om att man kan påverka den bild som framkommer. Ett första sådant steg gäller valet av intervjupersoner. De personer Melin valt ut är kommittéledamöter, politiska tjänstemän, riksdagsledamöter och företrädare för olika organiserade intressen. Att det handlar om personer som på olika sätt är centrala i beslutsprocessen är en självklarhet.

En nyckelfråga att ställa sig, när man som läsare börjar fundera på hur övervägandena för urval gått till mer exakt, är om det är några personer man saknar. Några man tycker borde blivit intervjuade. Och ja, här är det det. Bland annat finns det inte med någon representant från miljörelsen Q2000 som var en av de intresseorganisationer som deltog i KomKom:s expertgrupp. Bland KomKom:s tio parlamentariska ledamöter finns sex personer med på intervjuistan medan fyra lämnats utanför, däribland representanterna för miljöpartiet och vänsterpartiet –

två partier som hela tiden stod miljöintressena nära. En person som intervjuas är Svenska vägföreningens vd Lars Gunnar Tannerfors. Tannerfors representerar en organisation som medvetet ställt sig utanför den formella beslutsprocessen. Men Gröna bilister, en organisation som nämns i framställningen, som också står utanför intervjuas inte. Varför? Den misstanke som uppstår är att här kan det ha skett en omedveten snedvridning. Nästa viktiga steg där man som

Tabell 1. Intervjupersonerna. Rangordning efter hur ofta de refereras till.

Mer än 40 ggr	
Magnus Persson	statssekreterare i kommunikationsdep. (s)
Lars Gunnar Tannerfors	VD Svenska vägföreningen
Rolf Annerberg	GD Naturvårdsverket, ordf. i KomKom
Mer än 20 ggr	
Lars Nilsson	sakkunnig i kommunikationsdep. (s)
Jarl Lander	ledamot i trafikutskottet (s)
Bo Nilsson	riksdagsled. och ledamot i KomKom (s)
Mellan 10 och 20 ggr	
Elving Andersson	riksdagsled. och ledamot i KomKom (c)
Monica Öhman	ordf. i trafikutskottet (s)
Anders Roth	trafiksekreterare i SNF
Claes-Göran Brandin	ledamot i trafikutskottet (s)
Anders Torbrand	projektledare kommunikationsdep.
Dan Nyberg	utredare på transportarbetarförbundet
Hans Silborn	KomKoms sekretariat
Jan Sandberg	VD Svenska Åkeriförbundet
Ulla Olovsson	SEKO (Facket för service & kommunikation)
Sivert Carlsson	ledamot i trafikutskottet (c)
Per Westerberg	riksdagsled. och ledamot i KomKom (m)
Mindre än 10 ggr	
Kjell Sevefjord	SEKO
Kristina Feldhusen	huvudsekreterare KomKom
Kenth Skårvik	ledamot i KomKom och trafikutskottet (fp)
Inger Segelström	riksdagsled. och ledamot i KomKom (s)
Lars Hallsten	industriförbundet
Anders Lindberg	miljöansvarig i (s) studentförbund
Peter Larsson	sakkunnig kommunikationsdep.
Jan Brandborn	GD Banverket och GD Vägverket
Stefan Jönsson	sakkunnig i finansdep. (s)
Per Erik Granström	ledamot i trafikutskottet (s)

forskare kan påverka vilken bild som framkommer är genom uppläggningsen av intervjuerna och den följande hanteringen. Här är inte Melins framställning särskilt genomskinlig. Vi får inte veta mycket om vilka frågor som ställts eller hur svaren sedan bearbetats.

Då och då lyser brister i den källkritiska granskningen igenom. Som när Melin låter ett citat från Tannerfors belysa skiljelinjen inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen: "Fackföreningsfolk och lokalt förankrade socialdemokrater var mest tveksamma till KomKom medan elitsocialdemokrater i storstad inte begrep" (s. 199). Citatet är färgstarkt men Tannerfors är knappast en tillförlitlig källa till vad som försiggår inom socialdemokraterna.

Trots exemplet ovan gäller inte min kritik i dessa delar det strikt källkritiska handlaget, utan den större men samtidigt mer diffusa frågan vem det är som får komma till tals. Gör man en rangordning över hur ofta intervjupersonerna refereras till (tabell 1) blir det tydligt att Tannerfors och Svenska vägföreningen haft avhandlingsförfattarens öra. Jag kan inte bli kvitt en kvardröjande fråga: fick miljöintressena någonsin samma chans?

Vägföreningen mot miljöintressena

Det Melin kommer fram till är att Svenska vägföreningen varit framgångsrik i sitt agerande. Det handlar framförallt om två stora vinster. En föreslagen höjning av bensinskatten försvann under beslutsprocessens gång och regeringen valde att gå längre än utredningen vad gäller avregleringen av busstrafiken.

Författaren redovisar en promemoria som Svenska vägföreningen upprättat där de sammanfattar vad som hänt med 24 olika förslag från KomKom. De flesta av dessa förslag var sådana som de var missnöjda med, och 17 av förslagen avisades också av regeringen. Jämförelsen ger onekligen intryck av framgång. Det är också uppenbart att företrädarna för Svenska vägföreningen rent subjektivt uppfattar sig som vinnare. Det jag saknar är motsvarande sammanfattning av resultaten utifrån andra aktörers, främst miljöintressenas, perspektiv. Här och var

i texten framkommer det att miljöförespråkarna också fått igenom vissa saker:

- Beslutet medförde att det återfinns en skrivning om "långsiktig hållbar transportförsörjning" i den övergripande målformuleringen för transportpolitiken.
- "En god miljö" är med som ett preciserat delmål även om beslutsprocessen inneburit att målet hamnat längre ned på listan än i utgångsläget.
- Principen om internalisering godtogs. Rent konkret betyder det att exempelvis bensin- och dieselpriiset ska innehålla kostnader för koldioxidutsläpp och andra negativa effekter. Några av dem som intervjuas, bland annat folkpartiets representant i KomKom, Kenth Skårvik, framhåller att detta förslag på sikt troligen kommer att leda till betydligt högre priser på bensin och diesel.

Jämförs 1998 års transportpolitiska beslut med tidigare års trafikbeslut finns det inslag som uppenbart kan tolkas som en framgång för miljörelsen. Den avgörande frågan är då hur man fastställer vem som vunnit mest.

I det här sammanhanget finns det anledning att fundera på vilka som kan ha intresse av att Svenska vägföreningen framstår som framgångsrik. Vägföreningen själv förstås. Den vill visa handlingskraft inför sina medlemmar. Men miljörelsen kan också ha intresse av en sådan historieskrivning. Miljörelsen är en annan typ av organisation. Vägföreningen verkar göra brandkårsutryckningar för att stoppa vad de ser som felaktiga förslag. Miljörelsen är mer droppen som försöker urholka stenen. Även om de vunnit lite, har de behov av att visa på fiender som kvarstår. Annars kan det vara svårt att locka medlemmar till långsiktig verksamhet.

Efter det att Carl Melin avslutat sitt avhandlingsarbete, hösten 2000, presenterade finansminister Bosse Ringholm en budget som innebar ett förslag om att höja skatten på dieselolja med tio öre. Förslaget kan knappast ha fallit Svenska vägföreningen på läppen. Budgeten blixtbelyser hur svårt det är att mäta framgång. När ska man sätta stopp? Vad är framgång på kort och lång sikt?

Till slut måste man fundera på vad som egentligen var det förväntade utfallet. Är det inte

ganska vanligt att det under en beslutsprocess gång sker en urvattning längs vägen från initiering till färdigt beslut? Hur skiljer sig resultatet här från vad som kan kallas "business as usual", det vill säga det utfall som blivit resultatet även utan exempelvis Svenska vägföreningens aktiviteter?

Slutdiskussion

Ett avhandlingsarbete består av en kedja av val. Vissa val är viktigare än andra. Melin säger att han vill förklara hur intresseorganisationernas agerande påverkar det politiska utfallet. Hur man mäter detta utfall är då helt centralt, men i likhet med många andra val i avhandlingen förblir det dunkelt hur författaren gått tillväga.

Min poäng är inte att Melin nödvändigtvis har fel utan att den vetenskapliga underbyggnaden kunde varit starkare. Melin säger att de organisationer som har störst möjlighet att påverka politiken är de som inriktar sig på att påverka den allmänna opinionen. Han säger också att formella påverkanskanaler inte längre är en lika framgångsrik väg och att ekonomiskt starka organisationer har mer makt att påverka än traditionella folkrörelser. Resultaten ligger i tiden. Det är väl många, särskilt utanför det akademiska fältet, som tror att det är på det här sättet. Just därför hade man önskat sig en mer rigorös prövning.

Invändningarna ovan har inte enbart handlat om metodfrågor. I slutändan får vi inte så mycket ny kunskap om var gränserna går mellan korporatism och intressegruppspluralism vilket en mer renodlat teoriutvecklande ansats kunnat ge. Testen av huruvida vi idag har en partistat i Sverige försvinner också någonstans längs vägen. Undersökningens ambivalens gör att ingen av trådarna riktigt fullföljs.

Avhandlingens främsta bidrag blir därför att den befolkar en annars rätt så anonym beslutsprocess. Läsningen ger en känsla av att vara med där saker och ting händer. Sådant som annars mest är boxar och pilar, möjligen siffror, i läroböcker får liv. Melin visar också med önskvärd tydlighet att analyser av den formella nivån knappast visar allt som sker i en beslutsprocess.

På så sätt kommer avhandlingen att vara en inspirationskälla till framtida forskning.

Jag började denna anmälan med att tala om djärvhet i forskningssammanhang. Nu ska inte Carl Melin utmålas som mer övermodig eller lättvindig än många andra avhandlingsförfattare. Jag ska inte heller låta påskina att PerOla Öberg, som jag refererade till inledningsvis, på något enkelt sätt framhåller den djärva forskningsprodukten som ideal. Budskapet i hans text är snarast att djärvheten riskerar att gå ut över trovärdigheten.

Vi vill väl alla ha den tulipanos som innebär en djärv avhandling med goda belägg. Men tyvärr är många forskningsprodukter antingen det ena eller det andra. Kanske är det ett tecken i tiden att Karin Widerberg (2000: 87) avslutar en recension av en avhandling där hon varit opponent med orden: "Den (avhandlingen) är en vital injektion som kommer att skapa debatt och oro i olika läger, det är jag övertygad om. Men det är väl det vi vill, att det ska få några konsekvenser och lämna några spår."

Går man så långt som Karin Widerberg gör måste jag ändå säga nej. Som forskare är det inte debatt och oro vi ska sträva efter. Åtminstone bör inte det vara vår främsta uppgift. Det måste anses vara ett mer lovvärt ideal att stå för stadig och balanserad kunskapsproduktion.

Lena Wängnerud

Noter

1. Anmälan bygger på min fakultetsopposition vid Carl Melins disputation den 13 oktober 2000 vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

2. Expertgruppen delades in i ett A- och B-lag. A-laget, med störst formella möjligheter att påverka, bestod av representanter från myndigheter såsom SJ och Vägverket medan intresseorganisationerna fick samsas i B-laget. De intresseorganisationer som deltog var Industriförbundet, Bilindustriföreningen, Svenska Petroleuminstitutet, Svenska lokaltrafikföreningen, Redarföreningen, Naturskyddsföreningen (SNF), miljörelsen Q2000 samt Kommunförbundet.

3. Författaren tar inte upp något exempel på formell/indirekt påverkan men här skulle man kunna tänka sig en företeelse som kan kallas "personplacement". Melin ger själv exempel på hur personer från miljörelsen börjat arbeta som sakkunniga för regering och på så sätt fått stort inflytande.

Referenser

- Widerberg, Karin (2000) Anmälan av Cecilia Åse: Makten att se – om kropp och kvinnlighet i lagens namn. *Statsvetenskaplig tidskrift*. 2000:1, 83–87.
- Öberg, PerOla (2000) Anmälan av Fredrika Lagergren: På andra sidan välfärdsstaten. *Statsvetenskaplig tidskrift*. 2000:2, 163–178.

JOAKIM JOHANSSON: *SAF och den svenska modellen. En studie av uppbrottet från förvaltningskorporatismen 1982-91*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2000.

Joakim Johanssons välskrivna och utomordentligt läsvärda avhandling beskriver och försöker förklara SAF:s beslut att träda ut ur AMS styrelse, Arbetarskyddsstyrelsen och andra statliga myndighetsstyrelser. SAF:s styrelse tog redan 1985 principiell ställning mot systemet med in-tresserepresentation i statliga myndighetsstyrelser och beslutade att SAF skulle verka för att systemet avskaffades, men preciserade inte i detta skede hur det hela skulle gå till (1985 års principbeslut tog sig i första hand uttryck i ett remiss-svar till Verksledningskommitténs slutbetänkande). I januari 1991 fattades sedan beslut om ensidigt utträde. Det är alltså två stegvisa beslut som Johansson vill förklara.

Avhandlingen baseras på en mycket noggrann genomgång av arkivmaterial, först och främst från SAF-arkivet, till vilket Johansson säger sig ha haft "i princip fri tillgång" (s. 57), samt tidningsartiklar, diverse organisationstryck och "halvstrukturerade" intervjuer med ett antal styrelseledamöter och tjänstemän på SAF. Johansson blottlägger de interna politiska processer som ledde till SAF:s beslut att avveckla sitt deltagande i förvaltningskorporatismen. Av central betydelse för Johansson är de argument som för-

des fram av förespråkarna för avvecklingslinjen inom SAF. I Johanssons analys framställs dessa argument som den grundläggande motiveringen för SAF:s beslut. Huruvida denna idéhistoriska ansats ger oss en adekvat förklaring till SAF:s agerande är en fråga som bör diskuteras och som jag tar upp längre fram.

Som förklaring till SAF:s agerande har avhandlingen åtminstone i mitt tycke vissa begränsningar, men det råder ingen tvekan om att undersökningen ger oss många nya insikter om SAF som politisk aktör. Särskilt med tanke på att näringslivet och arbetsgivarorganisationerna på senare tid uppmärksammats i den utländska forskningen, inte bara i forskning om den svenska modellens upplösning utan också mer allmänt i forskning om korporatism och "varieties of capitalism" (jfr. exempelvis Soskice 1999, Swenson och Pontusson 2000), utgör Johanssons avhandling därmed ett viktigt bidrag. Förhoppningsvis kommer Johansson att skriva någonting om dessa frågor på engelska så att icke-svensktalande forskare kan ta del av hans forskning och insikter.

På det teoretiska planet framställer Johansson sin undersökning som en fallstudie i problematiken kring rationalitet i policyprocesser. För vart och ett av SAF:s två beslut – 1985 års principbeslut (förvaltningskorporatismen bör avskaffas) och 1991 års genomförandebeslut (ensidigt utträde) – ställer Johansson först frågan om SAF agerade rationellt, och följer sedan upp med frågan om SAF:s rationalitet var strategisk. Rationalitetsfrågan gäller huruvida man inom SAF hade klara målsättningar och vägde de olika handlingsalternativens för- och nackdelar. Johansson svarar jakande på denna fråga och hävdar att hans fallstudie motbevisar ett antal statsvetenskapliga teoriperspektiv som betonar bristen på rationalitet eller åtminstone begränsad rationalitet i politiken. Frågan om strategiskt handlande gäller huruvida SAF tänkte långsiktigt och agerade offensivt snarare än, som Rothstein och Bergström (1999) hävdade, ändrade inställning till förvaltningskorporatismen som en reaktion på lekmannastyrelsernas minskade inflytande över de statliga myndigheterna under 80-talet. Enligt Johansson finns det i arkivmaterialet knappast något belägg för Roth-

steins och Bergströms tolkning, däremot mycket som visar att de som drev frågan inom SAF såg utträdet ur myndighetsstyrelserna som ett sätt att radikalt förändra intresseorganisationernas roll i politiken och därmed påverka maktbalansen mellan arbetsgivare och fackföreningar.

I den diskussion som följer granskar jag först Johanssons bidrag till den allmänna diskussionen om rationalitet i policyprocesser och går sedan in på debatten med Rothstein och Bergström. Därefter sammanfattar och kommenterar jag Johanssons behandling av den interna politiska processen och SAF:s organisationskultur. Slutligen återkommer jag till frågan huruvida Johanssons idéhistoriska ansats ger oss en adekvat förklaring till SAF:s agerande. I detta sammanhang tar jag upp vissa aspekter på SAF:s agerande som möjligtvis borde ha behandlats mer utförligt.

Agerade SAF rationellt?

Johansson framställer sin avhandling som ett försök att "konfrontera teorierna om begränsad intentionalitet och icke-intentionalitet i politiska beslutsprocesser med empiriska data" (s. 19). Fallstudien av SAF:s beslut om utträde ur myndighetsstyrelserna motbevisar enligt Johansson tre teorier av detta slag: teorin om inkrementalism, teorin om beslutsfattande som "Garbage Can" och teorin om lämplighetslogik. Johanssons argumentation i förhållande till dessa teorier står och faller med det sätt på vilket han distillerar fram empiriska utsagor (eller observerbara implikationer) ur det som teoriernas upphovsmän skrivit (i första hand Charles Lindblom för inkrementalismen och James March och Johan P. Olsen beträffande teorierna om Garbage Can och lämplighetslogik).

Enligt Johansson är inkrementalismens huvudet att beslutsfattare "vid ett givet beslutstillfälle inskränker sig till att beakta sådana handlingsalternativ som innebär marginella förändringar eller justeringar i förhållande till status quo" (s. 26). Undersökningen visar att denna beskrivning inte passar beslutsprocessen inom SAF. Som Johansson uttrycker det i sin summering: "de centrala aktörerna i beslutsprocessen, en handfull aktivister, var aldrig intresserade av

att reformera på marginalen, och kunde... också förankra förändringsförslag som måste beskrivas som mycket långtgående" (s. 221).

På liknande sätt härleder Johansson från Garbage Can-modellen implikationen att "det inte finns några organisationsmedlemmar som både handlar utifrån mål-medelkalkyler, och som utövar intenderad påverkan på output i form av organisationsbeslut," och hävdar sedan att det i fallstudien faktiskt går att identifiera "ett fåtal centrala aktörer, vars deltagande i beslutsprocessen har varit allt annat än fragmentariskt" (s. 220). Kärnan i teorin om lämplighetslogik, slutligen, är att "aktörerna befattar sig inte med andra konsekvensresonemang än sådana som är kopplade till frågan om handlingarnas förenlighet med normerna i de kulturella kontexter som aktörerna ingår i". Från denna föreställning följer enligt Johansson implikationen att "några insatser för att genomföra reformförslag inte [är] att vänta från de aktörer som utöver inflytande i politiska beslutsprocesser" (s. 218-219). Eftersom SAF faktiskt genomförde beslutet om utträde ur myndighetsstyrelserna – det var minsann ingen "låtsasreform" – motbevisar alltså fallstudien även teorin om lämplighetslogik.

Frågan om fallstudiers begränsningar vid teoprövning uppstår självklart i detta sammanhang. Jag har svårt att tänka mig att till exempel inkrementalismens förespråkare helt enkelt skulle fälla sitt tält och lämna slagfältet sedan de läst Johanssons avhandling. Som Johansson själv påpekar valde han att studera SAF:s beslut i frågan om förvaltningskorporatismen "på grundval av andra kriterier än den i metodlitteraturen ofta förfäktade, men långtifrån oomstridda, 'most likely'- eller 'least likely'-logiken," och således gäller slutsatserna av den empiriska prövningen "endast för den beslutsprocess som har studerats" (s. 218). Johansson tillägger att det trots allt finns "en hel del generella lärdomar att dra från min studie" (s. 218), men det blir aldrig helt klart för mig vilka dessa "generella lärdomar" skulle vara.

På samma gång som jag uppskattar Johanssons försök att precisera empiriska utsagor för var och en av de analytiska ansatserna är det lite svårsmält att Johansson behandlar inkrementalismen och Garbage Can-modellen som teorier

med enkla och mycket precisa utsagor om hur världen ser ut. Logiken bakom Johanssons argumentation tycks vara följande: så här ser världen ut enligt en viss teori och observerar vi någonting annat så faller teorin. Själv anser jag att teoretiska ansatser av den här typen istället borde utvärderas på grundval av deras förmåga att förklara ett antal olika utfall. Ta till exempel inkrementalismen: vi borde nog ställa frågan *varför* dess förespråkare hävdar att politiska beslutsfattare oftast agerar marginellt. Vad är det för betingelser som enligt teorin förklarar detta beteende? Hur vanliga är dessa betingelser och vad händer när de inte gäller? Den här typen av frågor borde naturligtvis även vara vägledande för vår inställning till Rational Choice-skolan.

Mer specifikt vill jag ifrågasätta Johanssons behandling av teorin om lämplighetslogik. Om denna teori stod och föll med påståendet att politiska beslut aldrig genomförs har jag svårt att tänka mig att den skulle ha några som helst anhängare. Det tycks mig mer rimligt att sammanfatta teorin om lämplighetslogik med att aktörer med samma grundläggande målsättningar fattar olika beslut beroende på vilken normativ kontext de befinner sig i. Denna utsaga kan förstås inte prövas med hjälp av en studie av den typ som Johansson genomfört.

Agerade SAF strategiskt?

Enligt min mening är det något missvisande när Johansson på flera ställen i avhandlingen framställer Rothsteins och Bergströms (1999) förklaring till SAF:s beslut om utträde ur myndighetsstyrelserna som baserad på en teori om begränsad rationalitet (eller icke-rationalitet) i politiken. Liksom Johansson behandlar Rothstein och Bergström SAF som en rationell politisk aktör. Det är i tolkningen av SAF:s grundläggande målsättningar som författarna skiljer sig åt.¹

Som jag redan noterat hävdar Rothstein och Bergström att SAF ändrade inställning till förvaltningskorporatismen som en reaktion på den maktförskjutning som skedde inom statsförvaltningen under 80-talet. De korporatistiskt sammansatta lekmannastyrelserna förlorade makt och inflytande, dels på grund av att den parlamentariska styrningen av myndigheternas verk-

samheter ökade och dels på grund av att den byråkratiska verksledningen, särskilt generaldirektören, fick större utrymme att fatta självständiga beslut.² Enligt Rothstein och Bergström baserades SAF:s beslut om utträde ur styrelserna på en förändrad cost-benefitkalkyl: att delta i myndighetsstyrelserna kostade allt mer i resurser, men man fick allt mindre ut av deltagandet. Uttryckt i Johansson termer tolkar Rothstein och Bergström alltså SAF:s beslut som ett uttryck för "reaktiv intentionalitet".

Johanssons empiriska undersökning visar på ett mycket övertygande sätt att det faktiskt inte var så man såg på frågan inom SAF. Under diskussionen i SAF:s styrelse 1991 bemötte förvisso Ulf Laurin och Göran Tunhammar argument från de ledamöter som var skeptiska mot beslut om ensidigt utträde med påpekanden om att myndighetsstyrelserna ändå sällan fattade beslut, men dessa inlägg bör enligt Johansson ses som "intern-taktiska" yttranden (s. 140 f). Tvärt emot Rotstheins och Bergströms tes utgick argumentationen för avkorporatisering från att myndighetsstyrelserna faktiskt var viktiga politiska maktcentra. Enligt avkorporatiseringens förespråkare var problemet att arbetsgivarna och näringslivet mer allmänt saknade inflytande inom myndighetsstyrelserna, framför allt därför att socialdemokrater och fackliga representater normalt utgjorde en numerär majoritet. SAF:s representater hade svårt att påverka problemformuleringen och gavs bara möjlighet att påverka beslut marginellt. SAF hade således hamnat i en "gisslansituation": dess deltagande legitimerade beslut som man egentligen inte kunde påverka.

Förespråkarna för avkorporatisering drev linjen att SAF istället skulle försöka påverka den statliga verksamheten på ett mer informellt sätt, genom opinionsbildning och lobbying. På dessa fronter ansågs SAF och andra näringslivsorganisationer ha väsentliga fördelar gentemot arbetarrörelsen. Man kan fråga sig varför det ansågs nödvändigt att träda ut ur myndighetsstyrelserna för att kunna utnyttja dessa fördelar, men uppenbarligen såg förespråkarna för avkorporatisering saken på detta sätt. Hur som helst visar Johansson att SAF:s beslut om utträde ur myndighetsstyrelserna var en del av en större förändring

av SAF:s förhållningssätt till det politiska systemet och att det inom SAF fanns inte bara en ambition utan även en konsekvent strategi för att förändra de politiska betingelserna för organisationens verksamhet.

Beslutsprocessen och organisationskulturen

De frågeställningar som diskuterats ovan – huruvida SAF agerade rationellt i frågan om förvaltningskorporatism och, om så var fallet, huruvida dess rationalitet var strategisk – kan sägas utgöra kärnproblematiken i Johanssons avhandling, men avhandlingen tar även upp andra intressanta frågor. För vart och ett av SAF:s två beslut undersöker Johansson hur beslutsprocessen såg ut "med avseende på fasindelning, deltagande och inflytande av olika aktörer" (s. 53). En annan viktig fråga för Johansson har att göra med hur 1991 års beslut om ensidigt utträde förhåller sig till 1985 års beslut om principiell inställning till förvaltningskorporatism. Johansson formulerar denna fråga på två något olika sätt. På sidan 53 skriver han: "Förelåg det någon länk i form av rationella kalkyler som, 1990-91, gjorde beslut om ensidigt utträde möjliga, och som saknades under andra halvan av 1980-talet?". På sidan 145 skriver han i stället: "Men vad var det då som gjorde att det tog så lång tid för SAF att fatta dessa utträdesbeslut, 1990-91, när organisationen redan i mitten av 1980-talet hade slagit in på den anti-korporativa linjen?"

Slutligen ägnar Johansson ett separat kapitel åt vad han kallar den "organisationskulturella kontexten" för besluten i frågan om förvaltningskorporatism. I detta kapitel identifierar Johansson tre olika delkulturer inom SAF, närmare bestämt inom SAF:s kansli: "förhandlingskulturen", "aktivistkulturen" och "expertkulturen". Utifrån denna kategorisering ställer Johansson två frågor: "I vilken utsträckning kan avkorporatiseringslinjen och utträdeslinjen begripas i termer av lämpliga, normstyrda responser på olika delkulturer inom SAF?" och: "I vilken utsträckning kan någon eller några av dess delkulturer sägas svara mot den dominerande organisationskulturen inom SAF under undersökningsperioden?" (s. 53).

Det är svårt att sammanfatta och ibland även svårt att utvärdera Johanssons behandling av beslutsprocessen och organisationskulturen: det empiriska materialet är mycket rikt och den teoretiska innebörden av dessa delar av avhandlingen är ibland lite oklar. Huvudpoängen i diskussionen om beslutsprocessen inom SAF tycks vara att betona den nyckeroll som "tjänstemän på mellannivå" spelade. Två personer, Lennart Grafström och Lars-Göran Redbrandt, beskrivs av Johansson som centrala "policyentreprenörer", vilka inom SAF-programmet "Samhällspolitik och företagsstyrning" (under Torkel Unges ledning) utvecklade idén att statliga myndighetsstyrelser borde rensas på partsmedverkan under perioden 1983-85. Enligt Johansson var SAF-ledningen inte alls särskilt insatt i Grafströms och Redbrandts utredningsarbete och kanske inte helt övertygad om avkorporatiseringens fördelar. Vid ett styrelsesammanträde i mars 1985 föredrog dock den verkställande direktören, Olof Ljunggren, deras rapport om "Organisationernas inflytande". Sedan Pehr Gyllenhammar tillstyrkt rapporten beslutade styrelsen att avkorporatiseringsfrågan skulle diskuteras på ett extra sammanträde i juni, men detta sammanträde blev aldrig av. När SAF-styrelsen i november slutligen tog ställning till Grafströms utkast till remissvar på Verkledningskommitténs slutbetänkande förekom inte heller någon diskussion. Enligt Johansson bibringades styrelsen vid detta sammanträde uppfattningen att det redan fanns en avkorporatiseringspolicy som styrelsen endast hade att bekräfta (s. 107).

Lustigt nog fattade alltså SAF principbeslut om avkorporatisering av statliga myndighetsstyrelser, vilket Johansson beskriver som ett mycket viktigt strategiskt beslut, utan någon som helst diskussion! Kan det verkligen ha gått till på det sättet? Om Johanssons beskrivning av beslutsprocessen är riktig verkar det rimligt att dra slutsatsen att avkorporatiseringen sågs mer som en symbolfråga än som ett viktigt strategiskt beslut vid denna tidpunkt. Alternativt tycks det rimligt att ponera att ledande personer inom SAF (t.ex. Ljunggren, Nicolin och Gyllenhammar) faktiskt var mer insatta i programarbetet än Johanssons undersökning ger vid handen och att beslutet baserades på diskussioner som förts

utanför sammanträdesrummet. Det är möjligt att arkivmaterialet och Johanssons intervjuer med Grafström och Redbrandt inte fångat upp beslutsprocessens mer informella aspekter.³

Hur som helst tycks avkorporatiseringsfrågan ha fallit bort från SAF-ledningens radarskärm efter 1985 års principbeslut, men den hölls vid liv av Grafström och Redbrandt. Sedan Grafström lämnat SAF 1989 blev Redbrandt den pådrivande kraften, författaren till de promemorior som utgjorde underlaget för 1991 års beslut om ensidigt utträde. Som Johansson själv betonar spelade dock SAF-ledningen en väsentligt viktigare, i varje fall mer offentlig, roll i den process som ledde till 1991 års beslut om ensidigt utträde. För den nya SAF-ledningen, med Ulf Laurin som ordförande och Göran Tunhammar som VD, var avkorporatiseringen en del av ett större politiskt projekt.

Ledningsbytet är naturligtvis en viktig del av förklaringen till att SAF:s inställning radikaliserades i början av 90-talet. Dessutom pekar Johansson på två rationella kalkyler som ledde till beslutet om ensidigt utträde. För det första betonades "gisslanproblematiken" allt mer i diskussionen inom näringslivet och idén att delta i myndighetsstyrelser utgjorde en "motvikt" till fackligt inflytande förlorade inflytande. För det andra förändrades synen på de effekter som ensidigt utträde skulle få i den meningen att man blev allt mer övertygad om att det vore omöjligt för fackligt deltagande i myndighetsstyrelser att bestå om SAF och andra näringslivsrepresentater drog sig ur (s. 145-147).

I kapitlet om den organisationskulturella kontexten framställs Grafström och Redbrandt som bärare av aktivistkulturen inom SAF medan de personer som motsatte sig eller åtminstone intog en skeptisk inställning till avkorporatisering sägs tillhöra förhandlingskulturen. Expertkulturens bärare intar en mellanposition i detta normbetingade konfliktfält. Poängen med detta kapitel tycks vara att SAF:s beslut i frågan om förvaltningskorporatism kan ses som uttryck för aktivistkulturens utbredning och förstärkning inom organisationen, men på samma gång betonar Johansson att "den aktivistiska kulturen på SAF-kansliet är en relativt ung företeelse, som tidsmässigt kan dateras till sent 1970-tal/mycket

tidigt 1980-tal” (s. 197) och att ”anti-aktivismen utgjorde fortfarande den dominerande organisationskulturen” vid 1990-talets början (s. 179). Det senare påståendet skulle kunna tolkas som att Johansson anser sig ha visat att kulturansatsen inte utgör ett adekvat alternativ till hans strategisk-rationella förklaring av SAF:s agerande. Hur diskussionen av delkulturerna inom SAF förhåller sig till diskussionen av rationella kalkyler och strategiska målsättningar borde ha utvecklats på ett tydligare och mer systematiskt sätt.

Slutligen vill jag här poängtera en annan viktig iakttagelse som Johansson gör. När SAF till allmänheten marknadsförde sitt beslut att träda ut ur myndighetsstyrelsen drev man hårt idén att korporatism är oförenlig med ett demokratiskt styrelseskick, men demokratiargumentet användes aldrig i den interna debatten före beslutet. Denna argumentationslinje måste alltså ses som ”extern-taktisk” eller, med andra ord, ett instrumentellt utnyttjande av en lämplighetslogik (s. 185-193). Johanssons visar mycket tydligt att SAF:s egen motivering av utträdesbeslutet helt byggde på överväganden som hade att göra med organisationens förmåga att hävda arbetgivarintressen.

Idéhistoria som förklaring till politiskt handlande?

Johanssons undersökning kan beskrivas som en i huvudsak idéhistorisk exercis i den meningen att bevisföringen hänger på frågan hur de som drev avkorporatiseringen inom SAF tänkte. På detta plan blir jag helt övertygad och har egentligen ingenting att invända. Johansson visar på ett mycket övertygande sätt att förespråkarna för avkorporatisering var rationella, övervägde för- och nackdelar med olika handlingsalternativ, och dessutom såg frågan som strategisk och hade som ambition att förändra den politiska maktbalansen. Men i vilken mening utgör dessa iakttagelser en *förklaring* till SAF:s agerande? Jag vill hävda att en adekvat förklaring, åtminstone en adekvat rationalistisk förklaring, måste vara förenlig med en analys av aktörernas idéer, men att idéanalysen i sig inte utgör en adekvat förklaring.

Rothsteins och Bergströms förklaringsansats inefattar frågan varför beslutet att utträda ur myndighetsstyrelserna fattades när det fattades (i början på 90-talet). Det är denna frågeställning som leder Rothstein och Bergström till att driva tesen om SAF:s beslut som en reaktion mot lekmannastyrelsernas minskade inflytande över myndigheternas verksamhet. Som Johansson visar är denna förklaring inte förenlig med en noggrann granskning av diskussionen inom SAF, men frågan om beslutets ”timing” kvarstår. Varför gick SAF inte in på avkorporatiseringslinjen redan på 60- eller 70-talet? I den mån Johansson överhuvudtaget tar itu med denna fråga hänvisar han till löntagarfondsdebatten: på några ställen antyder han att det var 70-talets socialistiska offensiv som övertygade SAF om behovet av en långsiktig strategi för att förändra den politiska maktbalansen (s. 220). Det ligger säkert någonting i detta resonemang, men Johanssons empiriska undersökning verkar inte peka på någon direkt koppling mellan löntagarfondsdebatten och frågan om förvaltningskorporatism. Dessutom kan man undra om denna förklaringsansats fungerar särskilt bra tidsmässigt, med tanke på den radikaliseringsprocess som skedde mellan 1985 och 1991. Om utträdesbeslutet var en reaktion på LO:s 70-talsoffensiv borde det väl ha kommit tidigare? Jag skulle nog vilja hävda att LO:s förmåga att utöva politisk makt begränsats kraftigt redan under 80-talets gång.

Enligt min mening kräver en rationalistisk förklaring inte bara att vi iakttar aktörer som väger olika handlingsalternativt enligt något slags cost-benefit kalkyl. Det spännande med denna ansats är att den bjuder in oss att bedöma huruvida aktörernas kalkyler och agerande faktiskt stämmer överens med (vår egen tolkning av) den objektiva verkligheten. Gjorde SAF rätt? Fick man faktiskt större förmåga att påverka myndigheter och den allmänna politiska debatten genom att man trädde ut ur myndighetsstyrelserna? Detta är förstås en svår fråga att besvara, men jag tycker ändå att den borde finnas med i den typ av studie som Johansson gjort. Själv har jag intrycket av att SAF hade mer ”vind i seglen” före än efter uppbrottet från förvaltningskorporatismen.⁴

Det är intressant att notera, och borde nog ha uppmärksammats mer systematiskt av Johansson, att SAF:s båda ställningstaganden i frågan om förvaltningskorporatism lanserades halvåret före ett riskdagsval. Att påverka partiernas ställningstaganden i valrörelsen måste rimligtvis ha varit ett viktigt element i SAF-ledningens taktiska överväganden. Det faktum att SAF tog steget helt ut och beslutade sig för ensidigt utträde i januari 1991 speglar rimligtvis en välgrundad förväntan om att det kommande valet skulle ge upphov till ett regeringsskifte. (Det bör även nämnas att styrelsen gav VD möjlighet att skjuta upp beslutets genomförande). Allt detta pekar på motiveringar och kalkyler som Johansson i stor utsträckning missar. Enligt min mening har detta att göra med den empiriska undersökningens inriktning på det beredande arbetet inom SAF:s kansli. Det vore förstås omöjligt att belysa det politiska spelet på ledningsnivå på samma noggranna sätt som Johansson belyser tjänstemännen på mellannivå. Avhandlingens främsta dygd är kanske också dess största begränsning.

Från Johanssons avhandling lär vi oss mycket om SAF som byråkratisk organisation, men förvånansvärt lite om SAF som paraplyorganisation för olika arbetsgivarförbund. Vi lär oss också mycket lite om storföretagens roll inom SAF. Jag skulle gärna ha velat läsa om hur Johansson utifrån sin forskning ser på förhållandet mellan uppbrottet från förvaltningskorporatismen och SAF:s ihålliga och ganska framgångsrika försök att förändra löneförhandlingarnas uppläggning under samma tidsperiod. Bland statsvetare behövs kanske inte en studie av förvaltningskorporatism motiveras, men själv har jag alltid haft uppfattningen att det var lönesystemets decentralisering som var den stora frågan för SAF och att det där med förvaltningskorporatismen var mer av en *side show* (jfr. Swenson och Pontusson 2000). Den övertygelsen har inte rubbats av Johanssons avhandling.

Sammanfattning

Johanssons avhandling är alltså högst stimulerande, baserad på en mycket noggrann undersökning av primärmaterial. På ett övertygande sätt blottlägger Johansson hur man inom SAF

såg på frågan om partssammansatta myndighetsstyrelser och visar att Rothsteins och Bergströms förklaring av SAF:s agerande inte stämmer. Avhandlingens betydelse ur ett mer allmänt teoretiskt perspektiv, när det gäller frågan om graden av rationalitet i politiska processer, är kanske mer begränsad. Dessutom reser Johanssons egen förklaring av SAF:s agerande frågor som avhandlingen inte helt besvarar. För att ro hem en förklaring av den här typen krävs enligt min mening en mer systematisk och djupgående analys av de yttre betingelser som påverkade aktörens (eller aktöremas) val mellan olika handlingsalternativ. Det räcker inte att fråga aktörerna varför de gjorde som de gjorde.

Jonas Pontusson

Noter

1. Johansson kan även hävda att Rothstein och Bergström behandlar SAF som en alltför enhetlig aktör medan hans egen analys differentierar mellan olika aktörer inom SAF. Jag återkommer till denna punkt.
2. Johanssons framställning av Rothsteins och Bergströms argument (t.ex. s. 148) betonar något ensidigt frågan om parlamentarisk styrning.
3. Torkel Unges inlägg vid disputationen gav ett visst stöd för denna tankegång.
4. Det kan också vara av visst värde att reflektera över innebörden av SAF:s senare beslut att faktiskt delta i partssammansatta rådgivande organ kopplade till olika myndigheter. Är det verkligen, som Johansson hävdar (s. 143), "en annan sak"?

Litteratur

- Rothstein, Bo och Bergström, Jonas, 1999. *Korporatismens fall och den svenska modellens kris*. Stockholm: SNS Förlag.
- Soskice, David, 1999. "Divergent production regimes" i Kitschelt, Herbert; Lange, Peter; Marks, Gary and Stephens, John (red.), *Continuity and change in contemporary capitalism*. New York: Cambridge University Press.
- Swenson, Peter, och Pontusson, Jonas, 2000. "The Swedish employer offensive against centralized bargaining" i Iversen, Torben; Pontusson, Jonas, och Soskice, David (red.), *Unions, employers and central banks*. New York: Cambridge University Press.

CHRISTOPHER W. HUGHES: *Japan's Economic Power and Security: Japan and North Korea*. London och New York 1999: Routledge.

Denna bok, som utkom i juni 1999, förtjänar av ett flertal anledningar att uppmärksammas: För det första är den ett av alltför få europeiska bidrag till forskningen om japansk utrikes- och säkerhetspolitik. För det andra fokuserar den japansk makt – ett fundamentalt tema för den som vill försöka förstå Japans roll i det internationella systemet. För det tredje gör boken ett berömvärdt försök att lämna bakom sig det intuitiva förhållningssätt till japansk politik som ännu dominerar diskursen. Den tar istället sin faktiska utgångspunkt från så centrala statsvetenskapliga begrepp som makt och säkerhet. Jag kommer att argumentera för att bokens ambition är god, men också för att det finns vissa problem i dess begreppsanvändning. Jag kommer också att kortfattat presentera ett alternativt sätt att analysera japansk makt efter det kalla krigets slut.

Sammanfattning

Hughes skriver att avsikten med boken är: "to examine whether it is possible to conceptualise a security policy based on economic power, what are the obstacles to it, and what this reveals about the nature of power and security policy after the Cold War" (s 27). Jag skulle dock vilja hävda att Hughes snarare behandlar dessa frågor som en slags välgrundad förutsättning för sin analys. Han ägnar nämligen hela kapitel ett åt att presentera tidigare forskning som, främst med utgångspunkt i amerikanska förhållanden, *stödjer* antagandet om att ekonomisk makt efter det kalla krigets slut är en viktig komponent i ett lands säkerhetspolitik. Han påvisar emellertid också undantag, t ex Gulfkriget (s 4, 6).

I sin strävan att belysa hur ekonomisk makt relaterar till japansk säkerhet under 1990-taket, vilket väl är bokens *egentliga* syfte, skriver Hughes att han ska studera hur landet har agerat mot den Demokratiska Folkrepubliken Korea (Nordkorea) i säkerhetspolitiska frågor. I kort-het, har Japan handlat i linje med vad som förväntas av en "global civilian power"? Hughes

avslöjar redan inledningsvis sin uppfattning om vad svaret bör bli: Trots vissa militära tendenser har Japan *möjlighet* att bidra till den regionala säkerheten med ekonomisk makt (s 27).¹ Denna utgångspunkt visar sig senare sammanfalla med resultaten av hans egen analys, vilken därför i stor utsträckning ägnas just åt att spekulera kring hur Japan *skulle kunna* använda ekonomisk makt i syfte att bidra till den regionala säkerheten.

Analysen

För att en stat ska kunna sägas vara en "global civilian power" krävs enligt Hughes att den äger vissa nödvändiga egenskaper:

1. Förmåga att formulera idéer om ekonomisk säkerhetspolitik; kapacitet att se att säkerhetspolitiska problem kan lösas med ekonomisk makt.
2. Tillräckliga ekonomiska resurser för att bedriva en ekonomisk säkerhetspolitisk, d v s produktion, finans, kommunikationer, energi och ekonomiskt bistånd.
3. Vilja och beredskap hos formella och informella beslutsfattare ('policy makers') att bedriva säkerhetspolitik på ekonomiska grunder (s 33, 208). För att detta ska vara möjligt krävs vidare sammanhållningskraft och energi (s 49).

Hughes fastslår att efter andra världskriget har en idétradition som förespråkar ekonomisk säkerhetspolitik varit helt dominerande i Japan (s 21), men också att denna sedan det kalla krigets slut har fått konkurrens av internationellt sett mer traditionella föreställningar om en militär grund för säkerhetspolitiken. Denna tendens tycks paradoxalt nog gå i motsatt riktning i stor del av omvärlden.

I sin empiriska undersökning i kapitel tre drar Hughes slutsatsen att beslutsfattare i regionen numera ofta ser att de militära säkerhetspolitiska problem som förknippas med Nordkorea till stor del har en ekonomisk grund och att de bäst löses med hjälp av ekonomiska medel, trots att de typiskt nog tidigare förespråkade lösningar som militär maktutövning och maktbalanspolitik. Idag delar många aktörer uppfattningen att det

bästa vore om Nordkorea kunde göra en ”soft landing” (s 112).

Hughes finner i kapitel fyra att Japan har tillräcklig ekonomisk kapacitet i såväl absoluta termer, som i relation till Nordkorea, för att kunna påverka landet att göra en mjuklandning. Han själv förespråkar att detta sker med hjälp av någon typ av positiva ekonomiska sanktioner. Han drar emellertid också slutsatsen att så för det mesta inte har skett: ”Japan’s economic power capacity for security purposes remains latent and under-utilised” (s 157).

I kapitel fem söker Hughes orsaken till att Japan har misslyckats med att mobilisera sina ekonomiska resurser. Han fokuserar därvidlag japanska beslutsfattarens relation till Nordkorea. Han börjar med att nagelfara 1990-talets regeringspartier och deras centralfigurer, därefter byråkratin och näringslivet. Han studerar även externa faktorer, främst USA och Republiken Korea (Sydkorea), media och olika japanska organisationers roll. Trots att de inblandade aktörerna i så hög grad delar uppfattningen att Nordkorea bör försöka påverkas att genomföra en mjuklandning (s 187), drar Hughes slutsatsen att det har saknats en japansk beredskap att satsa ekonomiskt på Nordkorea: Liberaldemokratiska (LDP) parlamentsledamöter har erfärit att det ofta ligger dem till last att engagera sig, i synnerhet då olika intermezzon eller kriser med koppling till landet tidvis får stort utrymme i media. Därtill har incitament i form av finansiering och röster minskat eller varit otillräckliga för att på allvar intressera dem (s 163-169).² Parlamentsledamöter från andra partier har antingen inte fått gehör för sina idéer om hur Nordkorea bäst ska hjälpas³ (s 169-171), eller också har de varit så upptagna med att kritisera det liberaldemokratiska partiet (LDP) rörande andra frågor att ett eventuellt engagemang för Nordkorea helt har kommit i skymundan⁴ (s 171-172). Tongivande representanter för ytterligare andra partier har av olika anledningar inte varit så intresserade av att hjälpa Nordkorea ekonomiskt.⁵ Byråkraters agerande har likaså inte sällan kringskurits av en känsla av att engagemang för Nordkorea medför ett alltför högt risktagande. Dessutom begränsas deras inblandning av olika avtal med Sydkorea och USA (*renkei seisaku*), av Nordko-

reas oberäknerlighet, samt av en mängd olösta problem i ländernas relation, bl a *racchi jiken*,⁶ *nihonjinsuma*,⁷ och av en oro för att Nordkorea försöker framställa kärnvapen. Då Nordkorea har stora mängder obetalda lån till Japan, är det heller inte aktuellt att stödja japanska företags-etableringar i landet (s 175-180). Näringslivsak-törer, slutligen, har hittills inte ansett att ekonomiska vinstchanser står i rimlig proportion till nödvändigt ekonomiskt risktagande; Nordkorea har rykte om sig att vara en mycket opålitlig motpart och dess byråkrati anses svår att samarbeta med. Landets marknad är dessutom förhållandevis liten och oattraktiv (s 180-183). Allt detta har sammantaget resulterat i att den japanska viljan att använda ekonomiska incitament för att minska Nordkoreas ekonomiska osäkerhet, och därmed även bidra till den regionala säkerheten, har varit låg.

Istället finner Hughes att Japan i motsats till den allmänna trenden i det internationella samhället (s 26) har valt att betona militära aspekter av säkerhetspolitiken (s 20), och dessutom främst har använt militära policyinstrument mot landet (s 187-203): ”North Korean security problem is actually more likely to serve as the occasion for Japan’s emergence as a global military power, rather than a civilian power, due to the changes that it has wrought in the US-Japan alliance” (s 211). I korthet, då Japan i början av 1990-talet förhandlade med Nordkorea om normaliserade förbindelser föddes i Sydkorea en oro för att Japan skulle offra sina relationer med landet till förmån för grannen i norr. Samtidigt försämrades av olika anledningar relationerna mellan Japan och USA. I detta läge prioriterade Japan att fördjupa sin militära samverkan med dessa länder. Udden i detta samarbete har uttryckligen varit riktad mot Nordkorea, som har ansetts vara det största säkerhetspolitiska hotet i Östasien. Hughes gissar dock också, säkert korrekt, att ländernas beslutsfattare väljer att offentligt fästa uppmärksamhet vid detta hot, snarare än sin ängslan för ett växande kinesiskt, då man ska rättfärdiga ett förstärkt militärt samarbete och en modernisering av olika vapensystem. Ett fortsatt dödläge i relationerna med Nordkorea är helt enkelt ett billigt pris för att inte reta Kina i onödan.

Kritik av de centrala begreppen

Som bokens titel antyder är de två mest centrala begreppen i studiet av internationella relationer, *makt* och *säkerhet*, centrala också i denna analys. Detta är i sig mycket gott, och dessutom ovanligt vad gäller analyser av japansk utrikes- och säkerhetspolitik. Hughes sätt att behandla sina centrala begrepp är emellertid inte helt tillfredsställande.

Maktbegreppet: Maktbegreppet definieras först på s 35-36, trots att olika företeelser redan sedan sidan ett benämns makt. Hughes inleder med att dela upp maktbegreppet i två underkategorier: *direkt* och *indirekt* makt. Dessa ska förstås som författarens eget sätt att förhålla sig till de distinktioner som olika internationalpolitiska teoretiker gör. Den japanske journalisten Yoichi Funabashi kontrasterar t ex 'uppenbar' och 'latent' makt. Klaus Knorr gör åtskillnad mellan 'tvingande' och 'icketvingande' makt. Susan Strange gör en distinktion mellan 'relationell' och 'strukturell' makt. De tvingande, uppenbara och relationella formerna av makt är, enligt Hughes, i grunden desamma, och detta motiveerar att de sammanfattas som 'direkt makt'. Latent, icketvingande och strukturell makt, tillsammans med Keohane och Nyes 'kontroll över utfall', och Nyes 'mjuka makt', bildar den andra delen av motsatsparet: 'indirekt makt' (s 35-36).

Direkt (ekonomisk) makt, å ena sidan, definieras sedan som "the conscious manipulation by a state of economic power resources in order to influence directly the behaviour of an other state and change it to the course of action that it would not normally take of its own volition" (s 36). Det är värt att notera att denna definition bär tydliga spår av Robert Dahls klassiska maktdefinition: "the intuitive view of the power relation... seemed to involve a successful attempt by A to get a to do something he would not otherwise do" (Dahl 1957:292). Den direkta makten har vidare en positiv och en negativ sida; såväl övertalning som påtryckningar kan användas för att 'uppnå statsintressen' (s 36). Indirekt makt, å andra sidan, har strukturella inslag och baseras på "[t]he conviction that states can indirectly derive power and achieve national goals resulting from the economic penetration of other states" (s 35).

Mot denna klassificering vill jag rikta kritik på två punkter: (I) En som gäller hur maktbegreppet används i analysen; och (II) en som gäller valet av explicita och implicita definitioner.

(I) Det råder en väsentlig skillnad mellan Hughes explicita definition av makt ovan, och de betydelse som han implicit ger begreppet i sin analys. Även om analysen i kapitel fyra tydligt sett följer uppdelningen i direkt och indirekt makt, uttalar sig Hughes endast vid två tillfällen om *maktutövning* (s 5, 112) och aldrig om makt som struktur i konventionell mening. Hans olika sätt att använda maktbegreppet vittnar istället främst om affinitet med realismen inom internationell politik (jfr t ex Copper 1980).⁸

- Makt är därvidlag för det första en slags ägodel (s 75, 207) eller en egenskap (s 10), d v s makt är detsamma som kapabiliteter, resurser, eller ett aggregat av sådana (s xviii, 3, 4, 24, 70, 72, 192). Den ägodel som, vid sidan av ekonomiska resurser eller företeelser (bistånd, direktinvesteringar, kapital, handel, energitillgångar, teknik och utbildning [s 24]), i sig oftast benämns makt är, föga förvånande, militära vapen (s 67, 192). Policyinstrument och makt behandlas följaktligen som praktiskt taget ett och detsamma (t ex s 10, 11, 24, 51, 78, 102, 103). Detta förhållningssätt står i bjärt kontrast till Dahl (1958), David Baldwin (1985) m fl. Den senare gör t ex en skarp åtskillnad mellan politikens medel (policyinstrument) och politikens resultat (*i vissa fall* kan dessa kallas makt) (Baldwin 1985:23-24).
- För det andra är makt ett mål för stater. Makt används även liktydigt med status (s 3, 14, 210).
- För det tredje kallas den stat som äger resurser eller uppställer mål en makt (s 3, 99). Japan benämns följdriktigt, som så ofta tidigare (t ex Drifte 1996), en 'economic superpower' (s 11). Att vara en makt eller stormakt är vidare att ha en roll (s six).
- För det fjärde relaterar Hughes makt till 'internationella bidrag' och 'internationellt ansvar', och här motsäger han alltså inte bara sin explicita relationella och strukturella maktteori,⁹ utan även tidigare nämnda inslag i den

implicita teorin.¹⁰ Makt, skriver han, ger en stat möjlighet/skyldighet att bidra till/ta ansvar för utvecklingen i det internationella samfundet (s 24, 25). (Ekonomiska) stormakter som Japan ska tänka på att de kan ta eller har ansvar för regional och global säkerhet (s xvii-xviii, 31, 210). Detta argument används också ideligen i officiella skrifter (t ex *Diplomatic Bluebook 1991* 1991:35)¹¹ och av japanska politiker. Den mest kände företrädaren för denna retorik är partiledaren för det Liberala Partiet (LP), Ichirō Ozawa (1994).¹² För att övertala den efter det andra världskriget så grundmurat pacifistiska japanska opinionen att stödja militär upprustning och en ökad japansk aktivism i internationella fora, t ex ett fullt deltagande i FN:s fredsbevarande operationer, är det säkert mer ändamålsenligt för dem att klä sina argument i internationalistiska termer än i nationalistiska. Det är alltså inte särskilt överraskande att Ozawa och andra nationalister använder argument av det här slaget för att försöka uppnå sina syften. Det är dock mer anmärkningsvärt att Hughes accepterar denna koppling mellan makt och ansvar, som troligen härrör från ett västerländskt perspektiv på USA:s hegemoni, men som synes helt oförenlig med hans egen maktteori.¹³

(II) Även om jag känner full sympati för Hughes vilja att i definition och analys försöka fanna så mycket som möjligt av det som hittills har kallats för makt, bör det för det första ifrågasättas huruvida de olika maktteoretikernas distinktioner ovan verkligen överensstämmer med den som Hughes själv vill göra. Hughes explicita definition av makt verkar i stora drag överensstämma med Susan Stranges (1994:24-29). Stranges inflytande över Hughes visar sig också i det att han främst betonar strukturell makt. Mot Stranges teori är det möjligt att rikta två huvudsakliga invändningar: Den första ifrågasätter värdet av hennes strukturella maktteori som ett analytiskt redskap: Är det t ex möjligt att i det enskilda fallet falsifiera hypotesen: 'P g a sina överlägsna resurser'¹⁴ har USA makt över internationella frihandelssystemet'? Det är givetvis möjligt att försöka förstå det man upplever som grundläggande orättvisor i frihandelssystemet i termer av

en maktstruktur som konsekvent verkar till förmån för USA och till nackdel för länder i tredje världen. Problemet med den typen av tänkande är dock att det inte resulterar i en analys vars slutsatser skiljer sig nämnvärt från sina utgångspunkter: 'USA har makt, och länderna i tredje världen har det inte.' Vidare, och denna kritik kan också med fördel riktas mot Hughes sätt att använda maktbegreppet i sin analys, är det rimligt att säga att ett land har makt endast med utgångspunkt i dess överlägsna resurser? Om makt verkligen är detsamma som agregerade resurser, till vilken nytta talar vi då om makt? För det andra vill jag ifrågasätta om det verkligen är en strukturell maktteori av det här slaget som Strange avser? Hon låter faktiskt antyda att hon anser att aktörer *utövar* strukturell makt, t ex: "structural power can also be exercised by those who possess knowledge, who can wholly or partially limit or decide the terms of access to it" (Strange 1988:28, jfr. s 32). Om så är fallet kanske Stranges 'strukturella' teori i själva verket är relationell. En annan välkänd teoretiker som också talar om latent maktutövning, och som ofta har misstolkats för att vara strukturalist (se t ex Kronsell 1997:23, 39), är Steven Lukes (1974). Hans försök att formulera en relationell maktteori är dock ett gott exempel på att även *latenta* intressekonflikter och *verkliga* intressen hos aktörer kan betraktas som empiriska och relationsunika frågor, och inte på förhand bestämda strukturella fenomen.

Hughes kan knappast ställas till svars för brister i Stranges teori, men däremot för att ha reproducerat dem. Det kan dock med fördel ifrågasättas huruvida hans tolkning av Klaus Knorrs maktbegrepp är rimlig. Med tvingande (coercive) avser Knorr å ena sidan: "when B's conduct is affected by his fear of sanctions of one kind or another, that is, some threat, actual or expected, to his goal achievement" (Knorr 1975:4). Icke-tvingade (non-coercive), å den andra, används liktydigt med att: "B's choices are enriched rather than limited by A's influence; for example, when A persuades B that a proposed cooperative venture is mutually beneficial" (Knorr 1975:4). Knorr förefaller alltså att vilja göra en distinktion mellan negativa och positiva *sank-*

tioner, vilka båda är tydligt relationella till sin natur.

Säkerhetsbegreppet: Säkerhetsbegreppet behandlas minst lika bristfälligt som maktbegreppet. Hughes definition av begreppet, som presenteras utan stöd av tidigare teori, lyder: "Security can be defined as the protection of welfare from all forms of potential or actualised threats" (s 32). Detta förefaller vara en ganska okontroversiell definition av säkerhetspolitik (se t ex Andren 1997:13). Säkerhet, däremot, definieras oftare i termer av 'låg sannolikhet för skador eller hot mot förvärvade värden' (Baldwin 1997:13).

I Hughes teori om säkerhet tycks vidare implicit förutsättas förekomsten av en slags 'osäkerhetsepidemi'. Boken utger sig för att behandla 'Japans ekonomiska makt och säkerhet', men i analysen i kapitel tre till fem fokuserar författaren snarare Nordkoreas påstådda känsla av osäkerhet. Det impliceras att Nordkoreas (ekonomiska) osäkerhet föranleder landet att t ex införskaffa kärnvapen, vilket i sin tur leder till ökad osäkerhet i regionen i övrigt (s 98, 100). Alltså, ett lands osäkerhet kommer oundvikligen att smitta av sig på geografiskt närbelägna stater. Om inte Japan lyckas mildra Nordkoreas osäkerhet med hjälp av bistånd, blir resultatet ett säkerhetsdilemma. Är detta en förutsättning för Hughes analys, så bör den uttalas. Om antagandet är korrekt så innebär det vidare att negativa sanktioner alltid och oundvikligen leder till förvärrade säkerhetsproblem. Är detta ett rimligt antagande? Kanske bör frågan snarare betraktas som empirisk?

Vidare får frågorna om *racchi jiken* och *nihonjinsuma*, precis som i japansk media, stort utrymme i boken. Hughes säger sig emellertid vilja behandla säkerhetspolitiska frågor, och därmed borde främst misstanken om nordkoreanska kärnvapen bli föremål för analys. Andra säkerhetspolitiska frågor med potentiell relevans för Japan, som nämns endast i förbigående, är en fara för krig mellan Nord- och Sydkorea, stor risk för flyktingströmmar från Nordkorea i händelse av en kollaps av det nuvarande politiska systemet, och oro för att Japan påverkas miljöproblem med sitt ursprung i Nordkorea.

Kopplingen mellan makt och säkerhet: Hughes antyder gång efter annan existensen av ett samband mellan makt- och säkerhetsbegreppen, dock utan vidare precision, och utan att förse detta antagande med en teoretisk grund. Han antyder bl a att säkerhetspolitik baseras på föreställningar om makt (s xxii), att innehavet av militär makt medför säkerhet (s 2), att det är det samma som säkerhet (s 161), samt att (ekonomisk) makt är ett instrument i länders säkerhetspolitik (s xviii, 21) eller i deras säkerhet (s 8). En liknande relation mellan de två begreppen förutsätts sedan gammalt existera i realistiskt tänkande: "States were seen as locked into a power struggle, and security was easily seen as a derivative of power, especially military power. Security shrank conceptually to being a way of saying either how well any particular state or allied group of states was doing in the struggle for power, or how stable the balance of power overall appeared to be" (Buzan 1991:8; jfr ibid. 2). I direkt motsats till traditionella realister utgår Hughes emellertid från att makt även kan användas i syfte att få andra stater att känna sig säkra (s 108, 112); makt ger en slags 'säkerhetsansvar' (s xvii-xviii). Min största invändning emot Hughes resonemang är att jag inte ser grunden för antagandet om att säkerhet är det *enda* som makt inverkar på (s 8, 108, 135).

Hughes anser att det primärt sett finns två säkerhetspolitiska strategier som baseras på ekonomisk makt: Den första går ut på att med hjälp av positiva medel förebygga eller förhindra mellanstatliga konflikter som har sin grund i ekonomiska problem. Den andra syftar till att skydda ett land mot de ekonomiska följderna av en (ekonomisk, politisk eller militär) konflikt och den har två underavdelningar. Avsikten med den första underavdelningen är att med defensiva medel skydda ett land mot sådana ekonomiska kostnader som andra stater försöker pålägga det. Den andra underavdelningen föreskriver att landet skyddas genom att den andra staten defensivt tillfogas kostnader, t ex genom en blockad (s 33-35). Mina huvudinvändning mot Hughes i det här avseendet är återigen att han förutsätter sådant som borde kunna få bli föremål för en empirisk prövning. Det finns ingenting som säger

att mål och medel behöver ha samma karaktär, så varför kan t ex inte den första strategien användas också mot konflikter som *inte* har sin grund i ekonomiska problem, och varför kan inte den andra användas mot andra följder av en konflikt än de rent ekonomiska (jfr s 51)? Vidare, varför kan inte de medel som den första strategin förevisar också ha negativ karaktär, och varför kan inte medlen i den andra vara offensiva, och, vad gäller den andra underavdelningen, positiva? Hughes generella utgångspunkt är dessutom att det är *ekonomisk* makt som resulterar i säkerhet (s 9). Det är synd att olika policy-instrument inte istället har testats förutsättningslöst med avseende på sin säkerhetspolitiska effektivitet. Kanske skulle Hughes ha kunnat välja fallstudier där totalt sett fler än ett slags instrument används?

Slutomdöme

Bokens första slutsats, att Japan *skulle kunna* bidra till den regionala och globala säkerheten som en 'global civilian power', är, om man betänker att detta också var bokens utgångspunkt, knappast ett betydande framsteg. *Japan's Economic Security and Power* är dock sammanfattningsvis en avsevärt mer intressant bok än vad som har framgått av kritiken ovan. Den har tre stora förtjänster. För det första ger den en god inblick i japansk utrikespolitik, och då i synnerhet i landets relationer med Nordkorea. Den sammanfattar väl mycket av den forskning som har bedrivits på området. För det andra är europeisk forskning om japansk utrikes- och säkerhetspolitik sällsynt, och därmed mycket välkommen. Böcker som dessutom försöker förstå nordkoreansk utrikespolitik är än mer så. För det tredje ställer Hughes mycket relevanta frågor om japansk makt. Realister och liberaler har länge tvistat om Japans framtida roll. Liberaler som Richard Rosecrance (1986) har då betraktat japansk pacifism som ett resultat av mänsklig rationalism: "it is not the American model that Japan will ultimately follow. Rather, it is the Japanese model that America will ultimately follow" (Rosecrance 1986:xi). Enligt Kenneth Waltz kommer Japans ekonomiska makt däremot oundvikligen att översättas proportionellt till politisk och militär makt (Waltz 1993:65-

66). Utifrån en realistisk idé om makt skulle man emellertid kunna hävda att Japan redan har avsevärd militär makt; 1998 var försvarsutgifterna i dollar näst högt i världen efter USA, bl a mer än tre gånger så höga som Kinas, och nästan fem gånger högre än Rysslands (SIPRI:s hemsida).¹⁵ Även om de militära kapabiliteterna är helt inriktade på försvar, och dessutom ofta utgör en begränsad del i en amerikansk-japansk strategi, är de högteknologiskt avancerade så som få länders (Grant 1997:111). Alltså, om makt är liktydigt med kapabiliteter och resurser måste Japan utan tvekan redan idag betraktas som en militär stormakt. Att så få bedömare trots allt framställer Japan på detta vis beror säkerligen inte bara på försvarsutgifternas låga andel av BNP (1%). En viktigare orsak är nog att landet inte förefaller *använda* sina militära resurser på det sätt som förväntas av en militär stormakt, dvs för att underbygga hot, föra krig etc. Utrikespolitiska bedömare tycks – även om det egentligen strider mot deras egen maktteori – resonera som Dahl: "a potential for control is not, except in a peculiarly Hobbesian world, equivalent to actual control" (Dahl 1958:37). Hughes för utan tvekan forskningen om japansk makt framåt genom att vid sidan av resurser också försöka ta hänsyn till landets konkreta handlingar. Det är också mot bakgrund av ett sådant material som han drar sin andra, och långt mer intressanta slutsats, nämligen att Japan har använt militär makt mot Nordkorea.¹⁶ Det är ytterligt viktigt att framtida forskning fortsätter att fokusera på frågorna om japansk makt, i betydelsen *maktutövning*: Hur *använder* landet sina väldiga ekonomiska, politiska och militära resurser i sin utrikespolitik? Vilka *konsekvenser* får det för de länder med vilka Japan interagerar i det internationella systemet?

Jag har hävdad att Japan utifrån sina tillgångar redan idag kan kallas en supermakt, såväl ekonomiskt, som politiskt och militärt. Kommer dessa benämningar att vara giltiga också efter att vi har analyserat japansk utrikespolitik med utgångspunkt i en mer handlingsinriktad maktteori?

Noter

1. Trots att det är möjligt att se andra civila policyinstrument än rent ekonomiska, t ex diplomati och propaganda, gör Hughes likhetstecken mellan 'civilian' och 'economic'.
2. Detta sägs gälla främst politiker från LDP (Liberal Democratic Party).
3. Detta sägs gälla främst SDPJ (Social Democratic Party of Japan) och Sakigake.
4. Detta sägs gälla främst DPJ (Democratic Party of Japan).
5. JCP (Japan's Communist Party) har sedan 1954 haft problem i sin relation med Nordkorea. Då bröt sig nämligen det som 1955 blev Chōsensören (nordkoreaners organisation i Japan) ur partiet (s 172). LP (Liberal Party) och delar av DPJ är kända för att mer hökaktigt verka för att positiva sanktioner kopplas till lösningar på olika problem i ländernas relation (s 172-175).
6. Påstådd nordkoreansk kidnappning av japanska medborgare.
7. Japanskfödda kvinnor som är gifta med nordkoreanska män och bor i Nordkorea.
8. Realistiska maktanalyser kallas också ofta strukturalistiska, men denna strukturalism tycks inte sammanfalla med den som Hughes avser i sitt teoretiska ramverk.
9. En indikator på A:s makt i den explicita definitionen är att A lyckas förändra B:s handlingslinje i en riktning som B normalt sett inte skulle ta av egen vilja. Hughes talar även om 'pressure' som synonymt med makt (s 97, 111, 210).
10. I redogörelsen av mer implicita antaganden om makt framkom att makt leder till vissa staters dominans över andra.
11. För liknande formuleringar se också *Diplomatic Bluebook 1991* 1991:74, 131; *Diplomatic Bluebook 1996* 1997:88; *Japan's ODA Annual Report 1997* 1998:15.
12. Argumenten för ett ökat japanskt ansvarstagande får dessutom stöd i USA:s krav på 'burden-sharing', även om amerikanska beslutsfattare säkert inte föreställer sig ett Japan som bidrar på lika villkor som USA, utan som snarare stödjer USA:s strategier ekonomiskt (se t ex Islam 1991).
13. Den enda koppling mellan makt och ansvar som i min mening skulle vara förenlig med Hughes ansats(er) förutsätter minst tre aktörer: B hotar C; A utövar makt över B; A tar ansvar för C.

14. Enligt Stange i första hand tillgångar inom *säkerhet, produktion, finans och kunskap* och i andra hand resurser inom *transport, handel, energi och välfärd* (Strange 1988:43-207).

15. Katzenstein hävdar att den här typen av statistik är något missledande p g a yensens höga värde och rubelns låga (Katzenstein 1996:194).

16. Som implicita (eller kanske t o m explicita) militära hot tolkar han bl a initiativet att utveckla *Theater Missile Defense* (TMD) (eller *National Missile Defense* [NMD]) som projektets Japanrelaterade del kallaskl) och USA:s och Japans närmare säkerhets-samarbete sedan länderna förnyade sitt säkerhetsavtal 1996 (s 187-203).

Referenser

- Andrén, Nils. 1997. *Säkerhetspolitik: Analyser och tillämpningar*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Baldwin, David A. 1985. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
- Baldwin, David A. 1997. "The Concept of Security", *Review of International Studies*, vol. 23, 5-26.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Hertfordshire: Harvester och Wheatsheaf.
- Copper, John Franklin. 1980. *China's Global Role: An Analysis of Peking's National Power Capabilities in the Context of an Evolving International System*. Stanford: Hoover Institution Press.
- Dahl, Robert. 1957. "The Concept of Power", *Behavioral Science*, vol 2, 201-205. Omtryckt i John Scott, red. 1994. *Power: Critical Concepts, Volume 1*. London: Routledge.
- Dahl, Robert. 1958. "A Critique of the Ruling Elite Model", *American Political Science Review*, vol 52, 463-469. Omtryckt i Roderick Bell, David V. Edwards och R. Harrison Wagner, red. 1969. *Political Power: A Reader in Theory and Research*. New York: The Free Press. London: Collier-Macmillan.
- Drifte, Reinhard. 1996. *Japan's Foreign Policy in the 1990's: From Economic Superpower to What Power? New York: St. Martin's Press, London: Macmillan Press.*
- Grant, Richard L. 1997. "Japan and North-East Asia", 197-122. I Richard L. Grant, red., *The Process of Japanese Foreign Policy: Focus on Asia*. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Islam, Shafiqul. 1991. "Beyond Burden-Sharing: Economics and Politics of Japanese Foreign Aid", 191-230. I Shafiqul Islam, red., *Yen For Development:*

- Japanese Foreign Aid and the Politics of Burden-Sharing*. New York: Council on Foreign Relations Press.
- Katzenstein, Peter J. 1996. *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*. Ithaca och London: Cornell University Press.
- Knorr, Klaus. 1975. *The Power of Nations: the Political Economy of International Relations*. New York: Basic Books.
- Kronsell, Annica. 1997. *Greening the EU: Power Practices, Resistances and Agenda Setting*. Lund: Lund University Press; Bromley: Chartwell-Bratt.
- Lukes, Steven. 1974. *Power: A Radical View*. London: Macmillan Press.
- Ministry of Foreign Affairs. 1991. *Diplomatic Blue-book 1991*. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs.
- Ministry of Foreign Affairs. 1997. *Diplomatic Blue-book 1996*. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs.
- Ministry of Foreign Affairs. 1998. *Japan's ODA Annual Report 1997*. Tokyo, Ministry of Foreign Affairs.
- Ozawa, Ichiro. 1994. *Blueprint for a New Japan: The Rethinking of a Nation*. Tokyo: Kodansha.
- Strange, Susan. 1988. *States and Markets*. London: Pinter Publishers.
- Rosecrance, Richard. 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*. New York: Basic Books.
- Waltz, Kenneth. 1993. "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, vol. 18, no. 2, 44-79.

Notis

Skytteanska priset till Sidney Verba

Skytteanska priset i statsvetenskap har för år 2002 tilldelats Sidney Verba, professor i Government vid Harvard. Verba får priset för "his penetrating empirical analysis of political participation and its significance and functioning of democracy". I sin motivering säger priskommittén att väljarforskning är ett av de områden inom statsvetenskapen som mest bidragit till ämnets metodutveckling. USA är ledande med, säger priskommittén, Sverige på andra plats, och Verba är inte bara idag den främste inom väljarforskningen utan också en av dem som bidragit till att metodologiskt utveckla väljarforskningen.

Verba har i sin forskning fokuserat på olikheter i politiskt deltagande mellan olika sociala klasser. Olikheterna i deltagande förstärker bristen på jämlikhet i samhället. Skillnaderna är

större i USA men återfinns också i Europa och i Sverige. I sin senaste bok har Verba studerat skillnader i politiskt deltagande mellan män och kvinnor, och även här gäller att skillnaderna i deltagande förstärker ojämligheterna i samhället.

Sidney Verba är också en av pionjerna inom komparativ forskning och har bland annat studerat förekomsten av medborgarkultur (civic culture) i olika länder.

Tidigare mottagare av det Skytteanska priset, som utdelas av Skytteanska stiftelsen i Uppsala är Robert A Dahl, Juan J Linz, Arend Lijphart, Elinor Ostrom, Alexander George, Fritz W Scharpf och Brian Barry.

Till redaktionen insända skrifter

- Alsted, Jakob, 2001. *De menneskelige samfunds udvikling. En kritisk introduktion til historisk sociologi*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Andersen, Torben M m.fl., 2001. *The Danish Economy. An International Perspective*. Köpenhamn: DJØF Publishing.
- Andrén, Mats, 2001. *Att frambringa det uthärdliga*. Uppsala och Hedemora: Gidlunds förlag.
- Beck Jørgensen, Torben—Mouritzen, Poul Erik, 2001. *Udgiftspolitik og budgetlægning*. 2. Udgave. Köpenhamn: Systime.
- Björkman, Jenny, 2001. *Vård för samhällets bästa*. Stockholm: Carlssons.
- Bogason, Peter, 2001. *Fragmenteret forvaltning. Demokrati og netværksstyring i decentraliseret lokal styre*. Köpenhamn: Systime.
- Bolme, Petter, 2001. Mexico i förändring—från Zapata till Coca-Cola. *Världspolitikens Dagsfrågor* 9 2001.
- Borre, Ole, 2001. *Issue Voting*. Århus: Aarhus University Press.
- Brochorst, Anette, red, 2002. *Kønsmagt under forandring*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Byrkjeflot, Haldor m.fl., ed, 2001. *The Democratic Challenge to Capitalism. Management and Democracy in the Nordic Countries*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bänsch, Alexandra—Henningsen, Bernd, ed, 2001. *Die kulturelle Konstruktion von Gemeinschaften*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Carlson, Benny, 2001. *Från bidrag till arbete i Michigan och Wisconsin*. Stockholm: Timbro.
- Efana, Lawrence B., 2001. *Beyond Adjustments: The Rationale of a Triple Helix (TH) Approach to African Development and Poverty Problems*. Occasional Papers Series Nr 16/2001. Åbo: Åbo Akademi.
- Esaiasson, Peter—Heidar, Knut, eds, 2000. *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experiences*. Columbus: Ohio State University Press.
- Goldmann, Kjell—Giland, Karin, ed, 2001. *Nationality versus Europeanisation*. Stockholm: Department of Political Science.
- GRUS nr 62. Kapitalisme og globalisering.
- GRUS nr 63. Politisk identitet.
- GRUS nr 64. Politisk globalisering
- Grönlund, Kimmo—Setälä, Maja, 2002. *ICTs and Transformations of Democracy*. Occasional papers Series nr 17/2002. Åbo: Åbo Akademi.
- Grönvall, Jesper, 2002. Galna kor mm. EU och livsmedelskrisen. *Världspolitikens Dagsfrågor* 1 2002.
- Gundelach, Peter, red, 2002. *Danskernes værdier 1981-1999*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Gussarsson, Maria, 2001. *En socialdemokratisk Europapolitik*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Hadenius, Axel, 2001. *Demokrati. En jämförande analys*. Malmö: Liber.
- Hallberg, Peter—Jansson, Maria—Mörkenstam, Ulf, red., 2001. *Elva texter i politisk teori*. Malmö: Liber.
- Hedlund, Stefan, 2001. Två år med Putin. *Världspolitikens Dagsfrågor* 8 2001.
- Heurlin, Bertel—Mountzen, Hans, ed, 2001. *Danish Foreign Policy Yearbook 2001*. Köpenhamn: Danish Institute of International Affairs.
- Hirdman, Yvonne, 2001. *Genus—om det stablas föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hjertqvist, Johan, 2001. *Månsfärd eller pyspunka?* Stockholm: Timbro.
- Hortlund, Per, 2002. *Fribankskolan*. Stockholm: Timbro.
- Höjer, Henrik, 2001. *Svenska siffror*. Uppsala och Hedemora: Gidlunds.
- Isaksson, Guy-Erik—Helander, Voitto, 2001. *Interpellationer i Norden. Kontroll eller propaganda?* Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Jensen, Henrik, 2002. *Partigrupperne i Folketinget*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Johansson, Roine, 2002. *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund Studentlitteratur.
- Jägerhorn, Inger, 2001. Uppror i tid—eller otid? *Världspolitikens Dagsfrågor* 10 2001.
- Leijonhufvud, Göran, 2001. Tigrar och drakhuvuden—den nya regionalismen i Kina. *Världspolitikens Dagsfrågor* 11 2001.
- Malm-Andersson, Ingrid, red., 2001. *Olof Palme. En bibliografi*. Uppsala och Hedemora: Gidlunds förlag.
- Murelius, Olof, 2001. *Det verkliga USA*. Stockholm: Carlssons.
- Naurin, Daniel, 2001. *Den demokratiske lobbyisten*. Umeå: Boréa.
- Nozick, Robert, 2001. *Anarki, stat och utopi*. Stockholm: Timbro.
- Ottosson, Sten, 2001. *Sverige mellan Öst och Väst*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Persson, Marcus, 2002. *Underhållsstödet—familjepolitikens albatross*. Lund: Bokbox förlag.
- Petersson, Bo, 2001. *National Self-Images and Regional Identities in Russia*. Aldershot: Ashgate.

- Rothstein, Bo, red., 2001. *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. 3:e uppl. Stockholm: SNS.
- Schori, Pierre, 2001. Kommer FN att klara den nya tiden? *Världspolitikens Dagsfrågor* 12 2001.
- Schröder, Gerhard, ed., 2002. *Progressive Governance for the XXI Century*. Contributions to the Berlin Conference. München: C. H. Beck.
- Sekund, Mikael, 2001. *Det nya Sverige*. Stockholm: Timbro.
- Sennefelt, Karin, 2001. *Den politiska sjukan. Dala-upproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Uppsala och Hedemora: Gidlunds förlag.
- Sylvester, Christine, 2002. *Feminist International Relations. An Unfinished Journey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sävborg Romare, Ebba, 2001. Maktkamp i Ukraina. *Världspolitikens Dagsfrågor* 7 2001.
-

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Björn Johnson är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Tom Bryder är professor i politologi i Växjö.

Gunnel Gustafsson är professor i statsvetenskap i Umeå.

Olav F Knudsen är professor i statsvetenskap på Södertörn.

Leif Lewin är skytteansk professor i vältalighet och statskunskap i Uppsala.

Kjell Goldmann är professor i statsvetenskap i Stockholm.

Docent Gunnar Sjöstedt är verksam vid Utrikespolitiska institutet.

Fil dr Lena Wängnerud är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Jonas Pontusson är professor vid Department of Government, Cornell University, Ithaca, N.Y.

Linus Hagström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen och Centret för Stillahavsstudier, båda i Stockholm.

Abstracts

BJÖRN JOHNSON: *Aktörer, strukturer och sociala konstruktioner* (ACTORS, STRUCTURES, AND SOCIAL CONSTRUCTIONS).

The relationship between actors and structures is an important ontological aspect in social sciences. Today, the notion that this relationship should be seen as categorized by mutual interdependence, and consequently that both actors and structures should be considered primary ontological categories, is not a very controversial one. More controversial, however, is the phenomenon in social as well as natural sciences commonly known as social constructionism (or constructivism). In this article, the actor-structure thinking is related to different constructionist conceptions. In connection with this, it is argued that if constructionism is primarily seen as an epistemological approach, it is in fact a natural consequence of the actor-structure thinking. From the actor-structure perspective then, the constructionist advocacy for contextualism—i.e. the ambition to accentuate the temporally and spatially distinctive character of reality in the analysis—can be viewed as an important methodological guideline.

TOM BRYDER: *Motivational Approaches to the Study of Political Leadership*.

We study motivational factors in decision making in order to interpret, describe and explain observed changes in individual behaviour. Collective motivation is motivation of individuals in group-situations, crowds, and other collective settings.

Motivation is typically *inferred*, or *attributed*, rather than measured directly. The focus is on the result of changes in political behaviour in reaction to *internal* and/or *external stimuli*. Thus it is also important to understand that motivation is primarily a *behavioural* variable.

If motives are fed on needs, man does not automatically turn to politics to satisfy his hunger, or such goals as respect, welfare, security, income, deference, or love. It is far more likely that the citizen will go to the food market, attempt a career in dignified professions, increase his load and quality of work, take insurances, and so on.

Important concepts of cognitive motivation theory can be found in *expectancy-value theory*, *incentive motivation theory*, *cognitive dissonance theory*, and *social learning theory*. Empirically, motivation research with political leaders has followed the paths indicated by David McClelland and David Winter in the 1950s and the 1960s, with a focus on achievement, affiliation and power motivation.

Achievement motivation comprises the desire or drive to excel in whatever one does. It is the inner urge to do things better and better or more and more efficiently than before; to strive constantly to achieve self-set standards. *Affiliation motivated* people enter into relationships for the sake of the relationships themselves, and not primarily for economic gain or political influence. *Power motivation* signifies a drive to influence and have impact on others; it urges one to acquire prestige and/or control over others. The pattern of these motivations can provide important explanations of the behaviour of political leaders.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund, tel 046-222 1071.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentesssystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsförlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige

TIDSKRIFT